

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Tidsskrift for
kulturhistorie og
lokalhistorie
Udgivet af
Dansk historisk
Fællesforening

fortid og
nutid

BIND XXIII
HEFTE 4
SIDE 273-352
1967

I sin beretning på D.H.F.s årsmøde i Frederikshavn kom formanden, museumsinspektør, dr. phil. Olaf Olsen, bl. a. også ind på spørgsmålet om statsstøtten til de amthistoriske årbøger. Der var sket en forhøjelse fra 36.900 kr. til 38.000 kr., men da samtidig to nye foreninger havde opnået andel i tilskudene, har en række foreninger måttet notere en nedgang på 50–250 kr. Samtidig med denne reduktion af tilskudene er der imidlertid kommet et helt nyt moment ind i sagen om statsstøtten, nemlig MOMS'en. Som følge af denne nye afgift må nu en del af foreningerne yde mere til statskassen, end de modtager fra den. De historiske foreninger er blevet et beskatningsobjekt.

Der kan være god grund til at se lidt nærmere på disse ejendommelige forhold, der af dr. Olaf Olsen blev fremdraget på årsmødet. Statsstøtten til de historiske foreninger har altid været såre beskedene, men er dog i de senere år kommet op på 900–2250 kr. til foreningerne, gradueret efter medlemstal, idet en enkelt forening, Historisk Samfund for Sønderjylland, der udgiver to tidskrifter, sidste år har modtaget 2700 kr. Men set på baggrund af de millionbeløb, der i de senere år i stærkt stigende takt er anvendt på kunsthåndværk, orkestre, teater m. v., kan forøgelsen af tilskudene til udgivelsen af historiske årbøger kun opfattes som en dråbe i havet. Forøgelsen dækker langtfra de voldsomme stigninger i trykkeomkostningerne, hvilket da også har medført, at der sidste år har kunnet konstateres en meget mærkbar nedgang i omfanget af de historiske amtsårbøger. Af en undersøgelse, som omfatter 16 årbøger, fremgår, at der i 1965 i disse årbøger bragtes 3094 sider, medens sidetallet 1966 var 2702, altså en tilbagegang på næsten 400 sider eller 13% på et år. Der er altså en virkelig og øjeblikkelig udsigt til, at udgivelsen af en del af årbøgerne kan komme i farezonen.

Hertil vil de bevillende myndigheder måske indvende, at foreningerne kan imødegå denne udvikling ved at sætte medlemsbidragene i vejret. Dette er også sket i betydelig udstrækning, men der er visse grænser for, hvor meget kontingenterne kan forhøjes, uden at der sker frafald af medlemmer. Meget højere end 20 kr. i årligt medlemskontingent kan og bør man vist ikke gå. Og set på baggrund af den støtte, der i øvrigt tilflyder kulturlivet, synes det lidt småligt, at staten kun tilgodeser det i folkeligt henseende meget værdifulde arbejde i de historiske foreninger med beløb, som kun kan anses for en klatskilling. Det kan

i hvert fald ikke bidrage til at opmuntre de mange gode og ulønnede medarbejdere til en yderligere indsats i et væsentligt kulturelt arbejde.

Og hertil kommer så MOMS'en, der næsten kan slå bunden helt ud af det historiske arbejde. Det har været nævnt i dagbladene, at tidsskriftet Skalk, der ikke modtager statsstøtte, skal betale 20.000 kr. i MOMS for det første halve år. Historisk Samfund for Sønderjylland vil af sine to tidsskrifter og bogudgivelser nå op på et afgiftsbeløb, der nærmer sig de 20.000 kr., og Historisk Samfund for Fyns stift vil komme til at betale lige så meget i MOMS, som foreningen hidtil har modtaget i statsstøtte. For en del af de små foreninger vil MOMS-betalingen måske endda blive mere mærkbar og endnu mere hæmmende på deres arbejde. Denne ordning er uholdbar.

Det kan ikke undgås, at den virker deprimerende på medarbejderne i det lokalhistoriske arbejde, især da når disse samtidig ser, at sportsarrangementer – også professionelle boksekampe – er undtagne fra MOMS-betalingen. Man fristes til at spørge, om politikerne da virkeligt mener, at det folkeligt historiske arbejde er så underlødigt i sammenligning med den (u)sportslige professionalisme, at der skal betales skat heraf? Det gør de naturligvis ikke, og vi må vel – ihukommende redaktør Verner Hansens udmærkede foredrag på Frederikshavnsmødet – gribe i vor egen barm og spørge, om vi har gjort nok for at henvende politikernes opmærksomhed på vort arbejde og vore problemer. Det har vi næppe, og der er vel derfor ingen vej udenom, at også vi må i bokseringen – den politiske boksering. Vi må overbevise politikerne om, at det lokalhistoriske arbejde er en så værdifuld islet i det danske kulturliv, at det fortjener støtte på lige fod med andet kulturelt arbejde, og at det i hvert fald ikke skal være et skatteobjekt. Måske kan MOMS'en ikke eftergives af rent tekniske grunde, men i så fald må statsstøtten til de historiske årbøger i hvert fald omgående forhøjes med de beløb, som foreningerne må erlægge i MOMS. Herudover må tilskudene søges øget i trit med de stigende priser og med den forhøjede aktivitet i foreningerne, og endelig må det være vor opgave at søge det lokalhistoriske arbejde anerkendt som ligeberettiget til at modtage tilskud fra stat og kommune af samme omfang som andet kulturarbejde gør det. Vort mål må være at få gennemført en 10-dobling af tilskudene. Først så kører vi på lige hammel.

Peter Kr. Iversen

Note. Efter at ovenstående kommentar er skrevet, er professionel sport i nogen grad blevet MOMS-beskattet, men dette ændrer intet i den situation, at det folkeligt historiske arbejde stadig er stedbarn i sammenligning med andre former for kulturaktivitet. Der er derfor i øjeblikket ingen grund til, at vi lægger boksehandskerne på hylden.

Det lokalhistoriske arbejde i byerne

AF VAGN DYBDAHL

På Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Frederikshavn holdt overarkivar, mag. art. Vagn Dybdahl den 9. september 1967 det foredrag, som her gengives efter manuskriptet. Det vises, hvorledes den lokalhistoriske virksomhed stagnerer eller går tilbage. En sammenligning med arbejdet i Århus byhistoriske Udvalg afslører, hvad der er galt med arbejdet i de amtshistoriske samfund. Det konstateres, at der findes et udbredt historisk behov, og der gives konkrete anvisninger på at opfylde dette. Et af midlerne er bogudgivelser i en form og målestok, der svarer til tidens stil, og det foreslås, at der i en række byer oprettes embeder som stadshistorikere; herved vil man også imødekomme de store dele af befolkningen, hvis kulturelle interesser samler sig om historie og samfundsforhold.

Først vil jeg gerne takke Fællesforeningen, fordi jeg har fået lov til i dag at redegøre for mit syn på det lokalhistoriske arbejde i byerne. Det er et emne, der har optaget mig meget i mange år, ja næsten lige siden jeg for første gang for en snes år siden begyndte at tage del i Fællesforeningens møder. Jeg glæder mig særligt over at kunne forelægge det i denne kreds, fordi så mange forskellige grene af historiens dyrkere er repræsenteret. Tillige har vi jo alle gjort forskellige erfaringer vedrørende det historiske organisationsarbejde. Af de grunde vover jeg at holde mit foredrag i en form, som man kun kan tillade sig, når man henvender sig til særlig kyndige.

Foredraget vil nemlig delvis være kendetegnet af det, som et godt foredrag ikke bør være præget af. Det er bl. a. spækket med tal. Disse burde helst have været skrevet op på en tavle, mens jeg holdt foredraget – det lærer man i hvert fald i pædagogikken. Men her er så uendelig mange tal, at det ikke vil være realisabelt. Derfor har De fået et særligt bilagshæfte, hvori de forskellige statistiske tabeller er gengivet.

En anden fejl ved foredraget vil være den, at jeg kommer ind på ret mange og spredte emner. Men også her er jeg så fri at forlade mig på, at det til gengæld er så kendte problemer, at vi nok kan tillade os at springe lidt i det.

Når jeg skal berette om mit syn på det lokalhistoriske arbejde i byerne, kommer det til at ske i lyset af de erfaringer, vi har indhøstet i Århus byhistoriske Udvalg. Det har sin grund deri, at dette udvalg netop er udsprunget af den situation, som kendetegner det historiske arbejde i stort set hele landet.

Den lokalhistoriske virksomhed har i den sidste menneskealder været inde i stagnation eller ligefrem tilbagegang. Hvis vi ser på bilag 1, afspejles dette forhold i de tal, som dér er opstillet. De historiske samfund begyndte deres virksomhed omkring første verdenskrig. Her er valgt 1920 som udgangspunkt. Derefter gengiver tabellen medlemstallene for de samfund, hvor de kendes over hele perioden frem til 1964. De er sammenlignet med amternes befolkningstal; her omfatter tallene dog kun personer over 20 år, nemlig den del af befolkningen, som selvstændigt er købere af bøger. Både når det gælder medlemstal og befolkningstal er 1920 sat lig med 100; de indextal, vi på denne måde skaffer os, viser, at de amtshistoriske samfund ikke har været i stand til at følge trit med befolkningsudviklingen. I bedste fald er der stagnation; men generelt er der tilbagegang. Undtagelser er Thy og Lolland-Falster – de måske mest afgrænsede områder. Når Ålborg amt tilsyneladende står så gunstigt, skal det sammenholdes med den svage udgangsposition. Havde man her i 1920 haft forholdsvis lige så mange medlemmer som i de andre amter, ville man ikke i 1964 have haft nogen fremgang i forhold til folketallet. Bevidst har jeg her og i det følgende set bort fra Historisk Samfund for Sønderjylland, der har en ganske speciel baggrund for sin trivsel.

Den konstaterede tilbagegang skal betragtes på baggrund af, hvordan det i øvrigt er gået med den kulturelle aktivitet i denne periode. Det er naturligvis svært at måle denne aktivitet; men jeg skal dog prøve at give nogle antydninger. Den faglærte arbejders forbrug af bøger og blade er 3-doblet fra 1931 til 1955 (0,8%–2,4% af forbruget). Mere generelt kan også peges på den voldsomme udvikling, som biblioteksvæsenet har været inde i netop i de 45 år, vi her betragter. Der kan også peges på de senere års stærke stigning i antallet af kunstudstillinger, på væksten i den højere uddannelse, på den længere skoletid og på aftenskoleundervisningens opblomstring i tiden efter den anden verdenskrig.

Dette opsving er ikke gået historien forbi. Det er næppe nødvendigt at stille lange talrækker op for at dokumentere, at historien har fået sin andel af den stigende kulturelle aktivitet. Nogle få ting vil understrege dette. Besøgstallet for de historiske museer var i 1957 2,2 mill., i 1965 3,3 mill. – altså en stigning på 50 %. Fra 1950 til 1966 har der også været en stigning på næsten 50 % i arkivernes besøgstal (1950:23.776 – 1966:33.496).

Vender vi os fra disse konkrete tal til vort almindelige indtryk, behøver jeg blot at minde om, at der i disse år har kunnet udgives en Danmarkshistorie i 14 bind, der er solgt i 80.000 eksemplarer. Dette er sket, samtidigt med at Palle Lauring har været i stand til at bringe en Danmarkshistorie på markedet i et meget stort oplag. Yderligere er det jo en kendt sag, at det ene historiske værk efter det andet bliver udsendt og udsolgt. Tænk også på, hvordan historisk orienterede udsendelser hører til nogle af fjernsynets mest populære programmer.

Den stærke historiske interesse sammenholdt med tilbagegangen på det lokale plan var baggrunden for Byhistorisk Udvalgs oprettelse. Vi spurgte os selv, om det ikke var muligt at skabe et organ, der kunne imødekomme den historiske interesse på lokalt plan og virke med byens historie. Resultatet af disse overvejelser blev Århus byhistoriske Udvalg, der trådte i funktion i 1956. Nu udsendes hvert år en bog, der kommer i ca. 7000 eksemplarer, hvortil kommer andre bøger i lidt mindre oplag. Med mellemrum arrangeres udstillinger, som kan samle indtil 50–60.000 besøgende på små tre uger.

Det er om dette arbejde, jeg vil berette, og derefter søge på ny at vurdere de lokalhistoriske foreningers situation.

Da vi oprettede udvalget, var vort udgangspunkt, at der ikke var behov for en ny forening med love, generalforsamlinger og kontingent. Når formålet alene var at udsende bøger og arrangere udstillinger, ville en sådan forening være et skindemokrati, hvor medlemmerne alligevel ikke kom. Vi mente også, at der ligefrem kunne være en vis skræk for at melde sig ind i en forening og dermed forpligte sig til et fast abonnement.

I stedet blev udvalget organiseret som en arbejdskreds af særligt interesse-rede. Det fik karakter af et kommunalt udvalg med fødte repræsentanter for by-rådet og som andre faste medlemmer de til enhver tid siddende chefer for byens historisk arbejdende institutioner; d. v. s. lederne af Statsbiblioteket, Folkebiblioteket, Erhvervsarkivet, Den gamle By og Forhistorisk Museum, suppleret med formændene for de to lokalhistoriske foreninger: Historisk Samfund for Århus Stift og Østjysk Hjemstavnforening. Endelig blev der åbnet adgang til at indvælge særligt interesserede enkeltpersoner.

Om udvalgets formål hedder det, at det har »til opgave at fremme kendskabet til Århus bys og den nærmeste omegns historie ved forskningsarbejder, publikationer, udstillinger og andre midler, som måtte findes tjenlige«.

Trods udvalgets officielle præg blev der ikke givet det nogen bevilling til starten og heller ingen driftskapital. I årenes løb er det dog lykkedes gennem overskud fra publikationerne at tilvejebringe en sådan kapital. Dette er sket samtidig med, at der af midlerne er ydet tilskud til forskellige historiske formål. For at skabe den fornødne kapital startede vi med udgivelsen af en række barndomserindringer fra Århus, idet den slags bøger er ret sikre træffere. Siden da har vi udgivet i alt 17 bøger; en fortegnelse over dem er trykt i bilag 2. Bøgerne udsendes på varierende tidspunkter, men en af dem altid fast den 5. december. Den skal være julegave i byen og af byens borgere bruges som gave til århusianere, der har forladt byen.

Denne »julebog« sælges nu i ca. 7000 eksemplarer. Oplagene for de øvrige varierer mellem 2000 og 7000. Dette betyder, at vi f. eks. i det sidste år har udsendt i alt ca. 18.000 bøger.

Som nævnt er salget ikke baseret på noget fast abonnement. I stedet har vi oparbejdet et kartotek over tidligere købere, og alle disse købere får hver gang,

en bog skal udgives, en subscriptionsindbydelse; den sendes dem som brev, så den ikke drukner blandt de mange tryksager, der kommer ind ad brevsprækken. En subscriptionsindbydelse er vist som bilag 3.* De vil dér se, at vi bestræber os på at give denne tryksag en så stimulerende form som vel muligt, samtidigt med at vi informerer grundigt om den kommende bogs indhold. Subscriptionsindbydelsen støttes af, at vi i de dage, hvor indbydelserne udsendes, indrykker halvsides annoncer i byens blade. Disse annoncer er ledsaget af bestillingskuponer, som hvert år giver os nye emner; men i øvrigt har annoncerne den væsentlige funktion at erindre om bogens udgivelse, så subscriptionsindbydelsen ikke bliver lagt til side. Der gives en frist på en fjorten dages tid til at bestille bogen, og for fortsat at erindre om sagen bringer vi med mellemrum i aviserne en notits om, hvor mange eksemplarer der er bestilt indtil den pågældende dag. Den forhåndsrabat, der ydes abonnenterne, er yderligere forhøjet, når det gælder boghandlerne, som også på forhånd aftager et meget betydeligt antal bøger. Når subscriptionsperioden er udløbet, fastsættes oplagets størrelse. Vi har her ment det fordelagtigt at følge det princip, at der kun trykkes ganske få hundrede eksemplarer mere, end der er bestilt; det har uden tvivl en betydelig stimulerende virkning på salget, at de tidligere udsendte bøger som hovedregel er udsolgt. Flere af de bøger, vi har udgivet til priser på 15–25 kr., sælges nu antikvarisk til ca. 150 kr.

En lille måneds tid efter subscriptions afslutning foreligger bogen. Den er indbundet og for »julebogen«s vedkommende gerne på ca. 250 store sider og med mange billeder, i alt ca. 150. Distributionen sker gennem postvæsenet og betalingen via indlagt giroindbetalingskort. Når der som her er tale om et så stort antal købere, vil der hvert år være nogle restanter; det drejer sig gerne om en 10–12 stykker. Fra disse får vi betalingen ved at inddrive dem som in-cassoforretninger gennem et sagførerfirma.

Økonomien i disse udsendelser vil fremgå af bilag 4, hvor der er valgt en bog, som er solgt i 7000 eksemplarer. Som det vil fremgå af opstillingen, regner vi med ca. 12.000 kr. i reklameudgifter, men mener, at denne udgift betaler sig (i øvrigt svarer den nogenlunde til normale forlagsbudgetter, hvor man regner med ca. 6% i reklameudgifter). Når også her forfatterhonoraret på 38.000 kr. er medregnet, giver bogen et samlet overskud på 22.636 kr.

Vi har foretaget en opgørelse over, hvilke erhvervsgrupper der køber vore bøger, idet vi dog naturligvis ikke ved, hvem der har købt de eksemplarer, der sælges gennem boghandelen. En systematisk opstilling over køberne bringes i bilag 5. Der er altid knyttet en ikke ringe usikkerhed til en sådan erhvervsgruppering; men den vil dog sikkert nogenlunde afspejle de virkelige forhold. Det er iøjnefaldende, at grupperne funktionærer og selvstændige, navnlig den sidste gruppe, er en forholdsvis stor andel af køberne, mens arbejderne andel ikke

* Dette bilag medtages ikke her. Subscriptionsindbydelsen er illustreret og trykt i fire farver.

når op på den andel, som denne gruppe har i det samlede tal for erhvervsaktive i Storårhus. Blandt vore købere udgør denne gruppe 25%, mens den efter fordelingen blandt de erhvervsaktive skulle have været oppe på 50%; som jeg senere skal vende tilbage til, er 25% dog meget højt i forhold til de lokalhistoriske samfunds medlemmer.

Foruden gennem bogudgivelserne har udvalget også virket stærkt ved udstillinger. Disse udstillingers økonomi er for en væsentlig del baseret på kommunale tilskud; men der ydes tillige bidrag fra indtægterne ved bogudgivelserne. Til alle udstillingerne er der gratis adgang; de har enten været opstillet i rådhushallen eller i et mindre udstillingslokale på byens hovedbibliotek. To af udstillingerne har dog været såkaldte vandreudstillinger, der er arrangeret på den måde, at man har monteret et vist antal montrer og udstillet dem parvis i byens pengeinstitutter, hvorefter de har cirkuleret mellem disse med ca. 14 dages mellemrum.

De mindre udstillinger besøges gerne af ca. 7000, mens de større i rådhusets hal i løbet af 2–3 uger har været besøgt af omkring 50.000, hvortil kommer et meget stort antal skoleelever. En fortegnelse over udstillingerne findes i bilag 6.

Billederne i bilag 7 giver et indtryk af, hvordan vi stiller udstillingerne op. De er en kombination af billeder, genstande, arkivalier og opfotograferede avisnotitser. Til dette kommer, at vi forsyner udstillingerne med illustrerende statistiske tavler i farver og med figurer à la »Hvem-Hvad-Hvor«. Det er et grundprincip for os ved disse udstillinger, at der skal være rigelig plads, at væggene skal være i farver, og at vi annoncerer rigeligt for dem; vi sørger også for, at der hveranden-tredie dag sker noget nyt i forbindelse med udstillingen, således at der til stadighed kan være notitser i byens aviser om den.

Det, der skal sætte sådan en udstilling i gang, er imidlertid, at der tales om den mand og mand imellem; det er derfor magtpåliggende straks fra starten at få et betydeligt antal besøgende. Det søger vi at opnå ved i personlige breve at sende indbydelser til åbningen af udstillingen til samtlige vore faste købere i stedet for blot at holde os til en lille eksklusiv kreds. Vi har aldrig været udsat for, at alle 7000 mødte op til åbningen; men de er dog – så vidt vi har kunnet skønne – mødt op i løbet af den første eller den anden dag, og dermed har vi straks sikret os, at et ikke ringe antal af byens borgere omtaler udstillingen i de kommende dage.

Denne lille beretning om Århus byhistoriske Udvalgs virksomhed viser, at den historiske interesse er til stede på det lokale plan. Den viser, at man vil betale for at få den tilfredsstillet; men en betingelse er, at man henvender sig til køberne i en form, der kan konkurrere med de øvrige aktiviteter i samfundet, og at man tilbyder en bog, en udstilling, eller hvad det nu kan være, der også er i stand til at konkurrere med udbudet på beslægtede områder.

Vi kan prøve at omplante de århusianske tal til det øvrige land. Byhistorisk

Udvalgs skrifter købes af 3,7% af befolkningen i Storårhus (hvis vi holdt os til befolkningen over 20 år, er der 8%, der køber bøgerne). I de amthistoriske samfund var der i 1964 20.640 medlemmer; hvis disse samfund skulle have den samme dækning som det århusianske udvalg, skulle der have været 50.000 medlemmer i provinsbyerne og 74.000 på landet, i alt 124.000, men der er altså kun $\frac{1}{6}$ deraf. Havde vi regnet hovedstaden med, ville vi være nået op på, at medlemstallet skulle have ligget omkring 200.000.

Det er naturligvis en noget forenklet opstilling. Det vil ikke være muligt at dele befolkningen op i så mange lokalområder, at man kan nå op på de tal, som vi har i Århus, der samler en meget stor befolkning på et begrænset område. Men alligevel er der noget galt. Hvorfor har for eksempel:

Ringkøbing amt ikke 1100 medlemmer i Herning,
Ribe amt ikke 2400 medlemmer i Esbjerg,
Frederiksborg amt ikke 1400 medlemmer i Helsingør,
Holbæk amt ikke 600 medlemmer i Holbæk og
Sorø amt ikke 925 medlemmer i Slagelse?

Det er, fordi disse og andre byers historie ikke bliver dyrket af de amthistoriske samfund. Ser vi på årbøgernes indhold, viser dette forhold sig tydeligt. Årbøgerne fremtræder groft sagt, som om de var landbohistoriske årbøger, mens byernes historie forsømmes i dem. Som det er vist i bilag 8, er så langt den overvejende del af indholdet samlet omkring historien, som den afspejler sig på landet og for landbobefolkningen. Dertil kommer, at hovedparten af det, der bringes om byernes historie, ligger i perioden før 1850. Det er kun det særlige forhold, at Århus Stifts historiske årbøger i det år, vi betragter, havde nogle enkelte større artikler om nyere historie, som gør, at stoffordelingen ikke er mere urimelig.

Vi må gøre os klart, at den egentlige landbobefolkning i dag kun udgør 1,3 millioner. Selv om tilbagegangen i den sidste menneskealder ikke har været så stor, som man almindeligvis forestiller sig, så spiller også et andet forhold ind. Dengang man startede på de lokalhistoriske årbøger, kunne det muligvis være rimeligt at give landet en så stor overvægt, fordi en meget væsentlig del af byernes befolkning bestod af indvandret landbobefolkning fra det forholdsvis nære opland. Dette er imidlertid ikke tilfældet mere; nu er en stor del af bybefolkningen fuldstændig uden nærmere tilknytning til landet. Når det forholder sig således, må det siges, at skal det lokalhistoriske arbejde fortsat baseres på købernes stedlige tilknytning, da er det nødvendigt, at der præsteres lokalhistorie, som i særlig grad henvender sig til bybefolkningen. Og skal den ønskede kontakt opnås, må det være gennem bogen. Der er måske endnu i dag en meget stor andel af medlemmerne, som kun er med for at støtte sagen, ikke for at få bogen.

Hørup talte engang om alliancen mellem den bløde hat og sablen. Han tænkte

her på forbindelsen mellem den forsvarsvenlige del af Venstre og Højrepartiet. Uden strengt at hænge sig i det politiske moment i dette, er der for mig noget af det samme over de lokalhistoriske foreninger i deres oprindelse. Her mødtes landbefolkningens grundtvigianere med byernes officerer og borgerskab i en fælles forpligtelse til at dyrke fortiden.

Sådan er det ikke i dag; men der er uden tvivl spor af det. Et af disse spor er, at det ikke er lykkedes at få forbindelse med byernes brede lag; dette fremgår klart af tabellerne i bilag 9. Arbejderne udgør kun en ganske lille procentdel af medlemmerne; og i funktionærgruppen er der kun få fra de store etater og fra kontor i almindelighed.

Vi har været for tilbøjelige til at måle en lokalhistorisk forenings succes på, om der var fremgang i medlemstal, og om økonomien var i orden. Det er en forkert målestok. Man skal i stedet spørge: har den udgivet noget, der er nået frem til alle dem, der gerne vil stifte bekendtskab med lokalhistorien. Det er meningsløst, at det kun sker i så ringe udstrækning, for det fremgår af, hvad jeg har sagt, at interessen er der. Den bør imødekommes. Dernæst er det uheldigt, at udforskningen af byernes historie forsømmes. Og den bliver forsømt. Rent katastrofalt er det, når det gælder de sidste hundrede år. Selv store, lødige byhistorier bliver oversigtsmæssige, når det gælder denne periode.

I den forbindelse tror jeg ikke på årbogen med et par gårdmonografier, heller ikke på en årbog for byerne. En sådan bog vil

1. gå ind sammen med andre tidsskrifter som noget, der blot kommer.
2. ikke være noget, køberne beslutter sig til hver gang.
3. ikke være en bog, som man kan forære bort.
4. ikke blive solgt på grund af den udbredte skræk for at binde sig til noget, man ikke kender.

Vejen frem er udgivelsen af enkeltbøger med emner, der har bud til byernes folk. Ved min gennemgang af vort byhistoriske udvalgs virksomhed har jeg peget på i hvert fald en måde, hvorpå det kan gøres.

En mindre gruppe må træde sammen og sætte arbejdet i gang. Det er imidlertid nødvendigt, at det sker i en form og i en målestok, der svarer til tidens stil. Ingen tænker i dag på at drive museer, som man gjorde det i vor barndom. Hvorfor skulle man da fortsat kunne drive lokalhistorisk udgivervirksomhed, som man gjorde det i 1920'erne?

Der må gøres reklame, og publikationerne må i indhold og udstyr henvende sig til vor tids mennesker. De skal købe bogen, fordi de gerne vil have den, og ikke fordi de ønsker at støtte sagen og lejlighedsvis finde nogle sider i den, som de har lyst til at læse.

Kan dette arbejde gøres af de lokalhistoriske samfund? Det vil formentlig ikke være tilfældet, selv om der i nogle af foreningerne vil være folk, der vil kunne gå ind i sådant arbejde. En væsentlig grund til samfundenes stagnation er

nemlig – foruden de allerede nævnte – de mærkværdige og store områder, de dækker. Det er iøjnefaldende, at de samfund, der står sig bedst, hører hjemme i forholdsvis små og velafgrænsede områder: Lolland-Falster, Thy og til nød Vendsyssel. Derimod forekommer den lokale tilknytning kun ringe mellem f. eks.:

i Vejle amt: Kolding, Vejle og Brande,
i Ringkøbing amt: Struer, Skjern og Ikast,
i Ribe amt: Grindsted, Ribe og Vamdrup eller
i Viborg amt: Karup, Bjerringbro og Ålestrup.

Enhver her vil kunne fortsætte. Det er umiddelbart indlysende, at så, hvis jeg må bruge det udtryk, store og uformelige sammenslutninger ikke vil kunne opdyrke hver større by.

Det er vel også kun, fordi vi er historisk orienterede, at vi tillægger amtsgrænserne nogen betydning. I dag er de fuldstændig forladt af statistikere og geografer, når man vil betragte, hvordan landet økonomisk og i anden henseende falder i områder. Her tales i stedet om handelsområder som de egne, der samler sig om centre, hvor man søger til, når der bl. a. skal købes større udstyrsvarer.

Jeg kan godt se, at det lyder lidt komisk, hvis jeg foreslår, at der af foreningen i Vejle amt udskilles en forening med et navn som Historisk Samfund for Kolding Handelsområde. Men der vil dog være den realitet i det, at man vil få et snævrere, mere sammenhængende og mere naturligt afgrænset område. Man vil appellere til flere, og samlet vil der landet over blive flere, der får del i det lokalhistoriske arbejde.

Fra sådanne koncentrerede foreninger ville der med mellemrum kunne udgå publikationer om områdets by eller byer jævnsides med, at man udgav en årbog. De særlige, lejlighedsvisse publikationer ville da have et økonomisk underlag samtidigt med, at de henvendte sig til kredse uden for foreningen.

Drejer det sig om noget større byer, her tænker jeg på størrelsesordenen ca. 30.000 og derover, er situationen dog anderledes. Skal disse byers historie opdyrkes, og skal vi efterkomme behovet for historie i disse byer, må det hele have en mere professionel organisation.

Det kan ske ved, at det knyttes til bestående institutioner, museer eller arkiver, og der bliver deltidsarbejde. Det kan også ske ved, at der oprettes formelige embeder som stadshistorikere.

Først lidt om pengene i denne sag. Vi bevæger os på niveauet 35.000–55.000 kr. om året i lønudgifter. Det er ikke mere, end en lang række kommuner yder til andre kulturelle formål.

Stadshistorikerens opgave skulle være at fremme studiet af byens historie og sprede kendskabet til den. Det må ske gennem udgivelse af skrifter. De mindre byer vil naturligvis ikke kunne bære udgivelser, som Århus er i stand til at gøre

det. Men en bog i størrelsesordenen som den, De har modtaget*, vil kunne hvile i sig selv med ca. 1000 købere, når den sælges for ca. 20 kr. Stadshistorikeren skal tilrettelægge produktionen og distribueringen af sådanne bøger. Produktionen vil i mange tilfælde også sige udarbejdelsen af bogen. Når han ikke selv skriver den, skal han skaffe sig manuskript fra andre forfattere.

Stadshistorikeren skal endvidere arrangere udstillinger og i en vis udstrækning virke som foredragsholder. På adskillige steder vil det også være hensigtsmæssigt at løse stadsarkivproblemet ved at henlægge arkivet under stadshistorikeren.

Der vil ikke blive mangel på arbejdsopgaver, og byen vil få valuta for sine penge. Problemerne omkring dette embede ville kunne uddybes mere, men rundt i byerne vil lokale forhold skabe varierende indhold i stillingerne.

Der er sikkert mange her, som vil kunne bidrage til nærmere uddybning af de problemer, jeg her har rejst. Det er jo ikke noget, jeg har fundet på. I mange år har de været drøftet og erkendt blandt os, der på forskellig måde har været med i historisk arbejde. Vi har imidlertid været for tilbøjelige til at omgærde dem med tys-tys, bl. a. fordi det jo dog går.

Dette bør imidlertid ikke fortsætte. Vi har her konstateret, både at der er et udbredt behov for historie, og at det ikke bliver imødekommet. Med stigende velstand og større fritid vil dette behov blive øget. Vi er ved at nå til en tid, hvor store masser træder frem med krav om andel i de kulturelle goder. Ikke alle mennesker er musisk orienteret; de søger i stedet kulturel tilfredsstillelse og menneskelig berigelse gennem saglitteratur om mennesker og samfund. Vi skal ikke glemme dette i den kommende kulturelle ekspansion. Vi, der er samlet her, har en pligt til at gøre opmærksom på dette forhold og en pligt til at tage et initiativ på dette område.

* Tilhørerne fik udleveret Ib Gejl: Under værgerådet, 1967. Den er på 121 store sider med 29 ret store billeder og indbundet i papbind med overtræk trykt i fem farver.

*Medlemstal i udvalgte amtshistoriske samfund 1920–1964
sammenholdt med befolkningstallene*

	1920–22		1930–32				1940–42			
	Medlemstal	Befolk- ningstal	Medlemstal: Befolkningstal	Medlemstal	Befolk- ningstal	Medlemstal: Befolkningstal	Medlemstal	Befolk- ningstal	Medlemstal: Befolkningstal	
Frederiks- borg	676	63.000	100:100	681	73.000	101:115	528	84.000	78:113	
Sorø	635	65.000	100:100	401	72.000	63:111	454	79.000	71:122	
Holbæk	905	70.000	100:100	1057	77.000	117:110	845	81.000	93:116	
Lolland-										
Falster	650	76.000	100:100	690	86.000	106:113	838	90.000	129:118	
Fyn	1466	194.000	100:100	1650	220.000	113:113	1590	245.000	115:126	
Vejle	1110	94.000	100:100	944	107.000	85:114	686	121.000	62:129	
Århus	1200	140.000	100:100	1475	165.000	123:118	1035	194.000	86:139	
Randers	598	83.000	100:100	486	95.000	81:114	420	104.000	70:125	
Ålborg	600	99.000	100:100	560	118.000	93:119	800	138.000	133:139	
Hjørring	1404	85.000	100:100	1363	94.000	97:111	1357	105.000	97:124	
Thisted	482	48.000	100:100	476	53.000	99:110	661	57.000	137:119	
Ringkøb.	981	86.000	100:100	830	99.000	85:115	933	111.000	95:129	
Ribe	673	76.000	100:100	601	91.000	89:120	726	102.000	108:134	
I alt	11380	1.179.000	100:100	11214	1.350.000	99:114	10973	1.511.000	96:128	
	1950–52		1960–62				1964			
Frederiks- borg	597	99.000	88:157	625	121.000	92:192	625	141.000	92:224	
Sorø	504	84.000	79:129	651	86.000	103:132	699	92.000	110:142	
Holbæk	1038	84.000	115:120	800	85.000	88:121	630	88.000	70:126	
Lolland-										
Falster	1000	90.000	154:118	1025	88.000	158:116	1064	86.000	164:113	
Fyn	1590	265.000	108:137	1560	277.000	106:143	1380	284.000	94:147	
Vejle	694	134.000	63:143	1243	143.000	112:152	1133	151.000	102:161	
Århus	950	222.000	79:159	970	239.000	81:171	910	255.000	76:182	
Randers	585	112.000	98:135	571	114.000	95:137	606	120.000	101:145	
Ålborg	980	150.000	163:152	1250	160.000	208:162	1470	166.000	245:168	
Hjørring	1615	113.000	115:133	1710	118.000	122:139	1796	122.000	129:144	
Thisted	925	59.000	192:123	1042	56.000	216:117	1130	55.000	234:115	
Ringkøb.	903	124.000	92:144	979	136.000	100:158	1168	146.000	121:170	
Ribe	795	114.000	118:150	1026	123.000	152:162	984	130.000	146:171	
I alt	12176	1.650.000	107:140	13452	1.746.000	118:148	13615	1.836.000	120:156	

Kilder og kommentar: Beretninger eller regnskaber i de enkelte årbøger samt Dansk historisk Fællesforenings dupliserede beretninger; årstallene 1920–22 osv. angiver, at der er valgt et år inden for disse tre-år efter oplysningernes tilstedeværelse.

Befolkningstallene i de enkelte amter (Århus omfatter også Skanderborg amt) er reducerede til kun at omfatte personer over 20 år. Befolkningstallene er taget fra Statistiske Undersøgelser nr. 10: Folketal, areal og klima 1901–60 (1964) og fra Statistisk årbog; ved reduktioner er anvendt aldersfordelingstallene i Poul Milhøj: Danmarks statistik I (1961), s. 68.

Bilag 2.

Publikationer udgivet af Århus byhistoriske udvalg

- BARN I ÅRHUS. Redigeret af *Åge Bredsted, Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr*. 1956. 139 sider. Udsolgt.
- BARN I ÅRHUS. Anden samling. Redigeret af *Åge Bredsted, Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr*. 1957. 183 sider. Udsolgt.
- ÅRHUS PROMENADE 1909–59. Redigeret af *Vagn Dybdahl og Finn H. Lauridsen*. 1958. 244 sider. Udsolgt.
- Rasmus Nielsen*: ÅRHUS I FYRRERNE. Ny udgave med oplysende noter af *Emanuel Sejr*. 1959. 164 sider. Kr. 10.25.
- Emanuel Sejr*: GAMLE ÅRHUSGADER. 1960. 154 sider. Udsolgt.
- Helge Søggaard*: DET ÆLDSTE ÅRHUS. 1961. 114 sider, 26 plancher. Kr. 27.50.
- Emanuel Sejr*: GAMLE ÅRHUSGADER. Anden samling. 1961. 160 sider. Udsolgt.
- FREMMEDE SER PÅ ÅRHUS. Redigeret af *Finn H. Lauridsen*. 1962. 247 sider. Udsolgt.
- ERHVERV I ÅRHUS 1735. Ved *Poul Enemark*. 1963. 80 sider. Kr. 10.00.
- Bernhardt Jensen*: FRA DET GLADE ÅRHUS. De gamle varieteer og morskabsteatre. 1963. 252 sider. Udsolgt.
- Anna Thestrup*: ELIGEREDE BORGERE I ÅRHUS 1740–1837. 1964. 136 sider og 2 udfoldstavler. Kr. 16.00.
- UNG I ÅRHUS. Redigeret af *Vagn Dybdahl*. 1964. 298 sider. Udsolgt.
- UNG I ÅRHUS. Ny samling. Redigeret af *Vagn Dybdahl*. 1965. 224 sider. Kr. 32.00.
- Bernhardt Jensen*: SOM ÅRHUS MOREDE SIG. Folkelige forlystelser fra 1890'erne til 2. verdenskrig. 1966. 248 sider. Udsolgt.
- Peder Hansen Resen*: ATLAS DANICUS. ÅRHUS STIFT. Tekst og oversættelse ved *Helge Søggaard*. 1967. 160 sider, 27 planchesider. Kr. 32.00.
- Erik Christiansen*: GENNEM ÅRHUS I TRÆSKO. Billedredaktion og oplysende noter ved *Peder Jensen*. 1967. 109 sider. Kr. 20.00.
- Ib Gejl*: UNDER VÆRGERÅDET. Forsømte og »forbryderske« børn i Århus 1905–15. 1967. 121 sider. Kr. 20.00.

Bilag 4.

Regnskab for indbundet bog, 244 sider

7.000 ekspl., subscriptionspris 26.50 kr., bogladepris 34 kr.

Salg	178.985,60 kr.
Fremstillingsomkostninger:	
Trykning	85.109,51
Forfatterhonorar og korrekturlæsning	40.789,50
Pakning, forsendelse, regnskabsførsel	13.822,62
Redaktion og udarbejdelse af register	2.440,00
Annoncer	6.069,70
Subskriptionsindbydelser	6.372,22
Diverse	1.745,26
	<hr/>
	156.348,81
Overskud	22.636,79
	<hr/>
	178.985,60 kr.

Bilag 5.

Erhvervsfordelingen blandt køberne af Århus
byhistoriske udvalgs bøger

Uden for boghandelen solgt 4.583 eksemplarer, der fordeler sig således:

<i>I. Selvstændige.</i>		Militærpersonale	12
Gårdejere	8	Sygeplejerske o. l.	44
Fabrikant	24	Politi- & toldbetjente	44
Håndværksmester	186	Trafikfunktionær	88
Grosserer	20	Postfunktionær	44
Detailhandler	185	Offentl. virks. i øvrigt	54
Forsikringsvæsen	10	Bank & sparekasse	65
Transporterhverv	9	Telefon	9
Liberale erhverv	76	Prokurist & kontorchef i priv.	55
Øvrige	65	Repræsentant	43
	<hr/>	Kontorfunktionær	633
	583	Handel & butikspersonale	59
		Øvrige funktionærer	183
			<hr/>
			1.641
<i>II. Funktionærer.</i>		<i>III. Faglærte arbejdere.</i>	
Administration, politi & retsvæsen.	48	Gartner	14
Vidensk. inst. & biblioteker	27	Slagter	2
Præster	13	Skrædder	11
Lærer, professor ¹⁾	220	Skomager	5
¹⁾ Akademisk uddannede	46	Sadelmager	7
Andre	174	Snedker	54

Møbelpolstrer	7
Typograf, sætter, trykker	90
Offsettrykker	1
Kemigraf	8
Bogbinder	10
Smed	15
Maskinarbejder	109
Mekaniker	52
Former	5
Guldsmed, sølvsmed	2
Karetmager	4
Montør	22
Tandtekniker	7
Urmager	2
Murer	11
Tømrer	26
Maler	30
Blikkenslager	17
Elektriker	26
Frisør	4
Fotograf	2
Øvrige	112
	<hr/>
	655

IV. Ufaglærte arbejdere.

Gartnermedhjælper	1
Syerske	23
Bryggeriarbejder	10
Fabriksarbejder	51
Jord- & betonarb.	5
Murerarbejdsmand	3
Vej- & banearb.	7
Terrazzoarbejder	1
Matros	2
Havnearbejder	9
Chauffør	29
Lager- & pakhusarbejder	19

Vinduespolerer	7
Rengørings- og køkkenpersonale ..	21
Øvrige	142
	<hr/>
	333

V. Særgruppe 1.

Direktør	87
Læge, tand-, dyr- & special	74
Arkitekt, ingeniør	96
Revisor	50
	<hr/>
	307

VI. Særgruppe 2*.

Videnskabelige institutioner	6
Biblioteker	137
Firmaer	353
Andre off. insti. & foreninger	178
	<hr/>
	674

VII. Uden for erhverv.

Husmoder	243
Studerende	19
Pensionist, rentenyder	64
	<hr/>
	326

VIII. Uangivne.

Uangivne	64
----------------	----

	Andel af antal personer i aktivt erhverv	Andel af købere i aktivt erhverv
Arbejdere	50 %	25 %
Funktionærer ...	36 -	40 -
Selvstændige	13 -	23 -

* I denne gruppe skjuler sig en del anonyme købere, idet flere »firmaer« under firmaets navn bestiller et større antal eksemplarer, der er bestilt af medarbejdere, som indgiver en fællesbestilling.

Bilag 6.

Udstillinger arrangerede af Århus byhistoriske udvalg

Barn i Århus. Viste så langt tilbage som muligt vilkårene for børn i Århus: leg, skole, sygehus, børnetal, påklædning.

Åen, byens moder. Århus ås geografi, omgivelser, udnyttelse, livet på åen.

Århus 1864. Begivenhederne og forholdene i byen.

Århus-Promenade 1909–59. I 50-året for den store landsudstilling i Århus vistes byens udvikling i tiden 1909–59: skole, hygiejne, bolig, bystyre, forbrydelser, gadebillede, transportmidler osv. I en kiosk opbygget efter billede af kiosk fra 1909 solgtes nyoptrykte aviser fra 1909 samt biografbilletter til en biograf, hvor der hver halve time vistes spillefilm og reportagefilm optaget i Århus omkring 1909.

Århus under besættelsen. En kronologisk gennemgang af livet i byen, ikke alene krigsbegivenhederne, men også dagligdagen med afdelinger for musik, erstatningsvarer, fremtrædende mænd osv. En biograf med reportagefilm fra Århus under krigen blev stillet til rådighed af smalfilmsamatører; foredrag.

Byens gader. Gadenettet, gadernes navne, gadernes udseende, livet i dem.

Fra fortids fag. Vandreudstilling med lavssølv, protokoller, ældre håndværksprodukter.

Fra byens arkiver. Vandreudstillinger med karakteristiske aktstykker fra byens arkiv ca. 1400 til ca. 1900 suppleret med billeder og enkelte genstande.

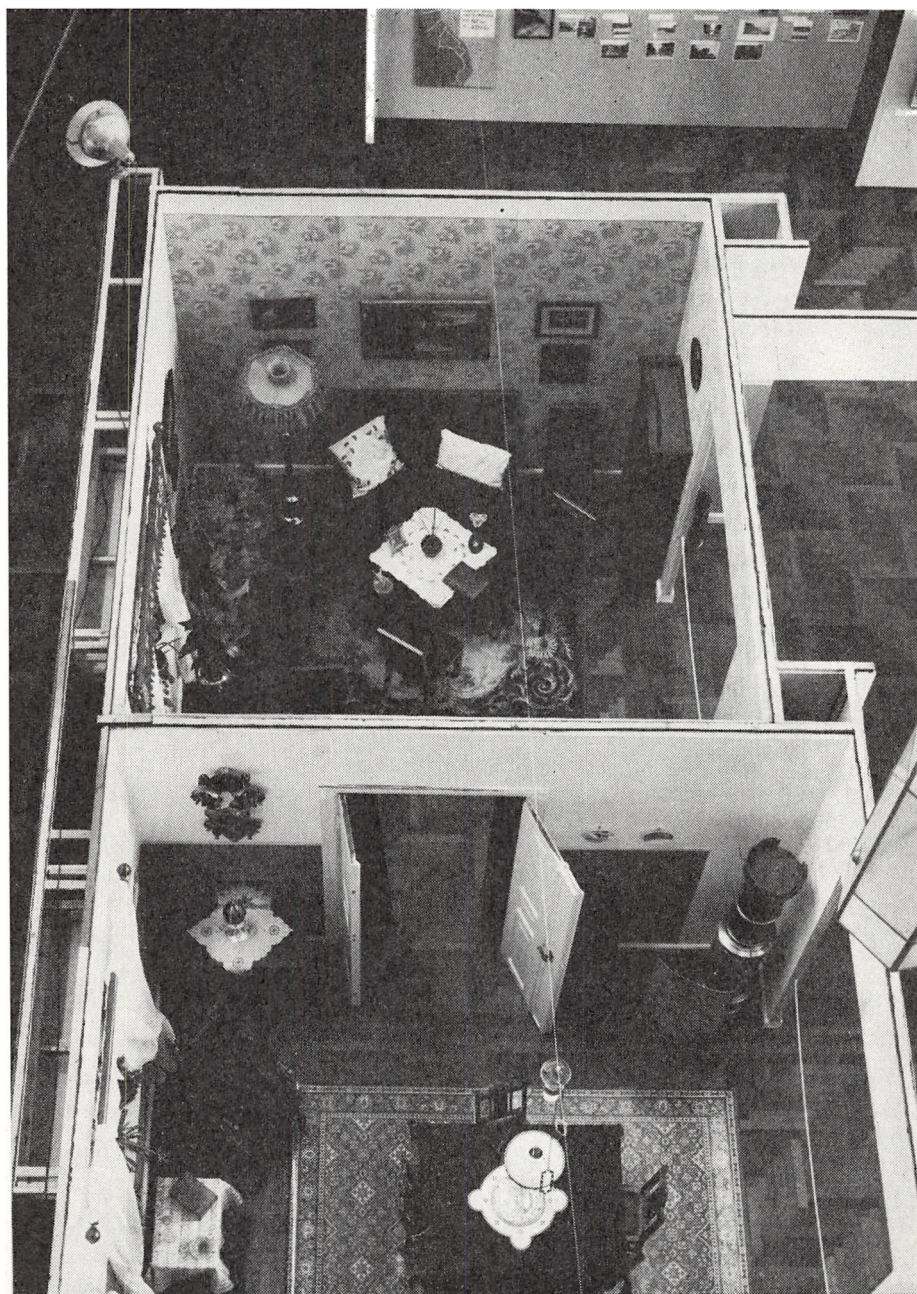
Bilag 7.

Billeder fra nogle udstillinger arrangerede af Århus historiske udvalg

Se siderne 289–92

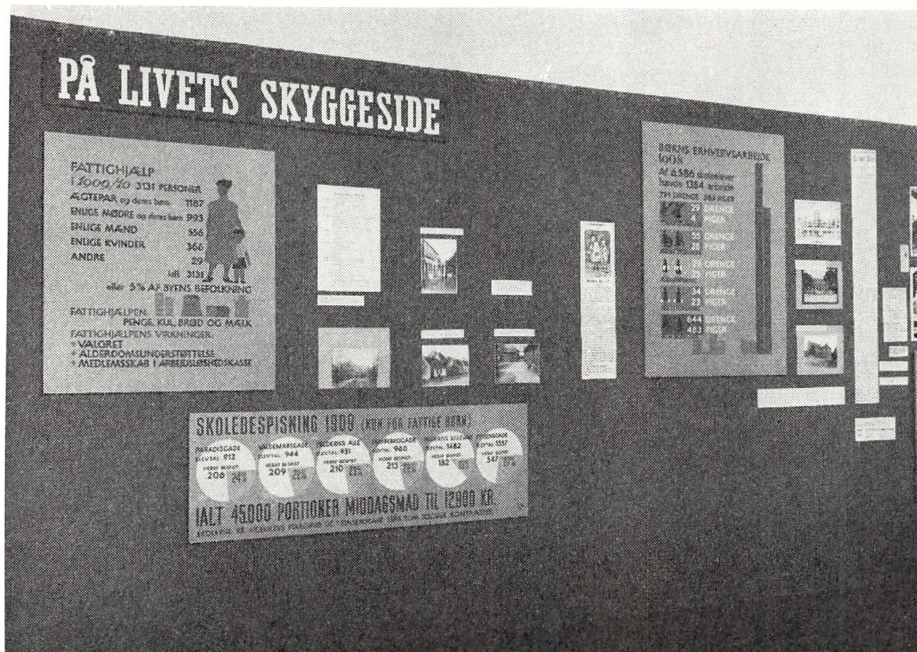
Fra indgangen til »Århus Promenade 1909-59«. Kiosken en kopi af byens kiosker fra 1909. I kiosken solgtes nyoptryk af byens aviser fra 1909 samt billetter til udstillingens biograf. I udstillingsvinduerne var bl. a. anbragt kulørte hæfter fra 1909.

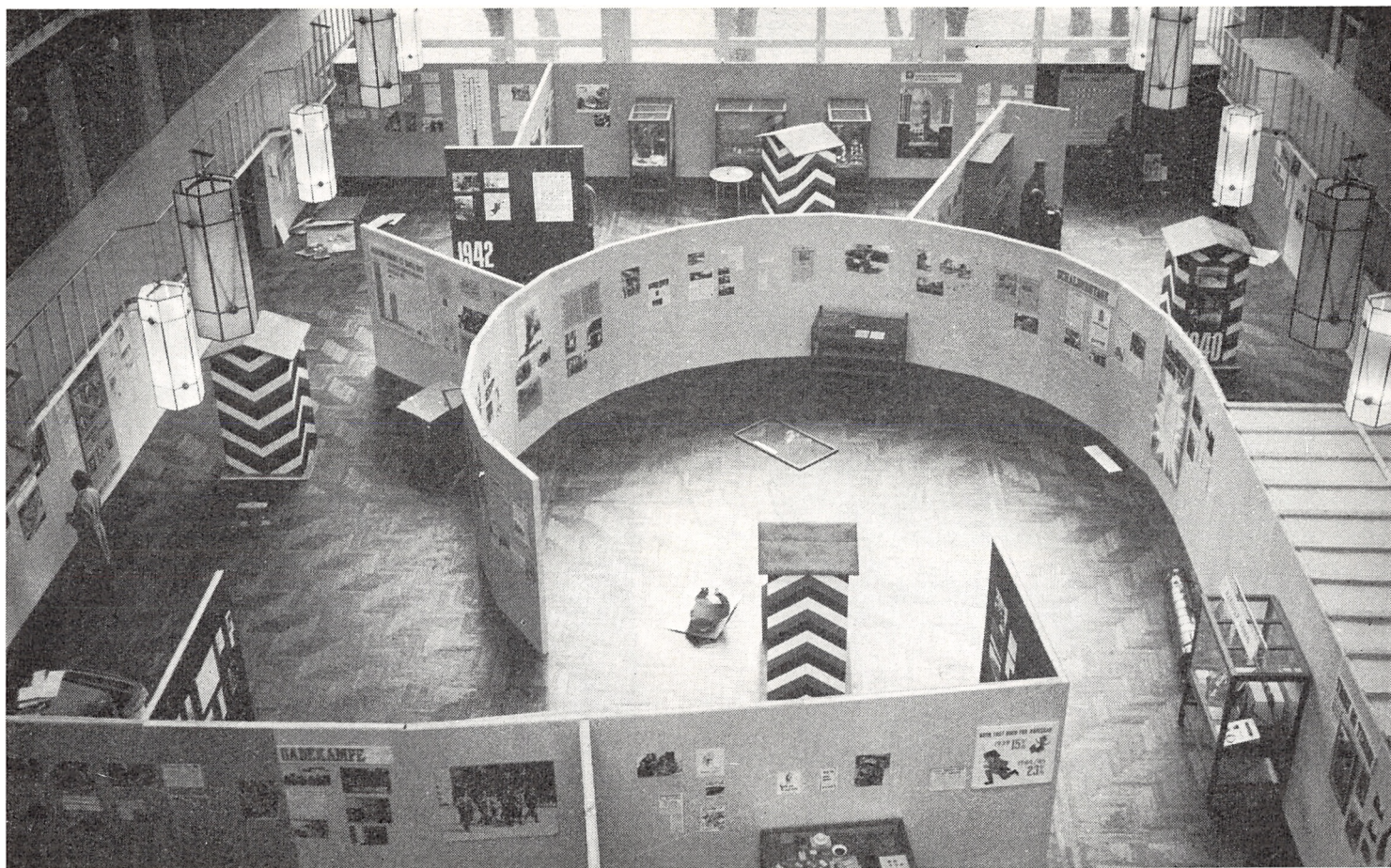
Interiører virker altid dragende. En lejlighed fra 1909 blev opstillet og monteret. Billedet viser også teknikken i vægopstillingen. Vinduer, kakkellovne og døre blev købt hos et nedbrydningsfirma.

Uklædte figurer har også stort publikumstække.

På livets skyggeside. Væggen giver et indtryk af, hvordan samtidige billeder uddybes gennem farvede tavler med tal og illustrerende figurer.

Vægopstillingen til udstillingen »Århus under besættelsen«. Væggene er »bløde plader«, hvori det er let at fæstne opfotograferede billeder, avisafsnit og statistiske tavler. I de enkelte sektioner har væggene forskellige farver.

Bilag 8.

Stoffordelingen efter emner i en række årbøger*)

	Diverse	Land	før 1850	By	efter 1850
Frederiksborg		96			10
Fyn		195			26
Ringkøbing	53	165			
Ålborg		226	14		
Holbæk		248			
Lolland-Falster		168			
Ribe		142			
Randers	12	22	20		
Sorø	3	78			11
Thy		111	26		
Vejle	58	26	8		24
Viborg	28	43	38		29
Vendsyssel		112			
Århus		8			146
		1640	106		246

*) Der er benyttet det sidst modtagne bind, varierende 1965 og 1966. Tallene angiver sidetal.

Bilag 9 a.

Nyindmeldte medlemmer i Ribe amt 1961-65

I. *Selvstændige.*

Gårdejere	32	
Fabrikanter	2	
Håndværksmestre	9	
Grosserere	3	
Detailhandlere	6	
Liberale erhverv	3	
Øvrige	2	57 = 24 %

II. *Funktionærer.*

Administration, politi & retsvæsen	1
Videnskabelige instit. & biblioteker	6
Præster	5
Lærere, akademisk uddannede & professorer	3
Lærere, andre	49
Militærpersonale	2
Sygeplejersker o. lign.	1
Politi- & toldbetjente	2
Trafikfunktionærer	3

Offentlige virksomheder i øvrigt	5	
Bank og sparekasse	1	
Telefon	1	
Prokurister & kontorchefer i priv.	1	
Repræsentanter	1	
Kontorfunktionærer	7	
Øvrige funktionærer	9	95 = 40 %
<i>III. Faglærte arbejdere</i>	7	
<i>IV. Ufaglærte arbejdere</i>	1	8 = 3 %
<i>V. Særgruppe 1.</i>		
Direktører	9	
Læger, tand-, dyr- & speciallæger	8	
Arkitekter, ingeniører	4	
Revisorer	1	
<i>VI. Særgruppe 2, institutioner.</i>		
Biblioteker	6	
<i>VII. Uden for erhverv.</i>		
Husmødre	12	
Studerende	2	
Pensionister, rentenydere	3	
<i>VIII. Uangivne</i>	30	

Bilag 9 b.

Nyindmeldte medlemmer i Historisk Samfund for Hjørring amt 1962-66

I. Selvstændige.

Gårdejere	43	
Fabrikanter	2	
Håndværksmestre	20	
Detailhandlere	27	
Transporterhverv	4	
Liberale erhverv	11	
Øvrige	4	111 = 23 %

II. Funktionærer.

Administration, politi & retsvæsen	1	
Videnskabelige instit. & biblioteker	6	
Præster	12	

Lærere, akademisk uddannede & professorer	9	
Lærere, andre	85	
Militærpersonale	2	
Sygeplejersker o. lign.	4	
Politi- og toldbetjente	3	
Trafikfunktionærer	4	
Postfunktionærer	9	
Offentlige virksomheder i øvrigt	17	
Bank og sparekasse	10	
Prokurister & kontorchefer i priv.	2	
Repræsentanter	2	
Kontorfunktionærer	6	
Handel & butikspersonale	4	
Øvrige funktionærer	18	194 = 39 %
 <i>III. Faglærte arbejdere</i>	 22	
 <i>IV. Ufaglærte arbejdere</i>	 8	30 = 6 %
<i>V. Særgruppe 1.</i>		
Direktører	6	
Læger, tand-, dyr- og speciallæger	24	
Arkitekter, ingeniører	14	
 <i>VI. Særgruppe 2, institutioner.</i>		
Videnskabelige institutioner	1	
Biblioteker	6	
Andre offentlige instit. og foreninger	4	
 <i>VII. Uden for erhverv.</i>		
Husmødre	20	
Studerende	47	
Pensionister, rentenydere	3	
 <i>VIII. Uangivne</i>	 34	

Bilag 9 c.

Erhvervsmæssig fordeling af medlemmerne i Historisk Samfund for Århus stift 1966

I. Selvstændige.

Gårdejere	38
Fabrikanter	12
Håndværksmestre	33
Grosserere	4
Detailhandlere	19

Forsikringsvæsen	1	
Transporterhverv	5	
Liberales erhverv	38	
Øvrige	11	161 = 21 %

II. Funktionærer.

Administration, politi & retsvæsen	15	
Videnskabelige institutioner & biblioteker	33	
Præster	20	
Lærere, akademisk uddannede & professorer	30	
Lærere, andre	87	
Militærpersonale	1	
Sygeplejersker o. lign.	16	
Politi- og toldbetjente	4	
Trafikfunktionærer	17	
Postfunktionærer	6	
Off. virksomheder i øvrigt	27	
Bank og sparekasse	7	
Telefon	3	
Prokurister & kontorchefer i priv. erhverv	25	
Repræsentanter	3	
Kontorfunktionærer	21	
Handel- & butikspersonale	2	
Øvrige funktionærer	11	328 = 44 %

III. Faglærte arbejdere

44

IV. Ufaglærte arbejdere

20 64 = 8 %

V. Særgruppe 1.

Direktører	19
Læger, tand-, dyr- & speciallæger	39
Arkitekter, ingeniører	26
Revisorer	4

VI. Særgruppe 2, institutioner.

Videnskabelige institutioner	20
Biblioteker	55
Firmaer	15
Andre off. instit. & foreninger	54

VII. Uden for erhverv.

Husmødre	4
Studerende	11
Pensionister, rentenydere	9

VIII. Uangivne

84

Den gejstlige jurisdiktion i dansk middelalder

AF TROELS DAHLERUP

Gennem en analyse af det kirkelige embeds- og administrationssystem i senmiddelalderen undersøger professor i historie ved Aarhus Universitet, dr. theol. Troels Dahlerup, spørgsmålet om de kirkelige domstoles betydning i Danmark. En gennemgang af disse domstoles kompetence og sagsområder belyser en række problemer, der uden denne baggrund er vanskeligt forståelige.

For snart 120 år siden begyndte Selskabet for Danmarks Kirkehistorie at udsende *Kirkehistoriske Samlinger* (1849), i hvis 1. rækkes første bind den ansete retshistoriker Kolderup-Rosenvinge i allerførste hæfte indledte med en afhandling »*Bemærkninger om den canoniske Rets Anvendelse i Danmark*«, hvor han på første side skrev, at dette var »et Studium, der hos os er saa godt som aldeles forsømt«.

At dette helt op til den nyeste tid i så sørgelig grad må siges at være tilfældet, skyldes nok først og fremmest *kildematerialets art*, især de gejstlige retskilders højst sporadiske optræden. Vi har blot et lille bitte brudstykke af roskildebispens dombog fra 1290erne (*Scriptores Rerum Danicarum VI s. 255 ff.*), vi har enkelte synodalstatuter (men den posthume Thorkelinudgave »*Samling af danske Kirkelove*« fra 1781 er ganske utilfredsstillende og tiltrænger i allerhøjeste grad en afløser), en kirkelig retssag eller to, og iøvrigt hele det »almindelige, vanskelige og temmelig uoverskuelige« middelalderlige brevmateriale, som må gennemgås i dets helhed i håb om, at man kan presse enkelte efterretninger ud af det. For eksempel er der næppe en kirkelig strafferetssag bevaret; men på den anden side er disse kildeproblemer i hovedsagen ganske de samme, som findes med hensyn til den verdslige strafferetspleje, hvilken ligeledes er såre slet belyst i middelalderdokumenterne. Her har vi dog lovene i behold, og skønt vi principielt må fastholde, at *Gesetze sind keine Vorgänge* (at vi ikke fra lovens bogstav har lov til at slutte om praxis), går vi alligevel ud fra, at det ligger i sagens natur, at der nødvendigvis må have været en verdslig strafferetspleje.

Ganske vist eksisterer også kirkens lovgivning, først og fremmest lovbogen *Corpus Juris Canonici*; men dennes gyldighed og anvendelse i Danmark er jo netop det spørgsmål, som vi her skal besvare. Tilmed gælder det, at ligesom det med hensyn til den verdslige strafferetspleje ikke så meget er i rigs- og landskabslovene, at vi kan få besked, som i de lokale bestemmelser, først og fremmest i stadsretterne, kan vi tilsvarende udenom den almene kirkelige lovbog

finde lokale forordninger, synodalstatuter m. m. Men stadig gælder det, 1. har disse »vedtagelser« været i praktisk anvendelse, 2. og i bekræftende fald, er der ikke snarere tale om en lokal, hjemmegroet kirkelig retsudvikling, end om en virkelig gennemgribende påvirkning fra den internationale kirkeret?

Dette sidste spørgsmål er vigtigt, da det gang på gang har ledt danske forskere på afveje: Man finder en bestemmelse i et dansk synodalstatut eller en konkret hjemlig retsafgørelse, sammenligner den med *Corpus Juris Canonici* – eller endnu værre: med de systematiske fremstillinger og normaliserende lærebøger – og konstaterer glædestrålende stor uoverensstemmelse. Ergo har vi ikke haft »rigtig« kanonisk ret i Danmark! Men dette beror simpelthen på en grov misforståelse af, hvad kirkeret egentlig er.

Lad os i stedet forsøge at gå til en specialist, ja tilmed en dansk middelaldersagkyndig, den retslærde viborgbisp *Knud Mikkelsen* (ca. 1450), så ser vi, at han skelner imellem tre slags lokale danske love (leges municipales regni Dacie):

1. in quibus sunt – canonicis constitutionibus *conformes*, dvs. bestemmelser, der er identiske med tilsvarende paragraffer i den internationale kirkeret. Men foruden disse anfører han to andre slags love, af hvilke han ganske vist hårdt bryder staven over

2. de, som er *adverse* (modstridende); og ganske logisk, thi hvad der direkte strider imod *Corpus Juris Canonici*, fortjener ikke navn af ret, men er uret. Tilbage bliver dog

3. de, som er *diverse* (anderledes) dvs. uden egentlig at stride imod (1.) dog varierer, er anderledes, for eksempel begrundet i landes og folks forskellige forhold (Danmarks gamle Landskabslove IV s.3 f., jfr. s.175 f.).

Det vil sige, at foruden den internationale, den almene ret, må vi være opmærksomme på, at der findes *partikulær, lokal kirkeret*. Og straks vi er klar over dette, opdager vi, at dette på ingen måde er noget specielt for Danmark, men at vi, så snart vi går bag om »lærebøgerne«, finder, at hvert enkelt land Vesteuropa over havde sine egne lokale kirkeretslige sædvaner som et nødvendigt supplement til *Corpus Juris Canonici*. Tilmed burde dette egentlig være ganske indlysende, da den kasuistiske *Corpus Juris Canonici* med sine konkrete udformede »eksempler« jo umuligt kunne beskæftige sig med alle tænkelige lokale problemer på én gang, men måtte henholde sig til principperne, for eksempel at der skulle ydes tiende. Men dennes påligning og indkrævning måtte i praksis foregå på højst forskellig måde, idet de økonomiske og erhvervstekniske forhold varierede betydeligt indenfor den vestlige kristenhed, der da strakte sig fra Cadiz til Nordkap, fra Irland til Balkan. Og som i Nord sverige og Finland jagten spillede en betydelig rolle, indeholder den lokale kirkeret følgelig bestemmelser om tiende af for eksempel egernskind, hvor man i det næsten »industrialiserede« Genua havde sine problemer, for eksempel om der skulle ydes tiende af importeret korn.

Et konkret vidnesbyrd om begrebet *partikulær kirkeret* har vi herhjemme, da

ærkebiskop Anders Sunesøn i begyndelsen af 13. århundrede havde udfærdiget nogle (nu vist tabte) bestemmelser, som han fandt så fremragende, at han ønskede pavelig sanktion derpå. Men dette blev kategorisk nægtet, ikke fordi der var noget i vejen med indholdet; tværtimod blev det pålagt ærkebispemænd at følge disse i og for sig udmærkede regler, blot kunne paven ikke officielt approbere dem, da de derved blev ophøjet til almen ret og således ville få international gyldighed, og dertil var de for lokalt bestemte (1206 19.jan., Diplomatarium Danicum 1. r. IV 112).

Vi må altså i første omgang lade lovene ligge og i stedet ad anden vej søge at konstatere den gejstlige jurisdiktions eksistens. Og her findes heldigvis mindst tre fremgangsmåder, 1. hvad vi kan kalde relikterne, 2. dernæst og med betydelig forsigtighed samtidens klager, og endelig 3. selve retsapparatet.

For at begynde med *relikterne*, »Forsteninger«, det retsarkæologiske, altså levninger i langt senere retspleje, må vi straks gøre os klart, at den gejstlige jurisdiktion så sandelig lever den dag i dag, idet provsteret og landemode – ældgamle kirkelige institutioner – endnu er gejstlighedens værneting i sager angående embedsforsøelser. Først i 1806 ophævedes den særlige gejstlige skiftejurisdiktion, og da en enke har mulighed for at hensidde i uskiftet bo, kan vi helt ned i 1860'erne finde provsten i funktion som skifteforvalter. I ægteskabs-sager virkede tamperretterne (som fortsættelse af de gamle kapitelsdomstole) indtil 1797, og først på samme tid ophævedes bodsdisciplinen, den gamle kirkelige »strafferet«. Hertil kommer det efter min mening nok så væsentlige, at reformationen i og for sig ikke ophæver, men snarere indskrænker den gejstlige jurisdiktion, hvilket blot sker ved at overføre en række sager fra kirkeligt til verdsligt forum. Ved derfor nøje at studere nye paragraffer og sagsområder i verdslig lov ca. 1536 får vi en nyttig vejledning (jfr. ndf. s. 308 f.).

Dertil kommer ikke få områder, hvor der efter reformationen slet ikke blev lovgivet, men hvor »inertiens lov« alene bestemte. I vor tids kommenterede udgaver af Danske Lov møder vi ofte »retsbrug«, altså sædvanen som kilde for en paragraf. Hvis straffen for overtrædelse her er bålet, kan vi gerne antage kirkelig proveniens, at altså sagforholdet ved reformationen uden kommentarer eller speciel lovgivning var blevet direkte overtaget fra kirkens retspleje af de verdslige domstole. Indtil den nye straffelov af 1866 dømtes således en række seksualforsøelser i henhold til Danske Lovs rigoristiske paragraffer, og vi finder endnu i 1850'erne, at en homoseksuel lærer blev dømt til *bål og brand*, hvorefter cancelliets arvtager, justitsministeriet, lige så automatisk omsatte straffen til et par ugers fængsel på vand og brød! Crimen bestialitatis vurderedes efter samme skala, og her kan vi selv efter Danske Lovs ophør på disse punkter helt ind i det 20. århundrede træffe det interessante relik, at koen – eller hvad det nu kunne være – destrueredes på det offentliges regning. Dvs. at gennem kirkeretten, efter reformationen bevaret i retsbrug, derefter indgået i Danske Lov og efter 1866 længe i fortsat retsbrug har op til vor egen tid Moselovens bestemmelser været taget i anvendelse (3.Mos. 20 v.15).

Dernæst omtalte jeg *klagerne*, en kildegruppe, der ganske vist skal behandles med stor varsomhed, men som alligevel kan være meget givende. At vi således på reformationstiden møder klager også over kirkens jurisdiktion, kan ikke undre, og når det ca. 1520 i en sådan klageliste med hensyn til hor- og drabsbøder hedder, at bøderne nu er steget fra blot 4½ mk. til henimod 100 mk. (Danske Magazin 1. r. VI s.359 f.), så kan dette selvfølgelig udmærket godt være ren propagandistisk overdrivelse. På den anden side bevidner kilden, at der her var et problem, hvor det ansås for umagen værd at søge at rejse en opinion, det vil sige: at kirken indkrævede bøder, forudsættes almindeligt bekendt. Fra verdslig side klages i senmiddelalderen gang på gang over kirkens indblanding i den uvedkommende sagsområder, medens omvendt bisperne konstant jamrer over, at for eksempel ægteskabssager unddrages dem, altsammen indicier for, at systemet må have haft noget at arbejde med; thi stod der ikke realiteter bag, kunne der næppe være opstået en så betydelig friktion.

Mit egentlige studiefelt er dog *retsapparatet*, det kirkelige embeds- og administrationssystem i senmiddelalderen; thi også dette giver blot ved selve sin eksistens et kraftigt indicium for den gejstlige jurisdiktions omfang; des større og mere udviklet retsmaskineri, des større sandsynlighed for, at det rent faktisk har haft noget at arbejde med. Vigtigt er det på dette som på de ovennævnte områder at jævnføre med de langt bedre belyste forhold i udlandet, hvis kildemateriale tillader en langt dybere indtrængen i problemerne, hvilket gang på gang har bekræftet min teori, at vi – de mindre og mere beskedne hjemlige forhold taget i betragtning – træffer samme organisatoriske opbygning og følgelig også samme problemer i Danmark som i mere udviklede udenlandske bispedømmer.

For snart mange år siden begyndte jeg mine undersøgelser af dette »retsmaskineri«, hvoraf flere detaljarbejder allerede foreligger trykt (»Hardsyssels Provsti i Senmiddelalderen« i Hardsyssels Aarbog 1960, »Viborg Stifts Officiale« i Kirkehistoriske Samlinger 7. r. IV 1961, »Studier i Senmiddelalderlig Dansk Kirkeorganisation« i Kirkehistoriske Studier 2. r. XVIII 1963 og »Ribe Kantorat paa Reformationstiden« i Kirkehistoriske Samlinger 7. r. VI 1967, hvortil kommer min doktorafhandling »Det danske Sysselprovsti i Middelalderen«, 1968), hvorfor jeg her kan nøjes med blot i hovedtræk at ridse mine egne foreløbige resultater op. Ene af de nordiske lande stod Danmark kontinentet så nær, at vi også herhjemme kender de internt kirkelige stridigheder på retsvæsenets område, som affødtes af den såkaldte *konkurrerende jurisdiktion* (dvs. at to hinanden uafhængige domstole paa samme tid kunde være kompetente til at paadømme et bestemt retstilfælde).

Teoretisk var en middelalderbiskop en såre mægtig mand, i besiddelse af beføjelser, der traditionelt inddeles i *potestas magisterii* (lære- og lærermyndigheden), *potestas ordinis* (eneretten til at foretage en lang række indvielser, for eksempel af kirker, præster m. v.) samt *potestas jurisdictionis*, den egentlige embedsmyndighed, hvorunder lå såvel en dømmende som en udøvende og en

lovgivende magt. Men nu er det en almenyldig regel, at teoretisk almagt meget let resulterer i konkret afmagt, idet der er grænser for, hvad en enkelt person kan overkomme, eller som en kanonist så smukt har udtrykt det: Skønt bispen besidder Christi almagt, savner han dennes allestedsnærværelse.

Medens dette monarkiske episkopat passede udmærket til Middelhavs-områdets små bystater, opstod der et behov for myndighedsdelegation, så snart kristendommen vandt fodfæste i det nordlige Europa, hvor bispedømmerne ofte havde en betydelig udstrækning. Det er her værd at bemærke en slående parallelisme imellem udviklingen indenfor stat og kirke, idet de fælles problemer med hensyn til skabelsen og udbygningen af en effektiv administration på samme tid og sted (især i Karolinger- og Kapetingerriget i 9.–10. århundrede) fører til beslægtede løsningsforsøg. Som det verdslige samfund organiseres *feudalt*, opbygges kirken *beneficialt*, dvs. at der i begge tilfælde ikke udnævnes »funktionærer«, men man opretter (funderer) embeder (len, respektive beneficier) med egne indtægter og rettigheder. Således eksisterer et kirkeligt embede, uanset om det er besat eller eventuelt står vacant, embedet har sin egen (af dets eventuelle indehavere uafhængige) historie; der kan føres proces om retten til at besidde det, og vigtigst er vel i denne forbindelse, at en retmæssig indehaver af et sådant beneficium normalt ikke kan fjernes fra sit embede uden ved død, dom eller forfremmelse, dvs. at beneficiaren ligesom lensvæsenets vasaller kommer til at indtage en yderst selvstændig stilling, også overfor sine overordnede.

I udlandet løses problemerne vedrørende den kirkelige lokaladministration efterhånden ved, at bispedømmerne opdeles i de såkaldte ærke diakonater, hvis indehavere (ærkedegne) i stadig stigende grad overtog bispernes administrative og juridiske forretninger hver i sit distrikt. I Danmark optræder ca. 1140 den første »sysselprovst«, og på mindre end 100 år ses hele kirkeprovinsen at være inddelt i syssel- eller landprovstier, hvis indehavere snart ses at hævde en myndighed af ganske samme art som udlandets ærkedegne. Allerede 1198 konstaterer vi, at provsterne i Slesvig stift udøvede en betydelig del af den biskoppelige domsmagt (Bullarium Danicum 5), og når vi kommer ned omkring 1300, ser vi, at disse lokalprovster normalt har styrket deres position ved samtidig at have erhvervet sig sæde i domkapitlerne, stifternes »centraladministrative« organ, samtidig med at de som provster hver i eget distrikt (i Jylland gerne et syssel) varetager lokale opgaver som den kirkelige retspleje samt visitation af sognekirkerne (denne sysselprovsternes bedst kendte funktion at revidere kirkeregnskaber bevarede de flere steder helt ned i Christian V's tid).

Med ærkedegnernes voksende myndighed opstod da spørgsmålet, hvad bispen skulle give sig af med, dvs. om han skulle nøjes med at prædike og indvie nye kirker og præster m. m.? Et spørgsmål, som mange ærkedegne utvivlsomt gerne så besvaret bekræftende, og i 11. århundrede var visse tyske bispedømmer stærkt på vej til at blive en samling reelt uafhængige ærke diakonater blot forbundet i en løs »personalunion« under en ret betydningsløs biskop, altså en

slående parallel til lensopløsningen i det verdslige samfund på samme tid. Men ligesom en reaktion imod feudalismen netop nu sætter ind, er nye tanker på vej også indenfor kirkens administration, og da flere bisper på én gang var verdslige fyrster og kirkeledere, følges administrationsreformerne på verdsligt som på gejstligt område ofte ad, da sidst i 12. århundrede nye systemer dukker op.

Som fyrstens våben imod de uregerlige lensmænd var *fogeden* (advocatus), anvendes på kirkens område *officialer*, og allerede denne betegnelse siger os noget væsentligt, at der er tale om et *officium*, dvs. blot om et »hverv« (ikke et egentligt embede), en funktion, som officialen kun udfører, så længe det passer hans herre; han kan afsættes, forflyttes, hans kompetence og hans aflønning kan vilkårligt ændres, således at han i ét og alt bliver sin herre undergiven.

I ældre tysk historikerskole førtes parallellismen mellem foged og official så hårdt igennem, at man intet øjeblik tvivlede om, at hensigten med den nye stillings indførelse var, at bispnen ønskede et effektivt våben i kampen mod sine »vasaller« ærkedegnene. Dette er utvivlsomt en grov forenkling. For eksempel kommer officialatet til Roskilde i 1298 (derefter paa Rygen 1299 og samme Aar i Lund, 1305 til Aarhus osv.), men endnu 1315 opretter roskildebispen et »sysselprovsti« til domkapitlets kontor, hvilket også sker i Ribe i 1320erne, altså i tilsyneladende absolut modstrid med bispnenes egne interesser. Men selv om det viser sig, at officialerne, frit afsættelige og på alle punkter afhængige af deres herre, under eventuelle konkrete stridigheder bisp og provster imellem er et effektivt våben, finder vi, at også sysselprovsterne snart indså systemets fordele, hvorfor de selv begyndte at anvende officialer, det vil sige, at den berømte kamp mellem bisp og ærkedegne (i Danmark: provst) i praksis ofte foregik imellem parternes underordnede funktionærer, dvs. deres officialer.

Sandsynligvis skal administrationssystemets omlægning i nok så høj grad begrundes i et ganske andet problemkompleks. Netop i 13. århundrede trænger den nye »moderne« kirkeret sejrrikt frem i Vesteuropa, og betegnende nok udsendes »supplementsbindet« til Corpus Juris Canonici *Liber Sextus*, hvori officialatet spiller en betydelig rolle, netop i 1298, samme år, hvor Roskilde får sin første official, hvor Uppsala ærkebisp lovgiver om lokaladministration, og blot få år før Cammin stift (i Pommern) reorganiserer sin lokaljurisdiktion (1303). Det er formentlig den nye retspleje med dens langt større krav til domstolene, som nødvendiggør en mere »professionel« retspleje ved veludannede specialister, hvor man tidligere kunne klare sig med omrejsende visitatorer.

Men især er det nødvendigt at studere de exakte lokale forhold, da vi selv i et så beskedent område som Danmark (Lunde kirkeprovins) finder højst forskellige administrationssystemer fra stift til stift. I selve Lunde stift ser vi omkring 1200 provsterne totalt forsvinde til fordel for en langt mere centraliseret biskoppelig forvaltning (med landdekaner, se min afhandling fra 1963). I de

øvrige stifter er bispeofficialer og sysselprovster gerne »komplementære«, dvs. hvor provsterne dominerer, er bispens magt beskeden og vice versa. En gennemført *officialsadministration* finder vi for eksempel i Viborg stift, hvis regulære (klosterlige) domkapitel vist hverken havde evne eller vilje til at støtte provsterne, som følgelig tidligt ophørte med at spille en rolle (se min afhandling fra 1961). I selve stiftsstaden residerede en generalofficial som udøver af så at sige hele den biskoppelige potestas jurisdictionis, og ude i de enkelte herreder fandtes lokale, underordnede officialer (i praksis ofte benævnt »herredsprovster«); men desværre tillader kildematerialet så at sige udelukkende en undersøgelse af disse officialers mere verdslige funktioner, for eksempel med hensyn til stiftets godsforvaltning (se mig i Fra Viborg Amt 1956).

Den modsatte ydertype finder vi i bispedømmer med et kraftigt domkapitel som Slesvig (Andrea Boockmann: *Geistliche und weltliche Gerichtbarkeit im mittelalterlichen Bistum Schleswig; Quellen und Forschungen zur Gesch. Schl.-Holst.* 52, 1967), Ribe (se mig 1960) og Roskilde (J. O. Arnhung: *Roskilde Domkapitels Historie I*, 1937), hvor lokalprovsterne samtidig var prælater i kapitlet. Således havde dekanen i Roskilde domkapitel som sit jurisdiktionsdistrikt egnen omkring selve stiftsstaden, domprovsten det sydøstlige, ærkedegnen det sydvestlige, kantoren (siden 1315) det nordvestlige Sjælland, medens formanden (dekanen) i det københavnske kollegiatkapitel besad jurisdiktionen i Nordøstsjælland. Ganske vist træffer vi også her på lokale herredsofficialer; men disse var vel at mærke funktionærer under prælaterne, medens bispem her måtte klare sig med sin ene generalofficial i selve Roskilde (om denne, se mig 1963). Et interessant forhold, der kaster lys over den middelalderlige retsplejes karakter, er, at da såvel sysselprovster som generalofficial er i besiddelse af bispens fulde domsmagt (= *jurisdictio ordinaria*), kan deres domme ikke appelleres til denne, men må gå videre til højere instans, til ærkebisp eller pave.

Skal bispem således kunne hævde sin myndighed, må dette nødvendigvis ske ved at indskrænke hans konkurrenters, dvs. provster og prælater, hvis beføjelser ikke mindst i Roskilde stift var store. Her dømte de endog i de såkaldte »biskopssager«. Det vil sige selv sagsområder, der ellers normalt ansås for at være reserverede stiftets biskop, havde roskildeprælaterne fået fingre i. Da som førnævnt friktion, klager og kompetencestridigheder er en af vore vigtigste kildegupper, er denne internt kirkelige strid bisp og provster imellem følgelig af særdeles stor værd, da vi, uanset hvem af parterne der havde ret, alligevel finder vidnesbyrd om kirkens jurisdiktion.

I 1459/60 brød en voldsom strid ud mellem disse to parter, hvorved vi får indtryk af, at det først og fremmest var de betydelige bødebeløb (4 lødige mark for en horsag), der var stridens kerne. Det er morsomt her at kaste et blik på forholdene i udlandet, for eksempel på Chaucers berømte skildring (*Canterbury Tales*, *Friars Tale*) af »en ærkedegn, en mand af fornem stand, der straffede utugt, hekseri, bagvaskelse og hor, forseelser af kirkeværger, me-

ned og åger – før bispem greb dem med sin krumstav, kom de i ærkedegnens bog«, og derefter sammenligne den med et tingsvidne af Tybjerg herred 1459: at ærkedegnen og hans herredsprovster havde magt at afløse i »kætteri« (dvs. blodskam og sodomi), mened, hor, jomfrukrænken og i andre biskopssager, om de kom før end bispens official! (Repertoiret 2. r. 1040); det vil sige, at vi her finder et slående vidnesbyrd om den konkurrerende jurisdiktion, idet den der kommer først til mølle, opnår bødeindtægterne.

Formentlig var dette de danske sysselprovsters glanstid, hvor de synes at have domineret den kirkelige strafferetspleje ved hjælp af deres underordnede officialer, én i hvert herred. Men i det lange løb var deres stilling dog uholdbar, »feudale rudimenter« som de jo var. Tiden og med den den moderne kirkeret var dem ugunstigt stemt, og fremtiden tilhørte officialerne. Alligevel var den biskoppelige administration i Danmark aldrig magtesløs, endsige uden betydning. Nærmest ved et tilfælde kom jeg i gang med en undersøgelse af Roskilde generalofficialat og blev her belønnet med et efter de hjemlige forhold særdeles givende kildemateriale (se mig 1963). Det interessanteste for mig var dog, at jeg her for første gang kunne komme om bag facaden og opnå et – ganske vist beskedent – indtryk af, hvad der foregik, og hvorledes det foregik på de gejstlige retter i dansk senmiddelalder. Blandt andet fandt jeg, at når stiftets generalofficial (efter bispeskiftet 1431, der formentlig har medført udstedelsen af en ny retsordning) holdt ret i Roskilde – vel at mærke udenfor de to årlige landemodesamlinger, hvor der såvel før som efter reformationen kunne holdes ret – skete dette ufravigeligt en *fredag*, et særdeles væsentligt indicium for domstolens regelmæssige sammentræde, idet tilsvarende Roskilde købstad og Sømme herred (dvs. oplandet) havde respektive mandag og onsdag som fast retsdag.

Ganske vist var de danske forhold som sagt små og fattige; alle de fine udenlandske retsbedsmænd (advokater, procuratorer, seglbevarer osv.) mangler her, men det gør de nu også i små stifter i udlandet. Takket være *Ordo Judicarius* – en international højmiddelalderlig procesvejledning, hvis to danske oversættelser (tillagt viborgbispem Knud Mikkelsen) borger for dens udbredelse herhjemme (udg. i Danske Magazin 2. r. VI s.179 ff.) – kan vi til en vis grad sammenligne teori og praksis, og vi konstaterer, at alle den kanoniske rets væsentligere formkrav (vedrørende stævning, mødetid, appel etc.) er overholdt, blot synes man herhjemme i vid udstrækning at have foretrukket en procesform, der mindede en del om den, der benyttedes på de verdslige herredsting, måske en slags »summarisk proces«, der i mindre grad krævede skriftlighed? Men var sagens ene part verdslig, blev sagens akter naturligvis oplæst og oversat for ham på hans danske modersmål (in danica et materna lingua exponi; Kjøbenhavns Dipl. IV s.114. Et lærerigt referat af en senmiddelalderlig kirkelig retssag fra Kjøbenhavn, se Ramsing: Kjøbenhavns Historie II s.276 ff.).

Et morsomt internationalt træk har vi i, at vel er den dømmende myndighed

(generalofficialen) altid enedømmer; men samtidig ser vi, at han gerne omgiver sig med et (helt romerretsligt) råd af sagkyndige – i Roskilde normalt domkanniker, der tidligere havde virket som generalofficialer, og som således tilførte retten erfaring og kontinuitet. Men selvom officialens dom således udgår »efter råd og samtykke« fra disse (assensu et consilio jurisperitorum), er der alligevel på ingen måde tale om en kollegial domstol, kun officialen er *judex* og derfor eneansvarlig, og kun officialsseglene anvendes. Det er formentlig især det manglende kendskab til forholdet mellem dommer og rådgivere ved de gejstlige retter, der indtil nyeste tid har forledt forskerne af det stockholmske blodbad (indtil Skyum-Nielsens arbejde herom i 1964) til besynderlige misforståelser. Men det er tilsvarende værd at bemærke, at det kongelige retterting ganske vist i det ydre fuldstændig optrådte som en kollegial domstol, men formelt – og en sjælden gang reelt – viser det sig alene at være *Kongens Domstol*, hvor rigsråderne kun giver »raad«, som kongen kan følge eller eventuelt kuldaste til fordel for sin egen opfattelse (Stig Iuul i: Højesteret 1661–1961 II s. 7 ff.).

Men størst er selvfølgelig vort ønske om bag alle formalia at få indblik i, hvad disse kirkelige domstole, om hvis eksistens vi ikke længere kan tvivle, egentlig har beskæftiget sig med. Og som vi gennem stridighederne mellem biskop og provster fik et indtryk af strafferetsplejen, kan vi ved at undersøge kompetencefordelingen imellem gejstlig og verdslig jurisdiktion få tag på endnu nogle sagsområder. Det klassiske eksempel er her Christiern II's lovgivning, som dog i ikke ringe grad er blevet fejlfortolket som rent »kirkefjendtlig«. En nærmere analyse viser nemlig, at der langt fra er tale om at *afskaffe* den kirkelige retspleje, men man ønsker den først og fremmest »reformeret«, omend i høj grad ved at begrænse den til specielt »kirkelige« områder, herunder især ægteskabsager, der som nævnt helt frem til 1797 hørte under tamperretterne. En omvendt indstilling møder vi under kong Oluf sidst i 14. århundrede, hvor den voksende pengeøkonomi øjensynligt medførte problemer vedrørende *ågerspørgsmålet*. Adspurgt afgav rigsrådet da et responsum, at noget sådant hørte under den pågældende stiftsbiskop, fordi dette var en gejstlig sag (*Quia causa est ecclesiastica*; Aarsberetninger fra Geheimearchivet V s.52). Og som sysselprovsterne rejste rundt og reviderede sognekirkernes regnskaber, tyder meget på, at de, hvor rige sognekirker a la »sognesparekasser« drev betydelig udlånsvirksomhed, har haft indflydelse på fastsættelsen af rentefoden (se mig i Festskrift til Astrid Friis, 1963).

Oprindelsen til kirkens retsudøvelse herhjemme var naturligvis indrømmelsen af *privilegium fori*, at en gejstlig alene måtte stævnes for sit eget (gejstlige) værneting (ca. 1124); men omvendt måtte man naturligvis indrømme verdslige en tilsvarende ret til alene at lade sig stævne for verdsligt ting. Visse saggrupper, for eksempel ægteskab, kætteri, tiendespørgsmål o. lign., hørte dog ifølge sagens natur udelukkende under kirkens dom, og omvendt hævdede de verdslige domstole herhjemme med stadig stigende kraft, at jordejendomssager

alene måtte behandles for verdslig ret (ligesom forøvrigt i England). At kirken her som ofte i udlandet tilsyneladende fromt affandt sig hermed, hænger formentlig sammen med, at man gennem den såkaldte *spolieproces* havde et effektivt middel til trods alt også at få indflydelse på sådanne sager. Efter tidens ret var *besiddelse* af en omstridt ejendom et processuelt vigtigt gode, hvorfor en verdslig i en strid om jordejendom med en gejstlig let fristedes til simpelthen med vold at sætte sig i den reelle besiddelse, hvorefter den gejstlige måtte sagsøge sin modpart for verdslig ret. Igennem denne *spolieproces* havde kirken nu mulighed for alene at søge *restitution* af besiddelsen uden at tage stilling til selve ejendomsretten. For eksempel førte 1446 en sjællandsk væbner proces mod en roskildekannik om nogle engdrag, og sagen kom for Roskilde landemode. Her påberåbte væbneren sig, at det var en ejendomssag, hvorfor han henskød sig til Sjællands landsting. Men den gejstlige domstol erklærede, at man så sandelig ikke ville pådømme selve ejendomsspørgsmålet, da dette ganske rigtigt hørte under »landsting efter Sjællandsfar landslov«. Man beskæftigede sig alene med det overgreb, »hævd, vælde, rov eller ran«, som væbneren havde begået ved at slå hø på den omstridte eng, og her lød dommen på, at hans gejstlige modpart skulle restituere i sin besiddelse og have erstatning. Herefter kunne væbneren eventuelt fortsætte sagen om selve ejendomsspørgsmålet ved verdslig ret (se Poul Johs. Jørgensen i Historiske Meddelelser om København 2. r. III s.282 ff.).

Den klassiske inddeling af domsmyndighed i *jurisdictio voluntaria*, *litigiosa* og *criminalis* er rent faktisk i brug flere steder den dag i dag, idet vi i nogle mellemstore byer finder en tinglysnings-, en civil- og en straffedommer. Mindst spændende er *jurisdictio voluntaria*, fortrinsvis udstedelse af dokumenter, skøder, testamenter, kontrakter, tingsvidner m. m. Men det er her morsomt at konstatere, at det udenlandske notarialinstrument aldrig formår at besejre det gode gamle danske tingsvidne, end ikke ved generalofficialens egen domstol. *Jurisdictio litigiosa* (civilretten) er ovenfor berørt. De bevarede eksempler stammer så at sige alle fra kirkers og klostres arkiver, mest angående ejendomsspørgsmål (saafremt begge parter var gejstlige), tiendesager, samt ganske få vidnesbyrd om ægteskabssager. Hertil kommer i det hele taget alle slags juridiske problemer, der kunne opstå gejstlige institutioner indbyrdes.

Nok så spændende er strafferetten, udsprunget af kirkens bodsdisciplin, hvor vi har »syndekataloger« på op mod 130 enkeltposter bevaret (I Byrge Gunnersøns synodalstatuter, trykt 1514 i Paris, genudg. 1778 af G. J. Thorkelin, fylder de bispen reserverede sager = *Casus Episcopalis*, henved en halv snes octavsider). Det hjemlige hovedkildemateriale er et par regnskaber over bøder fra tiden lige før og under reformationen, som umiddelbart har interesse ved i høj grad at ligne de efterreformatoriske lensregnskabers sagesfaldsregistre (dels fra Bornholm, trykt i Hübertz' Aktstykker (1852) s.212 ff., dels fra ærkebispens official i Skaane, RA, Reg. 108 A nr.27). Af disse fremgår det, at hovedforsyndelsen herhjemme, som ofte i udlandet, så afgjort drejede sig om

det sjette bud, lejermaal, hor og ikke mindst når parterne var nært beslægtede, idet vi dog må erindre »det åndelig slægtskab« gennem fadderne. I små afsidesliggende sogne må næsten alle på denne måde have været i slægt med hinanden. Langt herunder kommer (ligesom i England) *helligbrøde*, overtrædelser af søndagsfreden, det være sig i form af omgåelse af »lukkeloven«, eller i forbindelse med slagsmål, hvilket også optræder i sammenhængen »kirkefred«, dvs. slagsmål på kirkegården, for ikke at sige i Guds Hus. Dernæst kommer lidt injurier, overgreb imod præster, »barnsdød«, dvs. ihjelligelse af spædbørn, men vist også forældres ansvar for umyndige børns velfærd i det hele taget. *Kætti* i ordets nuværende forstand kendes ikke; dengang betød glosen omgængelse imod naturen, dvs. blodskam, sodomi m. m., hvilket især er bevidnet efter reformationen, hvor sådant fortsat straffedes med bål og brand og på Jyske Lovs område betegnende nok pådømtes ved hjælp af *kirkenævninger* (jfr. Viborg Landstings Dombøger 1616, 1965, f. ex. B 97, C 146, og Skast Herreds Tingbog, specielt 1637: 95, 113 og 124).

Når jeg så til sidst skal forsøge at ridse en konklusion op, må jeg først og fremmest betone, at kilderne naturligvis altid vil fremhæve stridighederne. Men konkurrence, for eksempel mellem stat og kirke, behøver ikke nødvendigvis at betyde kamp. Selvfølgelig har underordnede instanser dengang som nu ført »pergamentskrig« og søgt at udvide deres kompetance på hinandens bekostning. Men normalt har forholdet sikkert været tåleligt, for ikke at sige godt, og vi konstaterer et udbredt samarbejde de to retssystemer imellem: Som den ved verdslig ret domfældte mand ikke må begraves i indviet jord, før han har gjort sin (verdslige) skyldighed, ser vi, at den, der trodsede kirkens band i år og dag, kunne overgives kongen til henrettelse (Københavns Stadsret 1443 V § 31 »Om Hor – og andre aandelige Sager«. En tilsvarende svensk bestemmelse laa bag Stockholms blodbad, se Skyum-Nielsen, 1964). Allerede vore landskabslove, og her især Jyske Lovs fortale, er gennemsyret af kanonisk ret (Niels Knud Andersen i »Med Lov skal man Land bygge«, 1941), og da vi i modsætning til Sverige ikke har haft specielle kapitler om kirkelige forhold i lovene, må allerede da den internationale kirkeret have haft principiel gyldighed. Og medens vi som bekendt praktisk talt aldrig har kendt en direkte påvirkning fra romerret i vort retsliv, gælder det dog, at vi meget tidligt (og derfor umærkeligt) har indsmuglet en lang række elementære retsprincipper netop igennem kirkeretten. Dennes indflydelse spores tidligt herhjemme; for eksempel dukker begrebet *legitimatio post subsequens matrimonium* (at uægtefødte børn ved deres forældres paafølgende ægteskab automatisk bliver ægte) op i romerkirken omkring 1170. Endnu da Skaanske Lov ca. 1200 affattedes, var dette ikke slået igennem herhjemme, men da Jyske Lov udstedtes 1241, opfattedes det øjensynligt som en selvfølge (til sammenligning skal anføres, at modstanden imod dette synspunkt var saa sejglivet i England, at princippet først 1929 sejrede, og endda blot med modificationer!). På Laterankonciliet 1215 forbød kirken gudsdomme (jernbyrd m. m.), og blot få år senere måtte

man følgelig til at indføre de deraf nødvendiggjorte ændringer i Skaanske Lov. Og medens de gamle danske landskabslove endnu i høj grad opfatter drab som et privatretligt, ja næsten »forsikringsmæssigt« anliggende (med krav om *erstatning* uanset drabets nærmere omstændigheder), indskærper kirken det personlige ansvar og dermed spørgsmålet om skyld, hvoraf følger, at man dels må tage stilling til eventuel tilregnelighed hos drabsmanden, dels forlanger et offentligretligt *strafansvar*.

Kirkerettens praktiske indflydelse lå vist især på to områder; dels var den i forhold til landskabslovene langt mindre formalistisk, dels besad kirken i *bandet* et langt mere effektivt og hurtigt virkende retsmiddel end de verdslige domstole, der langt op i tiden havde meget svært ved at tvinge domfældte til at rette sig efter tingets afgørelse. Skønt vi ærkelutheranere kan have vanskeligt ved at forestille os bandet løsrevet fra Ingemanns romantiske omgivelser, gælder det i hvert fald for senmiddelalderen, at det ganske simpelt var et retsligt tvangsmiddel, og ganske betegnende ser vi, at nyudnævnte bisper gerne modtog en »blanco-fritagelse« fra eventuelle kirkelige straffe, dvs. at man altså gik ud fra, at ingen kunne nå så langt i sin karriere uden før eller siden at have begået mindre fejltrin. På et enkelt punkt fik denne straffemyndighed langtrækkende følger. De gamle landskabslove var blevet til i et ret primitivt samfund med naturaliehusholdning, og følgelig havde man da ikke haft behov for regler vedrørende søgsmål i anledning af »klatgæld«. Da pengeøkonomien først slog igennem i købstæderne, finder vi følgelig snart bestemmelser herom i stadsretterne; men på landet måtte man gå andre veje for at udfylde hullet i lovgivningen. Nu var kirken berettiget til at gribe ind overfor aftalebrud, da dette rent teknisk kunne opfattes som *mened*, altså en grov forsyndelse. Først Frederik I indfører 1526 det stadig eksisterende retsinstitut *kongens foged*; og hvor man tidligere havde henvendt sig, når man ønskede sine udestående fordringer tilbage fra en uvillig debitor, fremgår klart af forordningens motivering: »at ingen mere skal stævnes for Kirkens Dom for Gæld«! Ganske tilsvarende udtrykker kancelliklagen fra Christiern II's tid sig, det vil sige, at indtil da virkede de kirkelige domstole også som »fogedret«. Allermorsomst er et tingsvidne fra Langelands landsting allerede fra 1477, hvori hele befolkningen indgår en edelig sammenslutning om ikke længere at stævne hinanden for kirkens domstole, dog vel at mærke undtagen det drejede sig om børnegods, kirkegæld eller fattige enker (Kirkehistoriske Samlinger 1. r. I s.50). Som brevet altså dokumenterer befolkningens irritation over de kirkelige domstoles sikkert betydelige virksomhed, peger undtagelserne ikke blot på, at man trods alt ikke mente helt at kunne undvære dem, men at disse foruden at have specielt tilsyn med enker og faderløse m. v. især var kompetente til at tage sig af gældsspørgsmål. Ligeledes viser reformationstidens verdslige lovgivning, hvordan man nu i næsten krampagtig hast måtte til at udfylde de vigtigste af de huller, som reformationen havde bragt med sig, og de tre recesser af 1537, 1539

og 1547 kommer da også hele tiden ind på spørgsmål som hor, mened, trolddom samt netop gældsexecution.

Dog gælder det på de fleste områder, at reformationen kommer, som det verdslige samfund er ved at vokse sig fri af kirkens beskyttende formynderskab. Som vi nu får verdslige hospitaler, kommunale skoler, et boglærd lægfolk etc., føles hele det middelalderlige »feudale« kirkevæsen utidssvarende, og tilsvarende var man på det juridiske område ved at løbe fra kirkerettens nødvendighed, ene ægteskabssager undtaget! At vi således møder et voksende antal klager over de kirkelige domstoles anmasselse netop i tiden op til reformationen, skyldes formentlig lige det modsatte: Kirkens jurisdiktion var på retur, men afviklingen gik ikke hurtigt nok.

Det er gennemgående et fælt rygte, officialerne har efterladt sig, ikke mindst i udlandets litterære kilder. Herhjemme ser vi i »Den gamle danske Dødedans«, at døden kalder officialen for dommen, og denne svarer: »St. Hans med den røde mund (dvs. guldet) haver fordærvet retvisheds grund« (Kirkehistoriske Samlinger 4.r. IV s.810). Og når den altid veloplagt superkritiske *Poul Helgesen* (Skrifter ved Marius Kristensen og Niels Knud Andersen, 1948, VI s.129) undtagelsesvis gav en afdød domkannik en strålende »nekrolog«, meddeler han, at denne døde fattig, skønt han havde været to bispers kansler og »Lage Urnes official, en stilling, der tidligere havde beriget slet ikke så få« (lagonis officialis, que functio non paucos antea ditaverat).

Jeg skal her slutte med mit yndlingseksempel, en ganske ubetydelig paragraf i slagelsebagerens skrå af 1471 (Nyrop: Gilde- og Lavsskraaer II s.181), der langt bedre end ærkebispespestridigheder og juridisk-politiske kampe giver os indblik i kirkerettens virke i dagliglivet. Her omtales den afgift, som bagerne måtte udrede til bispens official, for at han ikke skulle gribe ind overfor deres helligdagsbagning, et slående vidnesbyrd om den fremherskende tendens i senmiddelalderkirken til at stivne i juridiske former, idet bod via bøde sluttelig ender som licensafgift. Her har vi samtidig en af reformationens grundpiller, thi for alvorligt troende, fanatikere, principryttere eller hvad man nu vil kalde virkelig konsekvente mennesker, måtte forholdet enten være forbudt, det vil sige absolut, eller også var det hele én stor svindel! Her har vi baggrunden for Luthers kategoriske: »Die greuliche Schinderei der Offiziäl« (cit. efter Paul Kirn: Der mittelalterliche Staat und das geistliche Gericht, i Zeitschr. d. Savigny-Stiftung 46, Kan.Abt. s.191 ff., 1926, der sammen med Justus Haschagen: Zur Charakteristik der geistlichen Gerichtsbarkeit vornehmlich im späteren Mittelalter, ib. 37, Kan.Abt. s.205 ff., 1916, giver et udmærket indblik i den samtidige udvikling i Tyskland) og for Peder Paladius' kritik af den »penning straf, som det og var sædvane udi officialis tid at handle med saadanne« (Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard 1929, I s.130).

Knud Fabricius

1875 – 1967

Siden Dansk historisk Fællesforenings tilblivelse har *Knud Fabricius'* navn været knyttet til dens virke. Allerede inden foreningen blev oprettet i 1909 havde professor *Camillus Nyrop*, der blev dens første formand, overtalt den unge historiker dr. Fabricius til at blive dens sekretær. På denne post blev det Fabricius, der i samråd med skiftende bestyrelsesmedlemmer førte foreningens arbejde ind i det spor, den siden har fulgt. I det tilbageblik, der er trykt i dette tidsskrifts tyvende bind (s. 361–70), har Fabricius fortalt, at det især var hans sans for folkelig historie og et ønske om at bygge bro mellem viden-skaben og den folkelige forskning, der fik ham til at påtage sig sekretær-hvervet.

Som sekretær tilrettelagde Knud Fabricius foreningens årsmøder. De startede glansfuldt i det dengang stærkt historisk interesserede Kolding 1911. Med årene udviklede disse møder sig til en kulturhistorikernes rigsdag. Under Fabricius' ledelse tiltrak de i lige høj grad amatørhistorikerne og fagets professionelle dyrkere. Her mødtes de amtshistoriske samfunds foregangsmænd med provinsmuseernes pionerer og skolede arkivfolk. Det førte til gensidig opmuntring, til vejledning og igangsættelse af nye undersøgelser.

En varig støtte til det samarbejde, som årsmøderne ville fremme, blev tidsskriftet »Fortid og Nutid«. Dets herlige navn skyldes foreningens anden formand, professor *Hans Olrik*, der allerede 1911 havde afløst Nyrop. Men ideen til tidsskriftet var Fabricius', og på hans forslag blev det sat i gang 1914. Undertitlen blev, som den siden har været, »Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie«. Som sådant var dets grænser i indledningen til første hefte klart afstukket til alle sider. Som sådant udfyldte det et tomrum, og dette tom-

rum er i det halve århundrede, tidsskriftet har virket, forvandlet til et rigt skatkammer.

Da Hans Olrik i 1920 trak sig tilbage som formand, var der ingen tvivl om, at Knud Fabricius, nu professor og regensprovst, måtte blive hans efterfølger. Den snes år, hvor Fabricius var formand, var præget af en egen stabil ro i foreningens arbejde. I »Fortid og Nutid«s referat af årsmødet 1922 (IV, s.203) stod der, at formanden i sin beretning havde sammenlignet forholdet mellem styrelsen og medlemmerne med de lykkelige ægteskaber, hvorom der intet andet er at melde, end at alt går støt og roligt. Billedtale som denne var et hyppigt tilbehør i professor Fabricius' taler, men her passede billedet. Også på forholdet inden for styrelsen. Styrelsesmøderne foregik ikke sjældent i provstejligheden på Regensen. Dens lune hygge forplantede sig til deltagerne. Også de virkede som et harmonisk hele. Samme år som Fabricius var blevet formand, var museumsmanden, magister *Chr. Axel Jensen* og Stednavneudvalgets leder, *Gunnar Knudsen*, kommet ind i styrelsen. Begge stod, så længe de levede, som medlemmer af »Fortid og Nutid«s redaktion. De var med til at give styrelsens ansigt et roligt og forklaret skær, som kun lejlighedsvis blev forstyrret af de skiftende sekretærer. I øvrigt var det i pagt med tidsånden, at styrelsen for en »paraplyforening«, der skulle stå som fællesnævner for uensartede foreninger og institutioner, ikke måtte være for emsig med ideer. Det kunne virke formynderisk, en tankegang, der lå Fabricius og hans fæller i styrelsen fjern.

Alligevel blev formandens lignelse med billedet af det lykkelige ægteskab hårdt prøvet ved årsmødet fem år senere. Museums mændene ville nu have deres egen forening. Formanden så heri en alvorlig krise for Fællesforeningen. Skilsmisse blev dog undgået. En form for sameksistens blev opnået. Den har siden stået sin prøve.

De følgende kriseår var ikke særlig gode år for foreningen. Det var svært at skaffe penge. Det hæmmede initiativet. Fabricius selv blev stærkt optaget af krævende forsknings- og undervisningsopgaver. Han ønskede at gå. Men medlemmerne ville ikke undvære ham som formand. De betragtede ham alle som deres enhedsmærke, og han bøjede sig og blev. I 1941 var hans beslutning dog uigenkaldelig. Knud Fabricius trådte tilbage som formand. Samtidig blev han udnævnt til foreningens æresmedlem.

Sidste gang Knud Fabricius mødtes med sine gamle venner i Dansk historisk Fællesforening var ved jubilæumsårs mødet i København 1959. Her fortalte den 84-årige historiker livfuldt og usvækket erindringer fra sin sekretærtid.

I det festskrift, som Dansk historisk Fællesforening udgav til Knud Fabricius' 70-årsdag 1945, står skrevet, at Fabricius' videnskabelige og nationale interesser spænder så vidt, at hans arbejde for Dansk historisk Fællesforening kun har været en lille del af hans virksomhed. Det er rigtigt. Få danske historikere har udfoldet en flid som Fabricius. Ligesom det tidsskrift, han grundlagde, spænder over både kulturhistorie og lokalhistorie, er begge disse beteg-

nelser brændpunkter i hans forfatterskab. Som kulturhistoriker følte Fabricius sig nær knyttet til *Troels-Lund*. Han skrev en bog om ham, og han sørgede for at få hans hovedværker udgivet eller genudgivet. Han genudgav også sin fader *Adam Fabricius'* to binds Danmarkshistorie for Folket (1914), et udslag af den sans for folkelig historie, som var næret allerede i hans barndomshjem. Hans politiske indstilling var liberalt-konservativ. Som forsker følte han sig i stor gæld til *Kristian Erslev*.

Brændpunkterne i Fabricius' lokalhistoriske forskning og forfatterskab blev de tabte landsdele Skåne og Sønderjylland. På disse områder var hans forskning dybtgående. Hans ungdomsarbejder om Skånes Overgang fra Danmark til Sverige, hvoraf andet bind i 1906 skaffede ham doktorgraden, nåede han at fuldføre med tredje og fjerde bind i sin høje alderdom. Af Sønderjyllands historie behandlede han tidsrummet fra 1805 til 1864 i det store fem binds værk, i hvis redaktion han deltog. Et tredje felt, hvor hans indsats var banebrydende, var den ældre enevælde. Den behandlede han i bøgerne »Kongeloven« (1920), »Griffenfeld« (1910) og i Schultz Danmarkshistorie. Hertil kom enkeltafhandlinger om middelalderhistorie og emner fra antikkens historie.

Ved Københavns Universitet virkede Fabricius som professor i historie fra 1915 til 1945. Hans gamle elever fra dette tidsrum kan bevidne, at ingen af deres lærere kunne stå mål med professor Fabricius i flid og hjælpsomhed. Hans forelæsninger var ikke så spændende og inspirerende som f. eks. *Erik Arups*, men de var nyttige. Fabricius nød ubetinget tillid hos de historiestuderende. Den samme tillid og hengivenhed vandt han hos studenterne på Regensen og hos den kreds i Dansk historisk Fællesforening, der lærte ham at kende på årsmøder og i nært samarbejde.

Roar Skovmand

Publikationer fra landsarkivet for Sjælland

HARALD JØRGENSEN: LANDSARKIVET FOR SJÆLLAND, LOLLAND-FALSTER OG BORNHOLM. *København 1966. 315 s. 27,50 kr. indb.*

ANDREAS JØRGENSEN: BORNHOLMSKE RETSBETJENTARKIVER IND-TIL 1919. *København 1965. 140 s. 9,90 kr.*

BIRGIT NÜCHEL THOMSEN: SJÆLLANDSKE RETSBETJENTARKIVER IND-TIL 1919. *Gl. Københavns amt. København 1966. 11 kr.*

FRANK JØRGENSEN: ÆLDRE FÆNGSELSARKIVER FRA KØBENHAVN OG MØN. *København 1965. 72 s. 8,80 kr.*

Rigsarkivets vejledende arkivregistraturer VI om landsarkivet i Åbenrå (1944) var den første oversigt over det samlede indhold i et dansk landsarkiv. Den påtænkte fortsættelse omhandlende de øvrige landsarkiver blev ikke til noget; men nu har Landsarkivet for Sjælland i sit eget navn udsendt en oversigt over sin bestand af arkivalier.

Landsarkivar Harald Jørgensen indleder sin bog med en beretning om Landsarkivets tilblivelse (1893) og dets virke i årene frem til 1966, da det nye landsarkiv toges i brug. Og de folk, der i årenes løb har haft deres gerning ved arkivet får ristet en lille minderune.

I forbindelse med omtalen af Landsarkivets virke gennem årene og den interne funktion efter afslutningen af nybyggeriet havde det været ønskeligt at se en kortfattet introduktion for benyttede af Landsarkivet; thi der er erfaringer for, at nye besøgende på læsesalen har behov for forskellige informationer. Samtidig kunne der så være givet oplysning om Landsarkivets adresse, telefonnummer, åbningstid og service af forskellig art.

En oversigt over arkivets indhold må være summarisk, hvis den skal rummes i en enkelt bog. Alligevel er det forbløffende så mange enkeltheder, der er blevet plads til, f. eks. i oversigterne over domstolsarkiver, købstadsarkiver og godsarkiver. Iøvrigt henviser bogen flittigt til de på læsesalen opstillede registraturer og til særskilt udgivne registraturer over bestemte arkiv-områder. Her havde det nu været en hjælp, om den nye bog havde bragt en samlet liste over sådanne trykte (duplikerede) registraturer vedrørende Landsarkivets samlinger.

I oversigterne over de enkelte arkiv-grupper gives der flere steder gode henvisninger frem og tilbage, især i de tilfælde hvor en bestemt slags arkivsager kan være havnet i forskellige embedsarkiver eller andre afleveringer. Dette gælder en række skolearkiver og ikke mindst sognerådsarkiverne. Måske havde det været muligt – i hvert fald ønskeligt – at gennemføre dette princip mere konsekvent. I afsnittet om sognerådsarkiver henvises for de enkelte kommuner til de gods-

arkiver, der indeholder sognerådsarkivalier; i lighed hermed havde det været en gevinst at se henvisning til sognekaldsarkiverne. Karrebæk sognerådsarkiv er for resten fejlagtigt anbragt under Præstø amt.

Indenfor flere arkiv-områder omfatter oversigten en række arkivalier, der går helt frem til det sidste par årtier. Det kan f. eks. dreje sig om sognefoged-, embedslæge-, forligskommissions-, politi- og jordemoder-protokoller. I disse og lignende tilfælde savnes en angivelse af, hvad der endnu ikke er tilgængeligt.

De her fremførte indvendinger er dog af begrænset rækkevidde. Nok så vigtigt er det at anerkende den omhyggelige indsats, der er præsteret, så den nyttige oversigt nu ligger klar til brug. Mange forskere, der bruger den nye bog, vil blive opmærksomme på arkivalier, som de endnu ikke har bearbejdet; for nu er det endelig muligt at få et virkeligt overblik over Landsarkivets samlinger.

Med Andreas Jørgensens og Birgit Nüchel Thomsens bøger har Landsarkivet fortsat rækken af »foreløbige arkivregistraturer«, som udsendes i stencilerede udgaver. Man har her arbejdet videre med udgivelsen af registraturer over retsbejtentarkiverne. Som det var tilfældet med Lolland og Falster føres oversigterne over Bornholm og Gamle Københavns amt frem til året 1919, da den store retsreform blev gennemført.

Omtalen af hver enkelt retskreds indledes med en redegørelse for retskredsens område og dens bestillingsmænd samt en omtale af de ændringer, der i tidens løb er foregået i retskredsens forhold. Oversigten fortsætter med et register over retens bestillingsmænd: By-, herreds- og birkefogder samt skrivere med angivelse af hver enkelt persons embedstid. De hyppige sammenlægninger og adskillelser af retskredse og embeder er fuldstændigt registreret fra slutningen af det 17. århundrede og indtil 1919. I de fleste tilfælde når rækken af arkivalier lige så langt tilbage som rækken af fogder. Blandt de mangfoldige arkivalier kan nævnes politi-, justits-, doms-, pantefoged-, skifte- og auktionssager.

For Gamle Københavns amts vedkommende er retskredsenes antal og mængden af arkivalier samt disses opdeling præget af den store befolkningskoncentration i hovedstadsområdet. Der bringes et register over alle sogne i dette område med angivelse af, hvilken retskreds hvert enkelt sogn har tilhørt i tidens løb.

Registraturen viser, at der navnlig for Gamle Københavns amts vedkommende rummes en række sager fra tiden efter 1919. Også her savnes der i almindelighed en tilkendegivelse af, hvilke arkivalier der endnu er utilgængelige.

Også bogen om fængselsarkiver er stencileret. Den indledes med en oversigt over fængselsvæsenets udvikling i København. Det begynder med, at man i 1662 oprettede Børnehuset på Christianshavn, hvor tiggende og tyvagtige børn blev indsat. Dette fængsel skulle hvile i sig selv økonomisk set, for børnene skulle arbejde med fremstilling af manufaktur. Snart indsattes også forbrydere af forskellig slags samt voksne betlere af begge køn. Institutionen udviklede sig til at omfatte flere afdelinger, i hvilke man fra tid til anden forsøgte at fordele fangerne efter grovheden i deres forseelser. Der gøres kort rede for styrelsen af fængslerne, og der bringes en fortegnelse over samtlige inspektører og deres virketid fra 1671 til 1928, da straffeanstalten på Christianshavn blev nedlagt.

Arkivaliernes lange række begynder i 1707 og rummer et overordentligt stort materiale af både social- og personalhistorisk såvel som juridisk art om ulykkelige børn, kvinder og mænd.

Fængselsarkiverne er opstillet i 4 afdelinger, nemlig: »Børnehuset, Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset samt straffeanstalten på Christianshavn« – »Københavns Stokhus« – »Møns Tugt- og Forbedringshus« – »Christianshavns Arrest«. Det er især folk, der arbejder med kulturhistorie og personalhistorie, der vil få nytte af registraturerne over retsbetjentarkiverne og fængselsarkiverne.

Om alle de 4 nye publikationer fra Landsarkivet for Sjælland gælder det, at de bør være til rådighed på ethvert centralbibliotek. Desuden vil de være til megen nytte i de lokalhistoriske arkiver indenfor det sjællandske landsarkivs område.

A. Strange Nielsen

Appetitvækker

FORTID I SKRIFT. *Vejledning til arkivets udstilling ved Paul G. Ørberg. Udgivet af Landsarkivet for Nørrejylland, 1967. 45 s. 2 kr.*

Falder man inden for i en gammel gård, og giver sig i snak med gårdens folk om ting og hændelser fra gammel tid, går der nok ikke ret lang tid, før der ligger en stor slidt, gul konvolut på bordet. Den sindige nænsomhed, hvormed gårdmanden tager ejendommens gamle papirer frem, fortæller noget om mandens interesse og ærbødighed for gamle dokumenter. Den hele herlighed af skøder, pantebreve, fæstebreve, aftægtskontrakter og måske private breve ligger udbredt foran os. »Det er ikke nemt at læse,« siger manden, thi moderne skrivesystemer har for længst sat bom mellem nutids-mennesker og fortiden. Slægtsgårdens nutidige ejer kan almindeligvis ikke uden videre tilegne sig indholdet af gårdens gamle dokumenter.

Den gamle gårds papirer er et lille udsnit af historikerens håndskrevne kilde-materiale; man kan sige, at de repræsenterer hele det omfattende indhold af et landsarkivs kilometerlange rækker af kirkebøger, justits-, skøde- og panteprotokoller, rådstueprotokoller, skatteregnskaber og meget, meget mere: Hele denne enorme samling af håndskrifter, der grundigt og vederheftigt fortæller om menneskers liv og færd. Måske hovedkilden til det, man kalder kulturhistorie. Men for den moderne lægmand er alt dette på mange måder en lukket verden. Den gammel-dags »ulæselige« skrift er én årsag; – en anden er, at de gamle dokumenter er gemt væk på hylde og i kældre, hvor sølvkræ og solens lys ikke kan ødelægge det. Procentvis er det et ringe antal mennesker, der mellem år og dag finder vej til et arkivs læsesal, hvor mødet med de gamle papirer foregår. – Og mærkeligt er det jo ikke, at f. eks. museerne her kan opvise helt andre tal. Ethvert barn kan forstå, hvad en stenøkse kan bruges til.

At arkivets læsesal er alt for snæver en sluseport ind til kilderne, har man for længst indset på Viborg Landsarkiv, og derfor er der i landsarkivets gamle bygning arrangeret en repræsentativ *udstilling* af gamle dokumenter, der belyser folkets liv og færden i gammel tid, en udstilling, der omfatter alle befolkningslag fra herremand til fæstebonde og fattighuslem, præst og degn samt byens borger. Og som kronen på dette »værk« har landsarkivet udgivet en lille bog, en vejledning gennem udstillingen, udarbejdet af arkivar Paul G. Ørberg.

Denne lille fortræffelige bog indeholder en kortere eller længere karakteristik til

hvert enkelt dokument i udstillingen, og med denne i hånd kan den besøgende selv orientere sig i den ellers for mange så vanskeligt tilgængelige samling. Og for øvrigt kan bogen læses med stort udbytte, ganske uafhængigt af udstillingen. De halvt hundrede sider indeholder en rigdom af historiske oplysninger – og hvert håndskrift sættes kort og klart ind i sin naturlige historiske sammenhæng.

For den interesserede, der her første gang stilles over for Viborg Landsarkivs skatte fra fortiden, må denne lille bog være en lækkerbidsken og appetitvækker, og så kan den inden for sin snævre ramme bruges som opslagsbog: Under »Hundeprotokol 1857–62« (s. 18) får man at vide, at vor tids hundetegn i virkeligheden skriver sig fra en plakat af 29. oktober 1824 – en ordning, der blev indført for at afværge faren for hundegalskab – og at afgiften snart blev til en ren hundeskat. Der er såmænd intet nyt under solen!

Hvis man ikke vidste, at de flittige og idérige folk på Viborg Landsarkiv havde nok at gøre, ville man nok vove sig frem med et spørgsmål: Hvornår laver De en vandrestilling af sådan karat til jyske biblioteker og museer – og mon arkivar Paul G. Ørberg kan få tid til at skrive den store bog om et landsarkivs samlinger efter samme princip som den nu foreliggende. Jeg er vis på, at Dansk historisk Fællesforening gerne ville udgive den.

Ole Warthoe-Hansen

Onde danskere i Paris

VIKINGERNE I PARIS. *Beretninger fra 9. århundrede oversat og forklaret af Niels Skyum-Nielsen. (Selskabet til historiske kildeskrifters oversættelse). Munksgaard. 1967. 146 s. + 7 plancher. 29,75 kr.*

»Også dette kloster blev rystet af det uheldssvangre rygte. Det bevirkede så meget, at ikke blot kirkens midler, men også selve den urørlige skat, den hellige Riquiers legeme, måtte drage på flugt. Thi brødrene, som var til stede der for at tjene Gud, borttog det, drog væk og lod nogle få blive tilbage for at bevogte stiftelsen.« Således skrev kort efter 864 en anonym munk i klosteret St. Riquier i Normandiet, nær Seinens udmunding. Det uheldssvangre rygtes genstand var »de onde danskere, som dengang lå i sikkerhed i Seinen, og hvis leder var Regner.« Rygtet for viden om: »Thi på det førnævnte tidspunkt bragte de kirkelige templer deres udstyr i sikkerhed, og foruroliget af deres blinde raseri tog en mængde af Guds tjenere flugten, idet de medtog alle ting, som henhører til alterets pragt. Thi denne stormvind førte ikke blot sin vilde og rasende strøm ind over alle nærliggende steder, men også fjernereliggende steder blev sat i bevægelse ved dens stød.«

Det gik dog ikke så galt, som munkene i St. Riquier havde frygtet; efter 3 ugers forløb dristede de sig til at bringe helgenlegemet hjem til klosteret igen. For Herren lod »i sin nådes fylde« danskerne hjemsøge andre steder.

Men det var ikke alle, der slap med skrækken, når vikingerne gik ind i Seinen; i 845 erobrede de byen Paris, et kunststykke, som de gentog i 856–57. I 885–86 gennemførtes en langvarig belejring af byen, som dog denne gang holdt stand, for så vidt som vikingerne ikke kunne indtage byens kærne, den befæstede Cité-ø, men måtte nøjes med forstæderne på Seinens bredder. Til sidst indgik man

en »sikkerhedspagt«, der gav vikingerne adgang til at færdes i byen og sejle videre op ad floden.

Disse og andre dramatiske begivenheder, der som vi har set, vakte rædsel i de nordfranske klostre, blev optegnet på forskellig vis af munkene. Bevarede årbøger, mirakelsamlinger etc. er en guldgrube til viden om vore krigeriske forfædre.

Interessen for vikingetiden er stor i disse år, hvilket nok hænger sammen med arkæologernes spændende forskningsresultater. Tillige er perioden interessant ved at ligge på grænsen mellem nordiske arkæologers og historikers traditionelle forskningsfelter, fordi resultaterne af arkæologiske udgravninger kan kombineres med skrevne kilders mere utvetydige vidnesbyrd.

Det lader sig næppe betvivle, at det gængse billede af vikingerne hovedsagelig bygger på skrevne kilder, nemlig Saxo og de norsk-islandske sagaer. For vor viden om, hvad der faktisk foregik, er dog disse sene kilder af uendelig ringe værdi i sammenligning med de franske værker fra selve det 9. århundrede; og det bør i højeste grad påskønnes, at professor Niels Skyum-Nielsen nu har gjort disse tilgængelige på dansk. Teksterne er forsynet med en kort indledning, samt et glimrende, oplysende noteapparat. Det ærværdige selskab til historiske kildeskrifters oversættelse har udgivet bogen i det gængse beskedne udstyr, men denne omstændighed vil forhåbentlig ikke hindre, at den kan blive en bestseller.

Et særlig stort og fortjenstfuldt arbejde har oversætteren lagt i bogens hovedkilde, Abbo's metriske fremstilling af Paris belejring 885–86, som er skrevet på et latin, der er karakteriseret som en »selvkomponeret, babylonisk dialekt«. Abbo, der selv opholdt sig i Paris, skildrer imidlertid detaljer som nogen krigskorrespondent og tegner livagtige situationer, hvis lige ikke findes i dansk litteratur før Saxo.

Er Abbo end tendentiøs, er der dog næppe grund til at tvivle på, at han virkelig har været førstehandsvidne til vikingernes rov af frankernes husdyr f. eks.: »Jeg har jo fulgt det med mine øjne, stående på byens mure, og det var hverken til at overskue eller tælle op. Men da de ikke kunne spærres inde på enge eller marker, blev prælaten Germains palads gjort til en stald. Den blev fyldt med tyre, grise og fladnæsedede gedekid. Dér åndede de tungt. Så åbnedes mundene, og under pine og smerte opgav kroppene deres livsånd. Staldfolkene mødte op og ønskede at bringe dem til stegerset, skønt de allerede var blevet til et måltid for en vrimmel af orme, og kirken var fuld af stanken fra dem. De bar dem udenfor og bragte dem til Seinen – og ingenlunde til stegerset. De rensede kirken, og der dræbtes ikke flere okser.«

Helge Paludan

Danske historikere

DANSKE HISTORIKERE 1965. *Redigeret af H. K. Kristensen, Knud Prange og Johan Hvidtfeldt. Udgivet af Dansk historisk Fællesforening. 1966 [o: 1967]. VIII + 175 s. 54 kr. (for medlemmer 36 kr.).*

Behovet for en publikation indeholdende biografiske enkeltheder om akademisk uddannede historikere kan ikke siges at være stort, bl. a. fordi man for disses

vedkommende har magisterstaten med flere »stater« at rådføre sig med. Så meget større er behovet for alment tilgængelige oplysninger om landets mange amatørhistorikere, hvis deltagelse i historisk arbejde det ofte har været umuligt at skaffe sig et overblik over. Da Dansk historisk Fællesforening for nogle år siden besluttede at markere foreningens 50-års jubilæum med en bog, havde den for så vidt været i sin gode ret til at begrænse emnet til at omfatte danske amatørhistorikere, men foruden den praktiske fordel ved at have biografier af alle historikere samlet på ét sted talte det unægtelig for tilvejebringelsen af en større og principielt fuldstændig samling, at en af foreningens fornemste opgaver netop har været at formidle et samarbejde mellem de akademisk uddannede historikere og amatørhistorikerne. Yderligere ville man ved i det nu foreliggende værk at præsentere alle kategorier af historikere side om side opnå, at der – med redaktionens ord – blev fremlagt »en slags status over, hvem der i dag arbejder med historie, og hvad de har præsteret«.

Formuleringen af sidstnævnte formål er forsigtig, men dækkende for indholdet. Det er mere end hvad man kan sige om meddelelsen i foreningens tryksag om bognyheder, hvor det noget overraskende hedder, at Danske historikere 1965 rummer biografier af »over 800 nulevende danske, der har ydet væsentlige[!] bidrag inden for historieskrivningen, arkæologien og åndshistorien«. Over for denne karakteristik, som er for god til at være sand, og over for de associationer, bogbindets mørkeblå farve vil kunne give de mindre indviede, er der grund til at præcisere, at der ikke, og da vist heller ikke efter redaktionens mening, er tale om en historikernes blå bog, men ganske enkelt om et orienteringsmiddel om historikere for historikere, en danske historikers demokratiske hvem-er-hvem tilrettelagt efter visse praktisk gennemførlige og meget rummelige principper. Redaktionens bestræbelser for at få alle sider af det historiske arbejde repræsenteret og ikke mindst med at få de fortrinsvis i snævrere kredse kendte historikere og arkæologer med har netop været prisværdigt omfattende, og det er disse der i forbindelse med forskellige redaktionelle genvordigheder har medført, at bogen kom sent i værk, så at den først forelå i febr. 1967. I den endelige redaktion, for hvilken H. K. Kristensen har ansvaret, omfatter den historikere i live pr. 1. januar 1965, dog er biografierne så vidt muligt ført à jour til udgangen af 1965 og enkelte meddelelser om dødsfald i 1966 yderligere føjet ind. Et værdifuldt biprodukt, en samling mere udførlige selvbiografier, som redaktionen samtidig opfordrede en række historikere til at indgive, er nu af denne afleveret til Rigsarkivet, hvor de ad åre vil blive gjort almindeligt tilgængelige.

Bogen er et nyttigt arbejdsinstrument, ingen tvivl om det. Når man under sin beskæftigelse med et emne må benytte eller tage stilling til et arbejde af N.N., vil det ofte være til god hjælp, at man kan få noget at vide om hans specielle forudsætninger for at beskæftige sig med netop dette emne eller finde oplyst, hvor han evt. iøvrigt har fremlagt resultater af sit arbejde. Heri ligger efter anmelderens mening bogens virkelige raison d'être snarere end i den betydning, der i forordet profetisk sikres den som personalhistorisk hjælpemiddel nu og i århundrederne fremover. Den har givetvis også betydning som en art status anno 1965, men rigtignok med den begrænsning, at status hviler på et mandtal, ikke en opgørelse over hvad der er ydet af historisk indsats i et givet tidsrum. Skulle der rigtig gøres op, havde den oprindelige, desværre urealisable plan om at udsende en bog

om dansk historisk arbejde gennem 50 år været anderledes relevant. Da foreningen imidlertid ikke kunne finde nogen der ville påtage sig udarbejdelsen heraf, blev den foreliggende samling biografier løsningen. Den er også udmærket, vel endda af større praktisk nytteværdi end den først tænkte, omend næppe så oplysende.

Danske historikere omfatter kvinder og mænd i snart sagt alle aldersklasser og erhverv. Ældste medlem optaget i lavet er født i 1873, yngste seksogtres år senere i 1939. Af de opgivne samfundsstillinger kan i flæng nævnes husmoder, kulsvier, arbejdsmand, gårdejer, købmand, sagfører, husmand, postmester, professor, arkitekt, genealog, forfatter, skribent og litterat. Lærere, præster og bibliotekarer er særligt talrigt repræsenterede foruden naturligvis de som så at sige er historikere af profession, arkivarer og museumsfolk. Biografiernes skematiske form har ikke tilladt oplysninger om, hvad der oprindeligt har fået de biograferede til at interessere sig for historie, men sådanne findes formodentlig i de utrykte, mere fyldige selvbiografier. I ikke få tilfælde er der dog anledning til at tro, at arkæologiske udgravninger på stedet har vakt den første interesse. Næsten alle har litterær produktion at opvise, tilsammen omfattende hele systematikken i Dansk historisk bibliografi og lidt til, og som man kunne vente optager inden for de enkelte biografier fortegnelsen over litterære bidrag i reglen størstepladsen. Således vil bogen kunne anvendes som bibliografisk hjælpemiddel, men det er tillige en af dens fortjenester, at der er afsat plads til oplysninger om deltagelse i organisatorisk arbejde, oplysningsvirksomhed, udgravninger og indsamlinger af materiale – former for virksomhed som man ellers kun vanskeligt indhenter viden om. For nogle vedkommende har sådant arbejde alene og med rette udgjort forudsætningen for optagelse.

At vælge mere end 800 historikere ud har ikke været nogen let opgave. Foruden ved en gennemgang af trykte kilder er råmaterialet bl. a. tilvejebragt ved udsendelse af forespørgsler til de lokale institutioner og historiske samfund, og på grundlag heraf er den endelige udvælgelse så foretaget. Som redaktørerne fremhæver forelå der intet objektivt kriterium for udvælgelsen, men ved alt for villigt at akceptere dette, har de unægtelig givet vidt spillerum for kritikken. Netop fordi kriterierne er så løse som her, havde både større fasthed og konsekvens i gennemførelsen af de regler, man trods alt må have skabt sig, været ønskelig. Det forekommer rimeligt, at man har medtaget et udvalg af litteratur-, stednavne- og folkemindeforskere, kunst- og retshistorikere m. fl., men man kan undre sig over, hvorfor f. eks. Svend Norrild og Jens Kruuse er kommet med, men ikke f. eks. H. P. Rohde, Mogens Brøndsted eller veteranen R. Paulli; Olaf Pedersen, men ikke Mogens Pihl; Inga Rasmussen, men ikke Egill Snorrason. I disse og andre tilfælde har redaktionen givetvis været for karrig, mens den på den anden side har været meget gæstfri over for en gruppe som arkæologerne. Sidstnævnte forhold turde ikke behøve nogen nærmere begrundelse, men giver dog anledning til at spørge, om man ikke i så fald skulle have taget skridtet fuldt ud og kaldt bogen »Danske historikere og arkæologer«? Det ville dog have givet en bedre dækning af indholdet. Enkelte adspurgte – arkæologer? – har iøvrigt efter hvad der oplyses udtrykkeligt frabedt sig æren af at komme i historikerselskab. Redaktionen burde nok trods alt have vist dem den ære i stedet for at støtte så urimelig en beskedenhed.

Ved gennemlæsningen noteres forskellige ujævnheder. Skolebogsforfatterne, op-

dager man, er en gruppe, som redaktionen ikke rigtig har vidst, om den ville have inden for døren. Nogle er sluppet ind, andre ikke, uden at grunden lader sig spore. Magisterstaten siges at være gennemgået, men det er ikke gjort tilstrækkeligt omhyggeligt, da man bl. a. må savne en historiker der har skrevet disputats om et emne inden for dansk-fransk historie. Tilsvarende er visse rækker af tidsskrifter gennemset, og dog finder man i hovedtidsskrifter som *Scandia* og *Historisk Tidsskrift* fra de senere år (indtil 1965) afhandlinger af historikere, som man må lede forgæves efter i *Danske historikere*, hovedsagelig inden for gruppen af de unge, som redaktionen med grund beklager sine unladelsessynder overfor. Fra samleværker som *Festskrift til Astrid Friis 1963* og *jubilæumsskriftet ved Rigsarkivets 75-års jubilæum 1964*, begge redaktionen bekendt, kunne yderligere være hentet nogle frem, således som man vistnok har gjort det fra værket *Dagligliv i Danmark, 1963–64*. Og ikke mindre vilkårligt virker det, at man har skaffet sig navnene på unge og yngre medarbejdere ved f. eks. *Udgiverselskabet for Danmarks nyeste historie* og *Lærerhøjskolen*, men ikke ved *Københavns universitet*, som bekendt landets største forsknings- og lærdomsinstitution.

Værket kan således ikke frikendes for uheldige skævheder, selv om manglerne er af en sådan art, at de stort set lader sig afhjælpe ved opslag i andre tilgængelige håndbøger. Det ligger imidlertid i sagens natur, at kritikken må rette sig mod punkter, hvor redaktionen kan kontrolleres. Udvælgelsen af de biografier, som hviler på skriftlige rundspørger og personlige kontakter, unddrager sig en tilsvarende bedømmelse, og herom kan kun fremføres, at redaktørerne synes at have gjort hvad der var menneskeligt muligt for at drage amatører og lokaltgemte historikere frem, så selv om der skulle kunne findes huller også her, er resultatet, en lang række vidnesbyrd om bredden og nuancerne i det historiske studium i Danmark, i sig selv tilstrækkeligt til at gøre bogen til et velkomment opslagsværk. *Danske historikere* er efter sit anlæg ikke den statusoppgørelse og med sine mangler ikke helt det arbejdsinstrument, man kunne have ønsket sig, men bogen er dog immervæk et værdifuldt tilskud til den historiske håndbogslitteratur. Forhåbentlig som håndbog en institution der fra nu af med mellemrum vil blive genudsendt i revideret og ajourført skikkelse.

Harald Ilsøe

Askov højskole 100 år

HANS LUND: ASKOV HØJSKOLE 1865–1915. *Gyldendal, Kbh. 1965. 374 s. og 10 tvlr. 35 kr.*

J. TH. ARNFRED: ASKOV HØJSKOLE I MANDS MINDE. *Gyldendal, Kbh. 1965. 246 s. og 6 tvlr. 30 kr.*

Hans Lunds og J. Th. Arnfreds bøger om Askov Højskoles historie udkom i anledning af skolens 100-års jubilæum i 1965. Da højskolens ledelse henvendte sig til Hans Lund for at bede ham skrive om de første 50 år af Askovs historie, sikrede man sig derved dels en faghistoriker, der kunne behandle stoffet videnskabeligt, dels en højskolemand, der selv havde virket ved Askov Højskole som historielærer og som derfor ville have forståelse for højskolesagen og skolens særlige karakter.

Værkets videnskabelige karakter ses bedst af det kildegrundlag, det hviler på. Hans Lunds indsats kræver her ubetinget anerkendelse. Han har benyttet sig af et stort førstehåndsmateriale og en omfattende litteratur om emnet. Af utrykt materiale kan nævnes Askov Højskoles eget arkiv, indberetninger til undervisningsministeriet, brevsamlinger og lignende i Det Kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og i Lunds universitetsbibliotek. I kapitlet om Sønderjylland har forfatteren benyttet nulevendes erindringer (uden dog at dette fremgår af notehenvvisningerne). Bogen er i øvrigt forsynet med et udmærket noteapparat, og læseren får god hjælp af et navneregister.

Fremstillingen er kronologisk i 6 afsnit, der hver giver en systematisk behandling af væsentlige sider af højskolens historie. På den måde er detailstudiet gennemført meget grundigt, uden at kontakten med helheden er gået tabt. Den systematiske behandling samler sig om undervisningen, eleverne, skolens økonomiske kår og skolens udadvendte virksomhed, uden at denne inddeling binder forfatteren alt for strengt.

Hans Lunds grundige studier har givet læseren et betydelig mere nuanceret billede af Askov Højskoles første 50 år, end man har haft før. Hverken Askov eller nogen anden enkelt højskole har tidligere været genstand for en så dybtgående undersøgelse. Forfatteren giver bl. a. en omfattende redegørelse for de drøftelser, der gik forud for højskolens flytning fra Rødding til Askov, og kompletterer her på en udmærket måde det trykte kildemateriale, der blev udgivet af Roar Skovmand i 1960: Højskolens Ungdomstid i Breve II. Forfatteren viser, at Askov blev foretrukket frem for andre mulige placeringer, fordi det havde den fordel, at bygningerne skulle lejes, hvilket ville give det udseende af, at flytningen fra Rødding kun var midlertidig. Den nye grænse var baggrund for Askov Højskoles tilblivelse. Hans Lund slår fast, at dermed begyndte et nyt højskolearbejde. Det var ikke Rødding Højskole, der flyttede til Askov. Højskolens bestyrelse var en anden, arbejdet i Rødding blev ført videre af Cornelius Appel.

Askov var i de første år en typisk lokal højskole, efter 1870 udviklede den sig til at blive en jysk højskole. Dette vises klart i statistikken over elevernes geografiske tilhørsforhold. Først den udvidede højskoles indførelse i 1878 gjorde Askov til en skole med elevtilslutning fra hele landet.

Forfatteren fremfører ikke et nyt syn på højskolens udvikling i perioden. Men ved sin indgående behandling ridser han de enkelte personer stærkere op end før. Lærerkollegiet som helhed kommer til at stå stærkt i læserens bevidsthed, bl. a. fordi lærere for alle undervisningsfag er taget med. Kvindernes indsats, der ofte er blevet forsømt i tidligere historieskrivning omkring højskolen, kommer her til sin ret. Efterhånden som de politiske og litterære brydninger skærpedes i 1880'erne, viger opfattelsen af et enigt lærerkollegium for et billede af en stadig konfrontation mellem forskellige opfattelser hos stærke personligheder – en konfrontation der klart viser kollegiets rummelighed og Schrøders tolerance. Uden at pille ved Schrøders storhed, har forfatteren ladet denne fremtræde mere nuanceret end før.

Hans Lund har i statistiske opstillinger gjort rede for bl. a. elevtallet, elevernes sociale forhold, fordelingen mellem »karle – piger«, og han viser i talmæssige oversigter højskolens regnskab, lærernes lønninger m. v. Det er muligt, at forfatteren ikke har villet trætte læseren med for mange statistiske oplysninger, men det ville have været ønskeligt, om han havde fortsat den detaljerede opstilling over

elevtallet også for de to sidste årtier. Der savnes også en fyldestgørende statistik over sønderjydernes deltagelse i det i øvrigt udmærkede kapitel om Askovs forhold til Sønderjylland.

De statistiske oplysninger er uhyre værdifulde, og man kunne ønske, at de enten havde været samlet i en oversigt bag i bogen eller var blevet skilt ud fra teksten i overskuelige tabeller med rubrikker, så læseren hurtigt kunne finde frem til hver enkelt oplysning.

Det er naturligt, at forfatteren har været nødt til at begrænse det omfangsrige stof. Askovs forhold til de øvrige højskoler er kun berørt. Således får man f. eks. ingen fornemmelse af, hvorvidt la Cours undervisning på Askov påvirkede indførelsen af naturfag på andre højskoler, eller i hvor høj grad den udvidede højskoleundervisning havde nogen indflydelse på, at de andre grundtvigske højskoler efter 1878 mere blev oplysningsskoler end før. Ej heller Askovs indflydelse på højskolesagen i de andre nordiske lande er undersøgt. Forfatteren henviser i en note (s. 289 n. 11) til den foreliggende litteratur om emnet.

De indvendinger, der er blevet fremført, må dog nærmest opfattes som »loppe-spark«. Det bestående indtryk af Hans Lunds fremstilling er et særdeles gedigent og værdifuldt værk, der vil stå som et monument over de første 50 år af Askov

Medens Hans Lund har kunnet behandle sit stof historisk, så har *J. Th. Arnfred* været i en helt anden situation. Han er ikke historiker af fag, han er desuden selv part i sagen som Askov Højskoles forstander fra 1928–1953, og da materialet om de sidste 50 år af skolens historie endnu er meget ubearbejdet, og Arnfred savner dagbogsnotater at støtte sig til, er det forståeligt, at forfatteren føler, at han mangler overblik over perioden. Det har da heller ikke været hans mening at skrive historie i vanlig forstand, »men blot at fortælle lidt om livet og arbejdet på Askov Højskole i de sidste årtier, så gamle elever kan nikke genkendende til deres egen elevtid og få lidt at vide om andres«.

J. Th. Arnfred har taget gamle elever til hjælp ved denne opgave. Han har sendt spørgeskemaer ud til et par repræsentanter for hver årgang, og bedt vedkommende om at indsende en redegørelse for deres tid på Askov Højskole. Grundlaget er altså optegnelser fra elever, ofte nedskrevet 30–45 år efter højskoleopholdet.

J. Th. Arnfred har selv skrevet over halvdelen af afsnittene, medens elevernes beretninger ligger til grund for de øvrige, bortset fra et afsnit om skolens beslaglæggelse i 1945, der er skrevet af skolens bibliotekar Olga Bartholdy. Den udførlige elevstatistik er udarbejdet af skolens regnskabsfører Andreas Nielsen.

Elevberetningerne giver glimt af livet på Askov fra tiden før den første slutningen af den anden verdenskrig. Tiden efter 1945 er ikke kronologisk behandlet. Gennemgående er elevernes bidrag meget positive, men de tilføjer også enkelte kritiske kommentarer.

Forfatteren har i kapitlet om Askovuddannelsen ladet eleverne vurdere den undervisning og den uddannelse, de fik på den udvidede højskole, ud fra de forskellige forudsætninger, de mødte med.

Afsnittet om lærerkollegiet i den første periode er tegnet af eleverne, medens lærerne i J. Th. Arnfreds egen tid har fået en kort karakteristik skrevet af ham selv. Forfatteren har, som naturligt er, selv udarbejdet de afsnit, der behandler forstanderskiftet i 1928 og 1953 – altså da han selv var part i sagen. Arnfred

havde først afslået et tilbud fra Jacob Appel om at blive dennes medforstander, men opdagede efterhånden, at han også efter overtagelsen af posten som forstander på Askov, havde fået en art medforstanderskab, idet Appel hverken ville give afkald på forstandertitlen eller formandsposten i bestyrelsen og ikke kun blev ved titlerne. Arnfreds personlige kommentarer her som andetsteds i bogen er uhyre moderate, men forfatterens mening kommer som regel frem i en henkastet bemærkning, en ironisk eller tør kommentar. Her således: »Og allerede inden skolen begyndte var jeg forberedt på, at min tid som forstander ikke blev lang.«

Et af mellemkrigstidens højskoleproblemer var at få kontakt med de arbejdsløse, der nærmest blev tvangsindlagt til et højskoleophold. Askovs karakter af udvidet højskole gjorde problemet mere ukompliceret end på andre højskoler, da de, der kom til Askov, havde været på højskole før. Elevberetningerne giver alligevel et levende indtryk af de brydninger, der måtte komme med så forskellig livsopfattelse, som her rummedes under samme tag.

Medens elevernes beretninger netop giver glimt af skolens historie, samler interessen sig for læseren utvivlsomt om J. Th. Arnfreds egne kapitler, og selv om forfatteren som regel kommenterer elevernes beskrivelse, har det sikkert været en skuffelse for nogen at opdage, at J. Th. Arnfred snarere har fungeret som redaktør end som forfatter. Væsentlige afsnit er dog skrevet af J. Th. Arnfred selv, foruden de allerede nævnte et interessant kapitel om skolens bibliotek, et fyldigt afsnit om konfrontationen med den mytologiske højskole, om forholdet til nazismen i mellemkrigstiden og om skolens stilling under besættelsen.

På baggrund af den kritik, der har været rejst mod folkehøjskolens holdning i mellemkrigstiden, læser man disse afsnit med skærpet opmærksomhed. Den, der søger nye oplysninger om forfatterens holdning og synspunkter, bliver skuffet. I omtalen af det nordiske højskolemøde i Odense 1934, hvor man skulle tage stilling til de åndelige strømninger, der brød frem sydfra, giver forfatteren et ukompliceret billede af situationen. Den resolution, som indbyderne af mødet havde ønsket at udsende efter mødet, blev ikke til noget. Arnfred uddyber ikke nærmere, hvorfor resolutionen ikke blev ført frem og undlader at give sin personlige opfattelse om dette spørgsmål til kende.

Forfatterens stilling til begivenhederne under besættelsen kommer kun indirekte frem. En side af højskolens virksomhed i den tid bliver belyst i en frihedskæmperes beretning om sit skjulested på Askov. Hans og andre frihedskæmperes ophold foregik i fuld forståelse med J. Th. Arnfred. På den baggrund forstår man, at forfatteren nærmest følte det som en vennetjeneste, når mænd som Aage Møller og Arne Sørensen angreb skolen for passivitet. Urealistisk virker det dog, når forfatteren fortsætter sin tankegang og udtrykker lettelse over at Askov ikke blev rost for at være et fristed for frihedskæmpere og et agitationscentrum for sabotage. Hvordan har Arnfred tænkt sig at en sådan ros kunne udtrykkes? Man har svært ved at forstå, hvem Arnfred forestiller sig ville sabotere modstandsarbejdet ved en sådan fremgangsmåde.

På baggrund af det mål, forfatteren har stillet sig, kan man roligt sige, at resultatet er over forventning. Det er ikke kun blevet en beretning, som gamle Askov-elever kan have fornøjelse af, men en letlæst og læseværdig bog, der giver interessante glimt af skolens historie også for den, der står uden for Askov.

I en fremstilling af en skoles historie er elevberetninger naturligvis af betydning,

men det er et spørgsmål om »Mands Minde« ikke ville have vundet ved at J. Th. Arnfreds personlige andel havde fået en mere central placering i fremstillingen af Askovs sidste 50 år.

Ingrid Markussen

Historiske noter indeholder bidrag af: professor, dr. theol. Troels Dahlerup (T.D.), professor, dr. phil. Kristian Hald (K.H.), arkivar cand. mag. C. Rise Hansen (C.R.H.), landsarkivar, cand. mag. Jens Holmgaard (J.Ho.), rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt (J.H.), arkivar, mag. art. Grethe Ilsøe (G.I.), bibliotekar, cand. mag. Harald Ilsøe (H.I.), landsarkivar, cand. mag. Peter Kr. Iversen (P.K.I.), overinspektør, cand. mag. Holger Rasmussen (H.R.), arkivar, cand. mag. Hans H. Worsøe (H.H.W.), arkivar, cand. mag. Paul G. Ørberg (P.G.Ø.) og redaktøren (usigneret).

Genoptryk er tidens løsen, og nu har Fortid og Nutid eksisteret så længe, at dets ældre årgange kan være vanskelige at få fat i, hvorfor man har udvalgt en række fortrinsvis vejledende artikler og udsendt dem som et særskilt bind. Indrammet af Albert Olsens »Lokalhistorie – Rigshistorie«, der kommer til at give bindet dets titel, og Johan Hvidtfeldts »Samarbejdet mellem Rigshistorikere og Lokalhistorikere« finder vi her klassikere som Gunnar Knudsens gamle arbejder om stednavne og om matriklernes benyttelse, Thomas Bangs om lens- og Carl Christiansens om amtsregnskaberne mm., som på ingen måde behøver nærmere omtale end siges begrundelse, da enhver, som har beskæftiget sig med lokalhistoriske studier, på ét eller andet tidspunkt nødvendigvis har måttet konsultere disse arbejder. At man kunne have ønsket et endnu større

udvalg (for eksempel savner anmelderen dr. Hjelholts vejledning i benyttelsen af lægdsrullerne), er vel strengt taget blot nok en kompliment til det snart ærværdige tidsskrift.

T.D.

En stor engelsk landbrugshistorie i 7 bind er ved at se dagens lys. Det først udsendte bind, der dækker perioden 1500–1640 er på over 900 sider og vil senere få en udførlig anmeldelse i Fortid og Nutid.

C.R.H.

En lysbilledserie til brug ved undervisning i slægts- og personalhistorie udsendes nu af Dansk historisk Fællesforening. Serien omfatter foruden en afdeling billeder til illustration af skriftudviklingen og den praktiske opstilling af ahne- og efterslægtstavler en lang række konkrete eksempler på arkivalier fra rigsarkivet, landsarkiverne, hærens arkiv og Københavns stadsarkiv, som kan udnyttes af personalhistorikeren. Til serien er udarbejdet et teksthæfte, der dels angiver, hvilke oplysninger de enkelte arkivaliegrupper indeholder, dels kort meddeler den administrationshistoriske baggrund for arkivaliernes tilblivelse. Serien tilbydes i to udgaver: en stor på 100 billeder og en lille på 50 billeder, prisen er henholdsvis 400 og 250 kr. + moms. Serierne kan – så længe det begrænsede oplag rækker – købes gennem D.H.F.'s sekretariat.

G.I.

Nordisk historikerkongres afholdtes 8.–10. august 1967 i Helsingfors. Dens hovedemner var 1) De religiøse folkrørelserne og samhället ca. 1750–1850 og 2) De nordiska ländernas utrikespolitik 1939–41. Som tidligere var der fra hvert af de nordiske lande udarbejdet rapporter over hovedemnerne, for Danmarks vedkommende af henholdsvis docent A. Pontoppidan Thyssen og professor Sven Henningsen. Rapporterne er samlet udgivet af Suomen Historiallinen Seura (Finska Historiska Samfundet) som nr. 62 af finsk historisk tidsskrift (Historiallinen Arkisto) under titlen *Nordiska Historikermötet*, Helsingfors 1967. *G.I.*

Et nyt professorat i moderne historie – tiden efter ca. 1914 – er oprettet ved Aarhus Universitet. Embedet er ved kaldelse i 1967 besat med docent Jörgen Weibull, Lund – jvfr. Aarhus Universitets Årsberetning 1966–67, s. 51–55. Han er født i 1924 og har fra 1957 været docent. En væsentlig del af hans produktion behandler forholdet mellem Sverige og Norge, således disputatsen fra 1957: *Carl Johan och Norge 1810–14*, og bogen om konsulatsspørgsmålet: *Inför unionsuppløsningen 1905*. Han har desuden arbejdet med problemer ved benyttelsen af statistiske massedata og redegjort herfor i *Historie 1966: Kvantitativ metod i historisk forskning*. Siden 1958 har han redigeret *Scandia*.

Slægtsgaardsarkivet gennem 25 år er titlen på en orientering ved P. K. Hofmannsen i *Personalthistorisk Tidsskrift* 15.r. I 4. hft., 1966 [udk. 1967], om denne institutions formål og virksomhed.

H.I.

Kumlerne i Jelling hedder en fortrinlig artikel i *Vejle amts årbog 1966*, skrevet af sognepræsten i Tamdrup, R. Volf, som allerede i 1960 gjorde sig bemærket

ved en afhandling i årbogen om sin kirke og dens berømte gyldne alter. Forf. imødegår teorien om Gorms store trekantvi ud fra den tese, at man ikke anbringer kumler (stenmindesmærker) oven i hinanden. Haralds anlæg antages at have været en skibssætning med runestenen i stævnen, mens man for den lille runestens vedkommende må opgive at udtale sig om anlæg og placering. I et afsnit om datering af kumlerne argumenterer forf. for, at den store side på Haralds sten er hugget allerede kort efter Gorms død o. 950, mens de to andre sider er lavet en snes år senere. Det er især dekorationernes og runernes udformning, der fører til denne slutning. I det hele taget er forf. en mand, der forstår at bruge sine øjne. *P.G.Ø.*

»*Studier over den ældste norrøne historieskrivning*«, professor Svend Ellehøjs disputats, 1965, anmeldes kyndigt af docent Knut Helle, Bergen, i *Norsk historisk tidsskrift* 1967, nr. 1. *G.I.*

Bosætningshistorie – et regnestykke uden facit? I *Heimen* bd. XIV hft. 1 påpeger Jørn Sandnes det essentielt vigtige i samarbejdet mellem arkæologer, topografer, stednavneforskere og historikere, når det gælder udredningen af gård- og bygdesamfundets udvikling fra jernalderen og fremover. Med udgangspunkt i Trøndelagsbygderne viser han, hvorledes det ved et sådant samspil trods usikkerhedsmomenter er muligt at komme til et resultat. Selvom han afviser traditionsstoffet som kilde vedr. bosætning i middelalderen og endnu ældre tid, og selvom han påviser svagheder ved såvel den geometriske som den kammerale metode til bestemmelse af gårdenes eller landsbyernes indbyrdes aldersforhold, kan man på baggrund af hans egne redegørelser dog ikke give ham ret i konklusionen, hvori det hedder, at bosæt-

ningshistorie er et regnestykke med mange ubekendte og uden facit. Man kan derimod nok give ham ret i fortættelsen, nemlig at arbejdet kræver alsidighed, fantasi og kritisk sans, og at lokalhistorien på dette punkt kan spille en betydelig rolle for udforskningen af rigshistorien. Med sine mange principielle synspunkter og teoretiske udredninger kan artiklen ikke undgå at virke inspirerende på dem, der arbejder med tilsvarende emner herhjemme.

H.H.W.

Det noteres, at museumsinspektør *Olaf Olsens disputats, Hørg, hov og kirke* (jfr. FN XIII, s. 141–44) anmeldes af rigsantikvar Roar Hauglid i Norsk historisk tidsskrift 1967, nr. 2 s. 168–73.

G.I.

Indbyggerantal og bosætning i Senmiddelalderen i Vest- og Nordnorge på grundlag af tiendeskattemandtallet 1520 tages op til en principiel kildekritisk vurdering af docent Halvard Bjørkvik i Heimen, bd. 13 hft. 12, 1966. Forfatteren tager sit udgangspunkt i en tidligere artikel sst. (bd. 12 s. 253 ff.), hvor højskolelektor Jørn Sandnes havde afvist skattemandtallerne som værende ufuldstændige, idet de i modsat fald ville indicere en nærmest utrolig befolkningstilvækst i tiden 1520– ca. 1560. Efter at have gjort rede for baggrunden for tiendeskatteudskrivningen, henleder Bjørkvik opmærksomheden på listernes store værdi som kilde til de økonomiske og sociale forhold. Derefter vender han sig til hovedspørgsmålet: hvad siger skattemønstrene om bosætningsforhold, antal af gårde og befolkningstal? En række principielle problemer tages op til gennemgang, hvorefter forfatteren mener at kunne konkludere, at listerne virkelig giver et håndfast billede af grundtrækkene af bosætningen i første halvdel af 1500-

tallet, når de blot benyttes med forsigtighed og under det rette aspekt. Herved finder også den voldsomme forøgelse af skatteydernes antal i tiden 1520– ca. 1560, visse steder ca. 50 %, en naturlig forklaring. Den skyldes efter forfatterens mening en intens nyrødning og udflytning af yngre folk og skal i befolkningstilvækst kun svare til ca. 25 %, et tal, der i sig selv ikke lyder usandsynligt. Bjørkvik forkaster den almindelige teori om en befolkningsmæssig stilstand i tiden fra anden halvdel af 1300-tallet efterfulgt af en pludselig voldsom vækst i begyndelsen af 1500-tallet og erstatter den med hypotesen om en jævn befolkningstilvækst i hele 1400-tallet blot holdt inden for rammerne af de eksisterende gårde, som følgelig ofte skulle have rummet flere generationer. Dette konservative storfamiliesamfund opløses i løbet af første halvdel af 1500-tallet, hvorfor antallet af brug vokser enormt uden en tilsvarende befolkningstilvækst. Artiklen er med sine mange principielle vurderinger og teorier af stor interesse for enhver, der beskæftiger sig med lignende problemer, uden at den gør krav på at løse alle spørgsmål i forbindelse med dette vigtige kildemateriale til befolknings- og bosætningshistorie i senmiddelalderen.

H.H.W.

Klosterstorm er emnet for »Krøniken om gråbrødrenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark«, som er kommet i en længe tiltrængt nyoversættelse ved arkivar Henning Heilesen (Selskabet til historiske kildekrifters oversættelse). Det lille latinske skrift er en vigtig kilde til reformationshistorien. Ikke blot får vi besked om gråbrødreklostrenes skæbne i omvæltningens år – oftest blev munkene chikaneret ud af deres hjem, regulær vold forekom dog undertiden – men krøniken er også, sammen med et brev fra 1576, der er trykt som bilag, hoved-

kilden til vor viden om Hans Tausen i de afgørende år 1525–29, da han opholdt sig i Viborg og gjorde byen til den lutherske læres hovedfæstning. *P.G.Ø.*

Klostergods i middelalderen. Det eneste stående godt bevarede arkiv fra Munke-liv kloster i Norge tillader, at man kan følge dette kirkelige godskompleks fra anden halvdel af 1100-tallet og middelalderen igennem. Da det middelalderlige kildemateriale ellers er så tilfældigt bevaret, har den gennemgang af Munke-liv klostets jordegods, som Halvard Bjørkvik giver i Heimen bd. XIV hft. 2 været nyttig, også som grundlag for analogislutninger, når det gælder andre tilsvarende godskomplekser. *H.H.W.*

Det bekendte Kieleromslag blev grundlagt af hertugen i 1450. Her optog man lån og betalte afdrag og renter, her mødtes folk fra alle egne i Slesvig og Holsten, gøglere og handelsmænd langvejsfra søgte hertil for at tjene penge i de muntre markedsdage. Omslaget har spillet en stor rolle i hertugdømmernes økonomiske historie og kan sammenlignes med Snapstinget i Viborg. Det er nu blevet behandlet i en lille bog af August Lorenz: Ein halbes Jahrtausend Kieler Umschlag, 84 s. (Walther G. Mühlau, Kiel). *J.H.*

I afhandlingen *Hanseaterne og norsk økonomi* i senmiddelalderen, Norsk historisk tidsskrift 1967, nr. 2, belyser lektor Kåre Lunden problemet ang. Norges økonomiske nedgang under aspektet: hvilke økonomiske virkninger kan hanseaterhandelen have haft for de vareproducerende befolkningsgrupper (norske fiskere og bønder). Bl. a. gennem en vurdering af pundtoldregnskaberne som kvantitativt forskningsmateriale søger forf. at fastslå prisniveauet på eksportvarerne i forhold til importvarerne og

at konstatere størrelsen af hanseaterhandelens varekvanta. *G.I.*

Til 1600-årenes sorte får inden for dansk adel hører nok Niels Arenfeldt til Knivholt. Hans økonomi var slet, og hans ægtefælle Karen Dyre beskyldte ham for at have forsøgt at myrde hende med gift. Sagen herom kom til slut for herredagen i 1642. På grundlag af dommen herfra o. a. fortæller H. Støvring-Nielsen i Årbog Thisted 1966, – noget defensorisk – om sagens indhold og gang. Interessant er anvendelsen af tylvtered, og Niels Arenfeldts tylvt bestod af en så mærkelig samling adelsmænd, at herredagen nægtede at godkende eden, og i stedet dømte de 12 »hundsfotter, skrattinger og skjelmer« til 20 års landsforvisning. *C.R.H.*

Fæstningsbyggeri og fiskeri i gammelt dansk land findes beskrevet i Varbergs Museums årsbok 1967. Varbergs fæstning har oftere været behandlet af danske historikere. Her får den en ny gennemgang af Märta Hähnel, der bl. a. trækker Johannes Meiers kort og Arent Berntsens afbildning ind i behandlingen. Orvar Löfgrens behandling af kystbøndernes overgang til erhvervsfiskeri, er metodisk interessant derved, at han anvender moderne etnologiske begreber ved beskrivelsen hentet hos forfattere som Fredrik Barth, Raymond Firth og Eric Wolf. Det giver spændende nye synsvinkler på det hjemlige stof. *H.R.*

Stok eller sten skulle der ifølge Jyske Lov være i skellet mellem byer. Næppe mange af disse sten er bevaret mere, men fhv. skoleinspektør Jes Christensen har ved sine vandringer i Flensborg og nærmeste omegn konstateret, at mange af skelstenene mellem de gamle flensborgske bymarker og nabobyerne er

bevaret. Endog enkelte af de såkaldte sandemandssten, der går tilbage til Jyske Lovs tid, kan stadig ses. De flensborgske skelsten fik dog først deres særlige karakter, da de efter den årlige beridning 1601 blev forsynet med en indskrift »F 1601«. Samtidig blev deres antal forøget til 71. I sin lille bog: *Die historischen Steine des Flensburger Stadtfeldes* (Wolffs Verlag, Flensb., 1965) har Jes Christensen skildret de flensborgske skelstens historie og har endvidere omtalt andre sten på bymarkerne – kultsten, herredssten, hærvejssten, vangesten og vildtbanesten. Mange af stenene er fotograferet af Christensen og er gengivet i et billedtillæg. Det er i sidste øjeblik, at registreringen af disse sten er gennemført. Enkelte er allerede forsvundne ved jord- og vejarbejder, efter at Christensen har stedfæstet dem. Bogen er et smukt vidnesbyrd om værdien af interesserede og dygtige lægmænds medvirken i det historiske arbejde.

P.K.I.

Det norske hus kom på mode i Danmark i den følelsesfulde tid i slutningen af 1700-tallet. Derom har især Chr. Elling skrevet i sin bog om den romantiske have. Allerede i 1733 havde Hørsholm dog fået sit »norske hus«, hvis opførelse blev ledet af ingen ringere end hofarkitekten Laurits Thura. Det var et direkte resultat af kongeparrets rejse i Norge samme år. Om denne og tidligere kgl. rejser i Norge og om det norske hus i Hørsholm fortæller Wilhelm Swensen i Norsk Folkemuseums årbog, *By og Bygd* 1964–65, s. 1–22.

H.R.

Grevskabslæge Peder Abraham Kruuses livligt fortalte selvbiografi 1800–1816 er udg. af Knud Prange i *Personalhistorisk Tidsskrift* 15.r. I 4. hft., 1966 [udk. 1967]. Den rummer bl. a. en øjenvid-

neskildring af Københavns bombardement 1807.

H.I.

I en lille velskrevet bog *Hans Gyldenkærne. En sjællandsk bonde* (Roskilde Dagblads Bogtrykkeri, 1967, 32 s.) har seminarirektor Morten Bredsdorff tegnet et livfuldt og sympatisk billede af en af de midtsjællandske bønder, der stod bag oprettelsen i 1907 af faderen Thomas Bredsdorffs Roskilde Højskole. Hans Gyldenkærne på Vejgård i Svogerslev hørte hjemme i det religiøst og politisk frugtbare bondemiljø på Lejre-egnen, som i forrige århundrede fostrede venstre-politikeren Hans Jensen Dønnergaard og i dette den radikale politiker og undervisningsminister Jørgen Jørgensen, der har forsynet bogen med et forord. Det lille skrift bygger på efterladte breve og erindringsstof og rummer et fint tidsbillede fra den danske bondestands guldalder. J.Ho.

Opførelsen af en landejendoms bygninger giver sig nok oftest kun udslag i officielle skrivelser, sjældnere er der skrevet udførligt og mere personligt herom. For gården Vesterdal (Udby s., Vends h.) på Fyn, der blev opført 1862 på en del af Ronæs præstegårds udmarksjorder af den meget skrivende Morten Nielsen Vesterdal (død 1910), findes et sådant personligt materiale, idet bygherren bl. a. har efterladt sig en række dagbøger og en regnskabsbog. Herudfra fortælles i Fynske Aarbøger IX om auktionen over præstegårdsjorden, indkøbet af byggematerialer, aftaler med håndværkere, opførelsen af bygninger o. m. a. Den gamle bonde, hvis notater enten genfortælles eller gives i uddrag med nutidig stavning, har skrevet godt for sig.

C.R.H.

Vejvæsenets historie trænger stadigvæk til dyberegående undersøgelser. Som et

tillæg (med særlig paginering) bringer Årbog Holbæk 1966 en studie af amtsvevinspektør Knud P. Danø »Om veje og vejadministration i Holbæk amt indtil 1942«. Afhandlingen, der er på 156 sider + et kort over amtet, giver, på grundlag af trykt og utrykt materiale, en værdifuld fremstilling af udviklingen inden for Holbæk amt og har betydelig interesse også uden for dette.

C.R.H.

Om *vurderinger i historieforskningen* bringer Norsk historisk tidsskrift 1967, nr. 1 et indlæg af professor Jens Arup Seip, Oslo. Det imødegår universitetslektor Sivert Langholms foredrag om værdielementer i historiske teorier, holdt på den første nordiske konference i metode-lære i Århus 1965 (rapport og foredrag trykt i Historie, Jyske samlinger VII, 1, 1966).

G.I.

Nutidsforløbet er kommet til at interessere etnologer stærkt i de senere år. Inspirationen til sådanne undersøgelser er nået til Norden fra lande som Svejs og Tyskland, hvor man allerede har udgivet tykke bøger om industrialiseringens indflydelse på folkekulturen. Ved Folkliivsarkivet i Lund startede man i 1964–65 en sådan undersøgelse i et af byens arbejderkvarterer, og om denne undersøgelses metode og mål redegør Sven B. Ek i RIG 1966, s. 97–108. Det vil være nyttigt for danske kulturhistorikere at stifte bekendtskab med den.

H.R.

I Danske Studier 1966 giver museumsinspektør Bjarne Stoklund en fremstilling og vurdering med væsentlige synspunkter af det udgiverarbejde, der indtil 1965 er udført af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie.

K.H.

Registrering af arkivalier var emnet for et seminar, afholdt af Arkivarforeningen (foreningen af videnskabeligt uddannede arkivarer og arkivvæsenets registratorer) i oktober 1966, og er nu titlen på den nylig udsendte rapport over indlæg og diskussion på seminaret. Baggrunden for dette emnevalg er ønsket om ved supplerung af de traditionelle registreringsformer at gøre navnlig den nyere tids store arkivmasser tilgængelige for det størst mulige antal forskningsområder. Blandt indlæggene mærkes: Praktiske muligheder for saglig registrering af moderne offentlige arkiver; Tematisk registrering af privatarkiver efter 1848; Registrering af splittede arkivfonds; Detailregistrering; Registrering af arkiver, ordnet efter decimalklassifikationssystemet; Saglig-topografisk ordning af arkiver; Hulkort-datamaskine. Rapportens oplag rækker ikke udover antallet af Arkivarforeningens medlemmer, men et eksemplar er bl. a. tilgået Det kgl. bibliotek samt håndbibliotekerne i rigsarkivet og landsarkiverne, hvor det er tilgængelig for interesserede.

G.I.

Hvem har ansvaret for fortidsminnene? er en artikel af Egil Sinding-Larsen i Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, årbok 1965, som fortjener at blive kendt i Danmark, især sammenholdt med Odd Hølaas' om det truede Sørland, i samme skrift, hvor der gives afskrækkende eksempler på den fremfærd, der sker med bevaringsværdige bygninger og miljøer. Det er artikler, som især vil være nyttige for alle dem, der står i tilsvarende arbejde her i landet.

H.R.

Redaktionen af Fortid og Nutid har atter skiftet adresse – se indersiden af omslaget på dette hefte. Der er derimod ikke sket ændringer m. h. t. ekspedition og sekretariat.

Dansk kulturhistorisk Museumsforening

Årsmødet den 7.–10. september indledtes torsdag aften d. 7. med et møde, hvor museumsinspektør R. Meyer-Heiselberg, Frilandsmuseet, talte over emnet: museumsundervisning og forholdet mellem museer og skoler.

Repræsentantmødet d. 8. kl. 9.00 indledtes med, at overlæge *Hovesen*, Grenå beklagede formandens sygdom, og derefter bød gæster og repræsentanter velkommen. I mødet deltog repræsentanter for følgende museer: Bangsbo, Grenå, Esbjerg, Falsters Minder, Odense, Gilleleje, Haderslev, Helsingør, Herning, Hjørring, Hobro, Holbæk, Horsens, Hørsholm, Kalundborg, Koldinghus, Køge, Rudkøbing, Maribo, Forhistorisk Museum, Nordsjællands Folkemuseum, Næstved, Odder, Randers, Ribe, Roskilde, Samsø, Skagen, Silkeborg, Søllerød, Vordingborg, Sæby, Sønderborg, Tikøb, Tønder, Varde, Viborg, Aabenraa, Aalborg, Ølgod, samt for specialmuseer: Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg, Frederiksborg, Frilandsmuseet, Jagt- og Skovbrugsmuseet, Jægerspris, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Kunstindustri-museet, Københavns Bymuseum, »Den Gamle By«, Landbrugsmuseet, Nationalmuseets 1., 2. og 3. afd., Orlogsmuseet, Rosenborg, Tøjhusmuseet, Øregaard. Som gæster deltog: Kontorchef E. W. Thrane, Kulturministeriet, Rigsantikvar P. V. Glob, Direktør Oluf Nielsen, Museumskonsulent Halkjær Kristensen samt professor C. J. Becker.

1. *Valg af dirigent*: Museumsdirektør Peter Riismøller, Aalborg, valgtes til dirigent, dog fungerede overinspektør Harald Langberg som dirigent under den sidste del af mødet. Den fungerende formand oplæste mindeord over følgende kolleger, som i det forgangne år er afgået ved døden: Disponent Ørting, Frederiksværk, stationsforstander Kaster, Odder, kontorchef v. Spreckelsen, Randers, konservator Kannik, Tøjhusmuseet, teaterhistorikeren Robert Neiendam, Teatermuseet, og overinspektør Therkel Mathiassen, NMI.
2. *Formandens beretning* blev oplæst af *Hovesen*: Den vigtigste begivenhed inden for foreningen i årets løb var *museumskurset*, som afholdtes i ungdomshøjskolen ved Ribe i Vester Vedsted sogn i dagene 23. juni til 2. juli. Arrangørerne var naturligvis spændt på, om den udsendte indbydelse ville blive efterkommet i fornødent omfang. Det blev den. Der meldte sig så mange, at ikke alle kom med. Kurset havde 63 deltagere, der alle mødte med ønsket om at få noget ud af det, og mon ikke man kan sige, at de fik det. I sig selv var eksperimentet vanskeligt, for deltagerne bestod af meget forskellige kategorier: heldagsansatte, faguddannede

museumsfolk, museumsledere uden faguddannelse såvel blandt heldags- som deltidssansatte, dertil en række skolefolk og studerende samt nogle gymnasiaster. Endelig havde vi den glæde, at to journalister deltog. Det er efter min opfattelse vigtigt, at også pressens folk fik lejlighed til at se, hvad museumsfolk beskæftiger sig med. Vi kan ikke undvære pressens forståelse af vore anliggender, ikke mindst i en tid, da vi lægger op til en stærkere opbygning og udnyttelse af museerne.

Det er ufornuddent her at give en længere redegørelse for kurset. De, der var med, kender det, og de, der ikke var så heldige at deltage, har haft lejlighed til at gøre sig bekendt med det i den artikel, som sekretæren har skrevet til »Nyt og Noter fra Kulturmuseerne«. Jeg skal blot minde om, at dagen var optaget fra morgen til aften af feltarbejder, foredrag og diskussioner, og et stykke af natten gik med til muntert og kammeratligt og i øvrigt også nyttigt fagligt samvær i nattesædet. Emnerne var opdelt over et meget stort felt af museernes virkeområde, muligvis nok for stort, da det naturligvis kneb med at komme i dybden på de enkelte punkter, men behovet var vel nok så stort, at det var nyttigt og inspirerende at få berørt så mange emner. Jeg vil gerne her på årsmødet gentage den tak, jeg tidligere har rettet til kulturministeriet for dets økonomiske støtte og for de meget positive betragtninger, som ministeriets repræsentant fremsatte ved kursets indledning, til mødets deltagere og til lærere og foredragsholdere og ikke mindst til Bencard og Seeberg for det store arbejde, de har lagt i tilrettelæggelsen og gennemførelsen af kurset. Bestyrelsen har ikke haft lejlighed til at drøfte sagen, men jeg anser det for givet, at der snart arrangeres et nyt kursus, og de erfaringer, vi har indhøstet og i øvrigt også af kursusdeltagerne har fået anført under emnet »ros og ris«, vil blive nyttiggjort ved næste kursus tilrettelæggelse. Vi stiler mod en fast museums-skole, som både under den nuværende og kommende udvikling inden for museerne vil være nødvendig, og vi tror, at erfaringerne under sådanne kurser vil være nødvendige ved tilrettelæggelsen af en skole under fastere former.

Det vil let forstås, at *sekretærens arbejde* i anledning af museumskurset og i øvrigt også på en række andre felter er langt mere omfattende end tidligere. Det er helt umuligt at belaste en i forvejen travlt beskæftiget embedsmand, der først og fremmest har ansvaret for sin egen institution med et stort arbejde, med mindre sekretariatet får midler til ansættelse af lønnet arbejdskraft. Bestyrelsen er derfor nu i år gået til det længe bebudede forslag til *kontingentforhøjelse*. Vi har sendt forslaget ud til medlemmerne i forvejen, således at man lettere kan tage stilling i dag. Jeg håber meget, at man vil godtage forslaget. Det er vel begrundet i den øgede aktivitet, som vi er inde i, og som i fremtiden yderligere vil forstærkes. Vi skulle jo nødvendig komme i den situation, at vi ikke kan få nogen sekretær. Der er to satsler i kontingentforslaget, idet specialmuseerne ikke får den samme gavn af museumsloven som de lokale museer. Da de jo dog har gavn af foreningens almindelige virksomhed er det rimeligt, at også de får en forhøjelse, idet de i forslaget dog har adgang til at benytte betaling efter procentsats af regnskabets balancesum, såfremt dette er den billigste form for dem. Der findes jo mange kategorier af specialmuseer, og nogle er mindre end andre.

Der er al mulig grund til at være bekymret over det stigende tal af *museumstyre-rier*, der har fundet sted i den senere tid. Vi skulle nødvendig se en yderligere stigning i tyverierne, der især har sin årsag i manglende sikkerhedssystem, som forbryderne helt er klar over. Ingen kan vide sig sikker. Bestyrelsen har derfor sat dette

spørgsmål på dagsordenen som et særligt punkt. Jeg henleder også opmærksomheden på, at bestyrelsen i forslag til den nye museumslov, specielt i den til loven knyttede bekendtgørelse har anset det for rimeligt at stille krav om sikkerhedsforanstaltninger, hvortil der i øvrigt efter lovforslaget ydes tilskud som til andre driftsudgifter.

Selv uden ny museumslov påhviler der *Statens lokalmuseumstilsyn* et meget stort arbejde. Hertil kommer, at tilsynets sekretær er konsulent for museerne, der meget gerne ønsker hans nærværelse, men Halkjær er overbelastet med administrativt arbejde og kan ikke i fornødent omfang komme rundt på museerne. Tilsynet har selv opmærksomheden henvendt herpå. Der er på det seneste sket det, at tilsynets lønningsforhold nu er helt udskilt fra Nationalmuseets, således at tilsynet derved er blevet den selvstændige institution, som loven forudsætter, at det er, men det er helt nødvendigt, at der sker en udvidelse af staben både med ansættelse af faglig uddannet arbejdskraft og kontorpersonale samt midler til kontorholdet, og jeg vil derfor gerne her ved denne lejlighed på foreningens vegne henlede myndighedernes opmærksomhed på, at allerede den nuværende lov på dette punkt ikke sker fyldest, og at dette forhold bør rettes.

Dermed er jeg kommet til *museumsloven*. Den lov vi fik i 1958, og som i 1963 forlængedes med visse forbedringer til 1968, har været en god lov for museerne. Der er sket megen fremgang i denne tid, de lokale tilskud er i stor udstrækning forøget og har derved fremkaldt øget statstilskud og deraf opstået øget aktivitet, men bestyrelsen er af den opfattelse – og det er på årsmøderne konstateret, at adskillige medlemmer mener det samme – at loven ikke vil strække til i tiden fremover. Jeg skal undlade at komme ind på enkeltheder i min beretning og kun gøre nogle enkelte bemærkninger. Vi har iagttaget den interesse kulturministeriet og folkettinget har vist kulturelt arbejde i almindelighed. Vi har haft et forslag fremme om kulturcentre. Det er ganske vist foreløbig lagt til side, men det udviste megen interesse for at bidrage i større udstrækning til kulturel virksomhed, og den interesse er selvfølgelig fortsat til stede, selvom der senere måske vil vise sig ændring i principperne for at yde støtten. Vi har også iagttaget, at vi har fået en ny betydeligt forbedret bibliotekslov. Museerne anser deres arbejde for at ligge på linie med bibliotekernes, og også museerne er kulturcentre, og vi håber derfor på velvillig behandling af vore forslag, der ligger på linie med allerede gennemførte foranstaltninger til støtte for kulturelt arbejde.

Nødvendigheden af at øge mulighederne for arkæologisk virksomhed har i høj grad interesseret Nationalmuseets 1. afdeling, som har forestillet sig, at man burde statsansætte en række arkæologer til det lokale arbejde. Bestyrelsen anerkender i høj grad de overvejelser 1. afdeling her har haft, men vi har alligevel den opfattelse, at arbejdet bedst muligt lægges ud til kvalificerede folk, som er ansatte ved lokalmuseerne. Der vil desuden i ikke mindre grad være behov for arbejdskraft også uden for det forhistoriske arbejdsfelt, og hvis man da fulgte den samme fremgangsmåde med statsansættelse af folk til udførelse af de kulturhistoriske museers arbejde med folkekultur, etnologi etc., tror vi, at der på forskellig måde vil opstå besværligheder, som ikke vil virke fremmende på museumsarbejdet her i landet. Også fra andre medlemmers side er der udvist interesse for museumsloven ved indsendelse af forslag. De er på samme måde indgået positivt i vore overvejelser. Bestyrelsen tror at gavne sagen bedst og give de bedste muligheder

for et forbedret og aktiviseret arbejde på museerne ved at stille det forslag, som er fremlagt og udsendt til overvejelse. Fremfor at fremsætte tanker i almindelighed har vi valgt at stille et fuldstændigt *forslag til en ny museumslov* samt ligeledes et fuldstændigt forslag til lovbekendtgørelse. Vi har lagt vore forslag nær op ad biblieksloven, og vi mener, at statens tilskud bør ske i forhold til museernes driftsudgifter. Dette vil gavne alle museer. De mindre museer vil ikke blive ringere stillet end hidtil, idet 50 %'s tilskud af driftsudgifterne ikke vil blive mindre end de hidtidige 100 % af de lokale tilskud, og det vil bringe store fordele for de større museer, hvis øgede virksomhed vil gavne ikke alene dem selv, men også de mindre museer i området. Forslaget fremlægges nu til diskussion her i dag. Bestyrelsen vil meget gerne høre medlemmernes stilling dertil, og jeg skal derfor blot her sige, at den største chance for at vore tanker om indholdet af den nye museumslov vil blive gennemført er, at museerne i stort tal slutter op bag dem. Sluttelig vil jeg gerne gøre et par bemærkninger om de *statistiske oplysninger*, vi har anmodet museerne om at indsende for 1965/66 og derefter ret hurtigt efter en fornyet henvendelse vedrørende finansåret 1966/67. Vi er ganske klar over, at vi derved har ulejliget vore medlemmer. Disse oplysninger er imidlertid af stor værdi for belysning af museernes forhold og det arbejde, der udføres af de enkelte museer. Materialet har allerede vist sin store værdi, og da vi fremfører ønsker over for de bevilgende myndigheder om forøget støtte i en ny museumslov, er det meget magtpåliggende at oplyse myndighederne om det arbejde, som foretages. De folk der skal yde bevillingerne har et naturligt krav på at vide, hvad der sker på museerne. Det er i museernes interesse at disse oplysninger fremkommer. Jeg kan tilføje, at bestyrelsen har den opfattelse, at vi i 1968, da museumsloven udløber, på en eller anden iøjnefaldende måde må *demonstrere den udvikling*, der blev sat i gang ved museumsloven af 1958, og hvad der er sket på museerne i lovens første tiår. Jeg har den opfattelse, at en sådan demonstration af lovens virkninger vil være nyttig både for museerne selv og for lovgiverne.

Diskussion:

Det viste sig hurtigt, at museumslovens revision blev et så centralt emne, at man enedes om, at gøre dagsordenens punkt 6 til genstand for drøftelse i forbindelse med formandsberetningen.

Jørgen Paulsen mente, at foreningen efterhånden havde fået for stærk slagside mod lokalmuseerne, og at den i nogen grad forsømte specialmuseernes problemer. Han ønskede en debat om dansk museumsverdens samlede struktur inden en diskussion om lokalmuseumslovens revision. En samling af alle danske museer måtte være idealet.

Sigurd Schoubye ankede over proceduren, og mente ikke, at man med så kort tids frist kunne tage endelig stilling til lovforslaget. I øvrigt betegnedes forslaget som »landsdelsmuseernes lov«.

C. J. Becker var glad for, at det »arkæologi-fjendtlige« i den foregående lov var foreslået fjernet. Han efterlyste større koordinering og planlægning i det arkæologiske arbejde.

Jørgen Slettebo ønskede strukturdebat, men uafhængig af lovrevision.

Sekretæren gennemgik derefter revisionsforslaget og nævnedes de til bestyrelsen indsendte ændringsforslag, og bestyrelsens stilling til disse.

Peter Seeberg berørte dernæst forskellige budgetmæssige og ansættelsesmæssige problemer og ønskemæssige prognoser i denne forbindelse. Desuden en beregning af statstilskuddets forøgelse ved denne revision.

Hans Neumann tilsluttede sig Paulsens ønske om strukturdebat, men ønskede først revisionen gennemført. Han advarede imod, at man på dette tidspunkt trak sagen for meget i langdrag, idet museernes »ønskeseddel« måtte afleveres til kulturministeriet snarest.

Hovesen fremhævede, at bestyrelsen efterhånden var blevet helt enig om dette forslag, og at både han og Worsaae som repræsentanter for »de små museer« i bestyrelsen havde været glade for den fulde åbenhed i drøftelserne, som havde ført til et forslag, som de helt kunne gå ind for.

Hans Norling-Christensen rettede bestyrelsens misforståelse af, at der kun skulle være tale om statsansatte arkæologer på provinsmuseerne. 1. afd.s forslag tog sigte på alle faguddannede medarbejdere. Dernæst fremsattes en række ændringsforslag som i hovedsagen tog sigte på konserveringsproblemet og på lokalmuseumstilsynets sammensætning.

Jørgen Paulsen tilsluttede sig synspunktet om, at revisionen måtte gennemføres før strukturdebatten.

Oluf Nielsen gennemgik et lovforslags gang mellem myndighederne. Han rådede til, når sagen lå klar, at man så gik til sine lokale folketingsmænd og satte dem ind i sagen. Ønskede strukturændring, så alle museer samledes i én organisation. Tilsagde sagen sin personlige støtte.

Anker Mondrup beklagede den økonomiske stilling for museer i fattige kommuner, og ønskede i loven fastsat et lokalt minimumstilskud.

Kontorchef Thrane pegede på, at også kunstmuseumsloven skal til revision i 1968/69 og anbefalede, at man tager kontakt med foreningen af kunstmuseer i provinsen og kunstmuseumsnævnet, så man havde mulighed for at samarbejde principperne for de to love. Svagheden ved parallelliteten til biblioteksloven er den, at biblioteker er obligatoriske for kommunerne. Finansministeriet og regeringens økonomi-udvalg er meget lidt interesserede i love, der binder staten til udgifter efter regning, idet det besværliggør budgetlægningen. Museerne bør derfor også betænke, hvad man kan foreslå, hvis revisionen kommer til at ligge nærmere op af den eksisterende lov.

Sigurd Schoubye betegnede bestyrelsens arbejde som noget rod og fremgangsmåden besynderlig. Han fandt det ikke muligt at tage stilling til forslaget og ønskede ekstraordinær generalforsamling efter yderligere drøftelser.

Borgmester Sv. Nielsen fandt meget positivt ved revisionsforslagets fremlæggelse og ønskede det held, men mente, at man derfor ikke burde forsømme at søge de lokale myndigheder allerede nu.

Mogens Bencard ønskede en præcisering af Schoubyes indvendinger.

Sigurd Schoubye svarede, at hans betænkeligheder drejede sig om placeringen af og udvælgelsen af landsdelsmuseer og ønskede principperne herfor klarere præciseret i loven.

Jørgen Slettebo foreslog herefter, at man pålagde bestyrelsen at gennearbejde alle ændringsforslag og udsende dem til medlemmerne, at bestyrelsen afventer svar, og hvis disse giver anledning hertil, at man indkalder til ekstraordinær generalforsamling.

Efter nogen diskussion vedtoges dette forslag.

Herefter godkendtes formandens beretning.

3. *Kassereren fremlagde regnskabet*, som godkendtes.
4. *Kontingent: Peter Seeberg* forelagde bestyrelsens forslag om kontingentforhøjelse, som var motiveret i ønsket om at udbygge foreningens sekretariat. Samtidig forelagdes et budget for sekretariatet, og i denne forbindelse et forslag om oprettelsen af foreningen »Danske Museers Venner« hvortil man tegner medlemskab gennem en lokal museumsforening og for årligt 5 kr. (10 kr. for en familie) får adgang gratis til de tilsluttede museer. Forhøjelsen vedtoges, gældende fra regnskabsåret, der begynder 1. april 1968. Det overlodes til bestyrelsen at tage stilling til, om kontingentet skal beregnes efter budget eller efter afsluttet regnskab. Spørgsmålet om venneforeningen fandt ingen afklaring.
5. *Tyveriproblemet: Peter Seeberg* indledte og orienterede om, hvad Viborg Stiftsmuseum havde foretaget sig efter den sidste tids tyverier. Han rettede en kraftig appel til medlemmerne om, at hurtigst muligt søge problemet løst. Diskussionen kom til at dreje sig om 3 hovedpunkter, nemlig 1. dagtyverier i åbningstid, hvor man talte om sikkerhedsmontrer, fæstning af genstandene, vand, sand og hagl i vaser o.l., samt om hurtig og uregelmæssig vagtkontrol; 2. indbrud, hvorunder forskellige former for sikkerhedssystemer blev nævnt, og hvor de enklere, midlertidige metoder: fastskruring af vinduesrammer, gode låse i *alle* døre o.l. blev understreget; samt 3. forholdet til politi og presse i tilfældet af tyveri. Af diskussionen syntes det at fremgå, at museumsbygningerne og problemerne i det hele taget er så forskelligartede, at en samlet løsning ikke er mulig.
6. *Revisionen af museumsloven*: Dette punkt blev herefter taget op igen, fordi der herskede nogen usikkerhed hos bestyrelsen om konsekvenserne af den tidligere beslutning. Efter diskussionen herom enedes man om følgende fremgangsmåde: Bestyrelsen udsender indkomne ændringsforslag til medlemmerne, afventer eventuelle reaktioner, og bemyndiges derefter til at tilrettelægge det endelige forslag på foreningens vegne.
7. *Udstilling i anledning af provinsmuseumslovens ti-år: Peter Seeberg* orienterede om bestyrelsens overvejelser. Man kunne tænke sig en fællesudstilling i København, men bedre endnu var måske udstillinger på de enkelte museer, enten i ren særudstillingsform med specialemler, eller som en almen orientering om arbejdet i ti-året, suppleret med statistisk materiale. Han opfordrede til, at medlemmerne inden 1. april næste år indsendte til bestyrelsen meddelelse om, hvad man agtede at foretage sig og hvornår. Herefter ville bestyrelsen søge at fremstille en fællesbrochure til udsendelse gennem biblioteker o.l. For at markere festligholdelsen af ti-året så klart som muligt, henstilles at udstillingerne koncentrerer til tiden september-oktober.
8. *Styrelsesvalget*: Formanden, såvel som Hovesen, Neumann og Bencard genvalgtes. Til revisorer valgtes direktør Kaaber og museumsinspektør Boyhus, til revisorsuppleant museumsinspektør Witt.

9. *Eventuelt*: Lise Thorvildsen forelagde NMIs forlæg til indberetninger o.l. og henstillede til de medlemmer, som indsender beretninger til afdelingen, at de benyttede sig af disse. Desuden forelagdes mapper til arkivering af farvefotos og medlemmerne opfordredes til at henvende sig til NMI for at gøre brug af billige fællesindkøb.

Torben Witt havde til Køge museum udarbejdet oplæg til registreringsprincipper. Hvis medlemmerne ønskede at se disse, kan man henvende sig til Witt derom. Sekretæren henstillede til de medlemmer, som endnu ikke havde svaret på de sidst udsendte statistikker, at de hurtigst fik dette forhold rettet.

Mogens Bencard

Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver

Årsmødet blev afholdt i tilslutning til Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde lørdag den 9. september 1967. 22 arkiver og biblioteker var repræsenteret med 25 deltagere, hvortil kom repræsentanter for statens arkiver og andre passive medlemmer, ialt ca. 40.

Formanden, overbibliotekar Aage Bonde, Viborg, indledte med at byde velkommen og mindedes i varme ord sammenslutningens medstifter og medlem af dennes styrelsen fra starten, stationsforstander Emil Kaster, Odder, der døde som deltager i sammenslutningens kursus i København den 4. marts, kun 68 år gammel.

Formanden gav derefter ordet til dr. phil. Jørgen Hæstrup, Odense, der indledte en drøftelse af emnet: Hvordan kan vi endnu på lokalt plan søge at sikre materiale til besættelsestidens historie? Dr. Hæstrups overordentligt instruktive og inciterende foredrag, der, foruden af deltagerne i sammenslutningens møde, påhørtes af talrige repræsentanter for de historiske samfund m. fl., gav anledning til en livlig debat, hvori deltog rigsarkivaren, stadsarkivar, dr. phil. Sigurd Jensen, København, lektor F. Michelsen, Næstved, skoleinspektør A. Strange Nielsen, Toxværd og redaktør Ejner Jacobsen, Sæby. Indledning og diskussionsindlæg vil i deres helhed senere blive publiceret af sammenslutningen.

1. *Formandsberetning*: Året har været et af de mest frugtbringende og begivenhedsrige i sammenslutningens snart 18-årige historie, først og fremmest kendetegnet ved så stor en tilgang af aktive medlemmer, som i intet tidligere enkeltår, nemlig hele 11, ligeligt fordelt over landet og repræsenterende alle former for lokalhistoriske samlinger og arkiver. Det drejer sig om følgende, der officielt blev budt velkommen som medlemmer af sammenslutningen: Thisted og Nakskov centralbibliotekers lokalhistoriske samlinger, Solbjerg kommunes egnarkiv, Håstrup Folkemindesamling, Veerst-Bække sognearkiv, Kolding byhistoriske arkiv, Ølgod-Strellev sognearkiv, Skælskør egnhistoriske arkiv, Haslev lokalhistoriske arkiv, Randers amtshistoriske arkiv og Vejen bibliotek. Efter denne tilgang tæller sammenslutningen 55 aktive og 14 passive, eller ialt 69 medlemmer. Til sammenligning anførtes, at antallet af aktive medlemmer 5 år tilbage i tiden var 27 og for 10 år siden blot 16. Formanden omtalte andre udtryk for den levende interesse for indsamling og sikring af de former for lokalhistorisk materiale, som sammenslutningen arbejder med, der har kunnet konstateres i det forløbne år og gennemgik kort sammenslutningens eget virke, idet han specielt omtalte det vellykkede og velbesøgte

3. kursus for ledere af og medarbejdere ved lokalhistoriske arkiver og tilsvarende samlinger, som var afholdt i København i marts samt udsendelsen af det interne meddelelsesblad *Fra Arbejdsmarken*. Formanden beklagede, at det fortsat ikke var blevet til noget med udsendelsen af den ofte efterlyste »Vejledning ved oprettelse af lokalhistoriske arkiver«, men stillede i udsigt, at den ville fremkomme i løbet af vinteren. Efter en omtale af hele den problematik, der knytter sig til oprettelsen af og arbejdet i lokalhistoriske arkiver og samlinger, sluttede formanden med at takke DHF for godt samarbejde og Kulturministeriet for det årlige tilskud, uden hvilket det ikke havde været muligt at udføre det arbejde, som beretningen havde kunnet pege på. I tilslutning til beretningen påpegede skoleinspektør A. Strange Nielsen betydningen af afholdelsen af regionalmøder for de lokalhistoriske arkiver. I øvrigt godkendtes beretningen uden bemærkninger.

2. *Kassereren fremlagde regnskabet*, som balancerede med kr. 10.109,81 (1965/66 kr. 7.125,74) og udviste en kassebeholdning på kr. 4.070,42 (mod året før kr. 4.748,53). Regnskabet godkendtes uden bemærkninger.

3. *Kontingentet* fastsattes uforandret til kr. 45 for aktive og kr. 15 for passive medlemmer.

4. *Styrelsesvalg*: Som formand genvalgte overbibliotekar Aage Bonde, Viborg, ligesom skoleinspektør A. Strange Nielsen, Toxværd, genvalgte til styrelsen, medens overlærer Ole Warthoe-Hansen, Randers, nyvalgte i stedet for afdøde stationsforstander E. Kaster. Som revisor genvalgte museumsinspektør Hans Neumann, Haderslev. Styrelsen har senere konstitueret sig med Ole Warthoe-Hansen som næstformand og sekretær og har udpeget skoleinspektør A. Strange Nielsen til fortsat at redigere meddelelsesbladet. Som mødets dirigent fungerede som sædvanlig rigsarkivar, dr. phil. *Johan Hvidtfeldt*.

Aage Bonde

Sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger

Sektionsmøde for de historiske samfund og stiftende møde for S sammenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger afholdtes fredag d. 8. september kl. 16.30–17.00.

1. *Love*: Fællesforeningens formand lagde lovforslaget, som var blevet udsendt sammen med indkaldelsen til årsmødet, frem til drøftelse. Det var udarbejdet på et møde i Åbenrå 31. 10. 1966 af det på sidste årsmøde nedsatte udvalg og havde været udsendt til de historiske samfund m. fl. med opfordring til at indsende bemærkninger inden 15. april 1967, men ingen indvendinger var fremkommet. Da amtssamfundene var vanskelige at afgrænse, havde man fundet det formålstjenligt at udvide den planlagte sammenslutnings medlemskreds til lokalhistoriske foreninger i almindelighed. På grund af foreningernes meget forskellige størrelse foreslog man, at repræsentanterne fik en stemmeret i forhold til medlemstallet. Forholdet til fællesforeningen var understreget i bestemmelsen om, at sammenslutningens årsmøde blev afholdt sammen med fællesforeningens, og ved sammen-

slutningens opløsning skal dens formue efter forslaget tilfalde fællesforeningen. Styrelsen blev ret lille, fire medlemmer plus formand. Lovene vedtoges enstemmigt som foreslået, nemlig følgende:

*Love for
Sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger i Danmark*

1. Sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger i Danmark har til formål at støtte og fremme det folkelige historiske arbejde, som udføres på lokalt grundlag, og at varetage de tilsluttede foreningers fælles interesser.
 2. Sammenslutningens øverste myndighed er årsmødet, der afholdes i tilslutning til Dansk historisk Fællesforenings ordinære repræsentantskabsmøde. Årsmødet indvarsles sammen med indkaldelsen hertil. Dagsordenen udsendes senest 8 dage før mødets afholdelse.
 3. Hver forening kan sende én eller flere repræsentanter til årsmødet med stemmeret i forhold til foreningens medlemstal, således at foreninger med indtil 500 medlemmer har én stemme, med 501–1000 to, med 1001–1500 tre og så fremdeles.
 4. På årsmødet aflægges beretning, og sammenslutningens regnskab forelægges til godkendelse. Beretnings- og regnskabsår følger Dansk historisk Fællesforenings.
 5. På årsmødet vælges sammenslutningens formand og fire styrelsesmedlemmer samt en revisor. Styrelsen konstituerer sig selv. Formanden er sammenslutningens repræsentant i Dansk historisk Fællesforenings styrelse.
 6. Kontingentet fastsættes på årsmødet.
 7. Ekstraordinært møde af repræsentanter for de tilsluttede foreninger kan til enhver tid afholdes efter styrelsens bestemmelse, eller når mindst fire foreninger kræver det og samtidig angiver, hvad der ønskes forhandlet.
 8. Ændringer i lovene kan vedtages på årsmødet med almindelig stemmeflerhed. Forslag til lovændringer skal udsendes sammen med dagsorden for årsmødet.
 9. Ved sammenslutningens opløsning tilfalder dens formue Dansk historisk Fællesforening.
2. *Valg af styrelse:* Til formand blev valgt landsarkivar P. Kr. Iversen. Til styrelsen valgtes desuden overlærer O. Warthoe-Hansen, Randers, og stadsbibliotekar Analise Børresen, Søllerød, der havde erklæret sig villige til at påtage sig hvervenerne som kasserer og sekretær, samt redaktør Verner Hansen, Maribo, og førstelærer Erling Pedersen, Sandved. Til revisor valgtes skoleinspektør Chr. Petersen, Randers.
3. *Kontingent:* Da det ikke endnu var helt klart, hvilket arbejde sammenslutningen ville tage op, vedtog man i en overgangsperiode på et år at lade fællesforeningen opkræve det sædvanlige kontingent af foreningerne mod at den afholdt sammenslutningens udgifter. En egentlig fastsættelse af kontingent skal ske på årsmødet 1968.

Herefter takkede P. Kr. Iversen for valget og tilføjede nogle ord om, at sammenslutningen forhåbentlig ville kunne bidrage til at aktivere arbejdet ude omkring. Inden et program kunne forelægges, måtte sagerne imidlertid drøftes uformelt mellem den

nyvalgte bestyrelses medlemmer. En vigtig opgave ligger der imidlertid i forbedringen af de meningsløse forhold, MOMSen har skabt.

Povl Eller

Dansk historisk Fællesforening

Repræsentantmødet afholdtes lørdag den 9. september 1967 kl. 9.30–11.30. Der mødte repræsentanter for de historiske amtssamfund for Als og Sundved, Frederiksborg amt, Fyns stift, Holbæk, Hjørring, Københavns amter, Lolland-Falster, Præstø, Randers, Ribe, Ringkøbing og Sorø amter, Sønderjylland, Thisted, Vejle, Viborg, Aalborg og Århus amter, Østjysk Hjemstavn, lokalhistoriske selskaber for Gentofte, Horsens, Lyngby-Tårnbæk og Søllerød, Selskabet for Københavns Historie, Jysk Selskab for Historie, Landsforeningen for Hjemstavnskultur, Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie, Dansk Historielærerforening, for Nationalmuseets 1., 2. og 3. afd., 75 andre museer, rigsarkivet, samtlige landsarkiver, Erhvervsarkivet, Københavns Stadsarkiv, Sprog- og Litteraturselskabet, Matrikeldirektoratet, Roskilde Bibliotek, Videnskabernes Selskabs Arkivkommission, Institut for dansk Skolehistorie, samt fra 21 lokalhistoriske arkiver. Ministeriet for kulturelle anliggender var repræsenteret ved kontorchef E. W. Thrane.

1. *Til dirigent* blev valgt dommer Worsaae, Vordingborg, som gav ordet til formanden.

2. *Formandens beretning* indledtes med mindeord over en række fagfæller, som er døde i årets løb: kontorchef Povl von Spreckelsen, teaterhistorikeren dr. phil. Robert Neiendam, stationsforstander Emil Kaster, lektor Th. Lind, overinspektør dr. phil. Therkel Matthiesen, professor C. O. Bøggild-Andersen, gårdejer Ernst Christensen og pastor H. F. Petersen. Et særligt tungt tab var professor Knud Fabricius' bortgang. Han har virket i fællesforeningen som sekretær fra stiftelsen 1909 til 1920 og som formand 1920–41 og var den, der skabte tidsskriftet *Fortid og Nutid*. Han var foreningens æresmedlem.

Arsberetningens hovedpunkter var i duplikeret stand omdelt til deltagerne.

Formanden bød 15 nye medlemmer velkommen, nemlig: Selskabet for dansk skolehistorie, Færøernes landsarkiv, Wormianum, Lokalhistorisk samling for Sønderjylland, Thisted byhistoriske arkiv, Nakskov centralbiblioteks lokalhistoriske afdeling, Solbjerg kommunes egnsarkiv, Håstrup folkemindesamling, Veerst-Bække sognearkiv, Kolding byhistoriske arkiv, Ølgod-Strellev sognearkiv, Skælskør egns-historiske arkiv, Randers amtshistoriske arkiv, Haslev lokalhistoriske arkiv og Vejen Biblioteks lokalhistoriske samling. Det samlede medlemstal er nu 256, nemlig: 39 historiske samfund, foreninger o.l., 111 museer, 90 arkiver o.l. og 16 by- og amtsråd.

Styrelsen har konstitueret sig med rigsarkivar Johan Hvidtfeldt som næstformand, museumsinspektør Povl Eller som sekretær, overlærer O. Warthoe-Hansen som kasserer og arkivar Knud Prange som redaktør. Som følge af sekretærskiftet er foreningens ekspedition og boglager flyttet til Hillerød, hvor direktør Niels Gustafsson har stillet to udmærkede loftsrum, det ene med indbyggede reoler, til foreningens rådighed på Hillerød Handelsskole. Direktør Gustafsson blev takket

varmt for sin velvilje. Til at bistå sekretæren i det daglige arbejde er fru Grethe Petersen, Hillerød, ansat som timelønnet medhjælp. Fru Petersen har udført et stort arbejde ikke blot ved bogekspeditionen, men også ved oms- og momsregistreringen og ved foreningens øvrige virksomhed.

Fra *staten* har DHF modtaget *tilskud* af samme størrelse som i det foregående år. Den ordinære bevilling fra kulturministeriet til kontorhold på 5.400 kr. er som sidste år forhøjet ekstraordinært med 4.000 kr. Endvidere har vi modtaget 1.600 kr. som 2. del af en tre-årig bevilling til den lokalhistoriske konsulentvirksomhed og 3.200 kr. som 3. del af en tre-årig bevilling til publikation af institutionsberetninger i Fortid og Nutid. Fra undervisningsministeriet har vi modtaget 2.000 kr. til Fortid og Nutid samt 1.500 kr. til vor udgivervirksomhed. Disse tilskud er intet mindre end en livsbetingelse for DHF, såfremt vi vil fastholde foreningens betydelige aktivitet. Formanden takkede kontorchef Thrane for den imødekommenhed, vi altid har mødt i kulturministeriet.

Statsstøtten til de lokalhistoriske samfund udviser en beskeden stigning fra 36.900 til 38.000 kr, men da to nye foreninger er inddraget blandt de tilskudsmodtagende, har en række samfund måttet notere en tilbagegang på mellem 50 og 250 kr. Man kan ikke med nogen ret beklage sig over de historiske foreningers andel i de midler, kulturministeriet har til rådighed til tidsskrifter og selskaber, men man kan i allerhøjeste grad beklage, at ministeriet har så lidt at fordele, at støtten til de enkelte foreninger på det nærmeste får symbolsk karakter. Som følge af de nye afgiftslove er vi nu kommet i den ejendommelige situation, at de mest aktive samfund gennem momsens på deres tidsskrifter og bogudgivelser yder mere til statskassen, end de modtager fra den. Denne tilstand er parodisk og uholdbar, og det er nødvendigt, at der sker en fuldstændig omlægning af de bevilgende myndigheders indstilling til det uegennyttige kulturelle arbejde i de historiske foreninger. Når denne samfundsnyttige indsats, som det offentlige burde glæde sig over og fremhjelpe, bliver et beskatningsobjekt, må vi protestere højt og tydeligt. Blandt foreningens medlemmer er ydermere en række historiske specialforeninger, der udgiver tidsskrifter og klarer sig udelukkende ved deres medlemmers offervilje uden at modtage statsstøtte. Men også de rammes af momsens, og det er indlysende, at også deres forhold må forbedres radikalt. Til brug for forhandlingerne med ministeriet blev samtlige de historiske foreninger anmodet om at indsende deres sidste årsregnskab, hvoraf man vil kunne læse, hvad momsens vil komme til at betyde for dem.

Før sidste årsmøde rettede DHF en henvendelse til undervisningsministeriet om *oprettelse af et lokalhistorisk institut* ved det nye universitet i Odense. I Odense anså man det imidlertid ikke for muligt at indpasse et sådant institut i universitetets udbygningsprogram. Styrelsen vendte sig da til København, hvor der findes et landsarkiv, et af lokalhistoriens vigtigste kildesteder, med en rummelig nybygning. Efter et samråd med de tre universiteters historiske professorer rettede DHF i marts 1967 en henvendelse til rector magnificus om oprettelsen af et institut for lokalhistorisk forskning under det filosofiske fakultet ved Københavns universitet med følgende hovedopgaver:

1. at iværksætte og gennemføre lokalhistoriske forskningsopgaver af almenhistorisk værdi, herunder sådanne som kan gennemføres under medvirken af lokale kræfter rundt om i landet,

2. at inspirere historiestuderende til at foretage lokalhistoriske undersøgelser og bistå dem ved arbejdet hermed,
3. at bistå og inspirere det historiske arbejde i de lokalhistoriske foreninger og institutioner ved vejledning, afholdelse af kursus, udgivelse af hjælpemidler etc.,
4. at højne kvaliteten af de lokalhistoriske årbøger ved rådgivning til forfattere og redaktører.

Forslaget fik en velvillig og interesseret modtagelse. Nu er Københavns universitets lokalesituation meget vanskelig, og det er derfor af stor værdi, at landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen med stor beredvillighed har påtaget sig at huse instituttet, indtil arkivet selv får brug for lokalerne. Forholdene er ideelle på arkivet. Institutet vil kunne få kontorer, adgang til moderne tekniske hjælpemidler, til foredragssal og undervisningslokale. Dr. Harald Jørgensen blev takket for denne håndsækning, en tak som også gjaldt rigsarkivaren og kulturministeriet, der begge har konfirmeret udlånet.

Den lokalhistoriske konsulentvirksomhed har som tidligere været varetaget af overbibliotekar Aage Bonde, der har haft 14 sager til behandling, hvoraf flere store manuskripter. Konsulenten ønsker særligt at fremhæve et værdifuldt manuskript til en vejledning i lokalhistorisk undervisning i skolen, som kan forventes publiceret i det kommende år. En forøgelse af henvendelserne vil let kunne opnås ved udsendelse af en lille tryksag. Dette er et økonomisk spørgsmål; konsulentvirksomheden har kostet betydelig mere end tilskuddet dertil kan dække, og DHFs økonomi vil i øjeblikket have svært ved at bære en stigning af udgifterne. *Fortid og Nutid* er som sædvanligt udgået med to hæfter. Den nye redaktør, Knud Prange, er veloplagt gået i gang med at give vort vigtigste talerør en ansigtsløftning. Der er kommet to nye faste rubrikker til: en aktuel kommentar og »Historiske noter«. Styrelsen sætter sin lid til, at abonnenttallet, der – når man ser bort fra eksemplarerne til vore medlemmer – udgør 509 (en stigning fra 460), vil forøges yderligere i det kommende år.

Styrelsen har drøftet spørgsmålet om en udvidelse af institutionsberetningerne, foranlediget af, at Historisk Samfund for Sønderjylland havde indsendt en redegørelse for sin betydelige udgivervirksomhed. Af principielle grunde veg man tilbage derfor og enedes om at optage meddelelser om større udgivelser i »Historiske noter«, når de indsendes til redaktionen.

Publikationsvirksomheden har været større end nogensinde. Takket være H. K. Kristensens store indsats blev Danske Historikere 1965 udsendt omkring nytår. Også Hvidtfeldt og Prange blev takket i denne forbindelse. Bogen er nyttig, men sælges ikke godt nok. »Lokalhistorie-rigshistorie« med optryk af vægtige artikler fra *Fortid og Nutid* skal nok blive solgt. I håndbogsserien udkom Kristian Hald: *Stednavne og kulturhistorie*, Iørn Piø: *Folkeminder og traditionsforskning*, samt Poul Rasmussen: *Mål og vægt*. H. Worsøes *Grundbog i Slægtshistorie* og Bauers *Calender* er blevet genoptrykt. I nær fremtid vil Anders Bækstedes *Danske indskrifter* udkomme, et pionerværk indenfor dansk epigrafik. Herluf Niensens *Kronologi* vil komme i revideret udgave og antagelig må Pranges *Heraldik og Historie* snart genoptrykkes. Under Herluf Niensens redaktion er serien blevet en succes.

Arkiv- og manuskriptføreren, under redaktion af arkivar Helle Linde, og til hvilken kulturministeriet har ydet en særbevilling på 4.000 kr. efter indstilling af

Statens Lokalmuseumstilsyn, er under trykning. En publikation af særlig art, lysbilledserien til slægthistorisk undervisning, redigeret af Grethe Ilsøe og H. Worsøe, er i produktion og vil snart kunne tilbydes vore medlemmer til en rimelig pris. Amanuensis Troels Dahlerup har påtaget sig redaktionen af et stort danmarkshistorisk atlas.

De mange udgivelser anstrenger foreningens økonomi. Der er i sidste regnskabsår solgt bøger for 60.000 kr., men investeret over 80.000 kr. i udgivelser, og lageret på 8.400 bøger har en værdi excl. moms på 120.000 kr. DHF råder således over store værdier, men likviditeten kniber det med, og salgsarbejdet må intensiveres.

Forberedelsen af *billedværket* skrider planmæssigt frem. Udgivelsen er sikret ved en garantium på 100.000 kr. fra Carlsbergs Mindelegat for brygger J. C. Jacobsen, som vi er meget taknemmelige for. Hovedredaktør er Erik Kjersgaard, hovedbilledredaktør Jørgen Paulsen, forfatterne: I.: P. V. Glob og Erik Kjersgaard, II.: Svend Ellehøj og Kristof Glamann, III.: Johan Hvidtfeldt samt IV.: Troels Fink og Ole Karup Pedersen. I. bind udsendes i efteråret 1968.

Desværre blev der i år ikke afholdt noget *kursus for lærere ved aftenhøjskolen*, men et kursus med emnet »Da Danmark var u-land« er under forberedelse til afholdelse på Herning højskole 1968. Det påtænkes at holde et kursus over to eller tre somre fra 1969 om lokalhistorisk registrering. Foreningen vil også søge at gennemføre lokalhistoriske aftenkursus med forbillede i et kursus, som Historisk Samfund for Sønderjylland for nogle år siden afholdt med udgangspunkt i landsarkivet i Åbenrå.

På foranledning af Selskabet for dansk skolehistorie har DHF nedsat et *udvalg til bevaring af kilder til skolehistorie*. Udvalget, der har rigsarkivar Hvidtfeldt som formand, vil søge at udarbejde retningslinier for sikring af det historiske materiale – både bøger, arkivalier og inventar – der er i fare som følge af nedlæggelsen af de små landsbyskoler.

Efter anmodning af læseplanudvalget for seminariernes historieundervisning har DHF afgivet *betænkning vedrørende undervisningen i lokalhistorie* ved seminarierne. Denne betænkning, der er udarbejdet af overlærer Ole Warthoe-Hansen, vil forhåbentlig medføre en udvidelse af det lokalhistoriske arbejde, ikke blot i seminarierne, men på længere sigt også i folkeskolen.

Fællesforeningen har som sædvanlig været repræsenteret ved det årlige *radiomøde* for at rådgive med hensyn til udsendelser i radio og fjernsyn med historisk indhold.

En duplikeret beretning vedr. *de lokalhistoriske samfunds arbejde* i 1965 og 1966 er udsendt til amtssamfundene. Dette arbejde vil – som visse andre traditionelle DHF-opgaver – fremtidig blive varetaget af den nystiftede *sammenslutning af lokalhistoriske foreninger*. Den nye sammenslutning vil på mange måder aflaste DHF og derved sætte fællesforeningen i stand til at koncentrere sig om andre opgaver og tage nye arbejdsfelter op.

Diskussion:

Skoleinspektør A. Strange Nielsen gjorde udvalget til bevarelse af kilder om skolehistorie opmærksom på seminarie-dimittendernes vandrebøger, som måske kunne reddes ved henvendelse til seminarierne, hvor af og til en blev afleveret, eller ved annoncer i lærerorganisationernes blade.

Rigsarkivar *Johan Hvidtfeldt* gjorde opmærksom på, at udvalget ikke skal opbevare kilderne; de skal ende på et offentligt arkiv.

Konsulent *Aage Lauritzen* komplimenterede redaktøren af *Fortid og Nutid* for nyt initiativ, som burde danne skole for de lokalhistoriske årbøger. Til planen om et historisk atlas påpegede han det vigtige i at få kort over naturforhold med: jordbund, klima, temperaturforhold o.l.

3. *Kassereren forelagde regnskabet* for 1966/67, der i duplikeret form ligesom budgettet for 1967/68 var omdelt til deltagerne. Regnskabet godkendtes uden bemærkninger.
4. *Nye love*. Formanden forelagde forslaget til nye love som var nødvendiggjort af dannelsen af Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger i Danmark. De var udarbejdet af det samme udvalg, som havde lavet lovforslaget til sammenslutningen, og forslaget havde som dette været udsendt først til udtalelse og siden til samtlige medlemmer med indkaldelsen til årsmødet. Heller ikke til dette forslag var der fremkommet indvendinger.

Diskussion:

Fuldmægtig *Bent Calov* fik oplyst, at forslagets formulering gav mulighed for dannelse af nye sektioner inden for fællesforeningen.

Ekspeditionssekretær *Olav Christensen* fremkaldte en redegørelse for, at SLA ikke havde en repræsentant i redaktionsudvalget, hvilket skyldtes, at et udvalg af den karakter ønskedes så lille som muligt af hensyn til arbejdets praktiske gang, cirkulering osv.

Lektor *Niels A. Christiansen* fandt ved frigørelsen af tidspunktet for årsmødet afholdelse anledning til at fremholde, at juni var uegnet for så vidt angår skolefolk.

Formanden meddelte, at begyndelsen af september var valgt af hensyn til kulturministeriets repræsentation ved årsmødet.

Dirigenten efterlyste indvendinger og erklærede, da sådanne ikke fremkom, forslaget vedtaget således:

Love for Dansk historisk Fællesforening

1. Dansk historisk Fællesforening har til formål at fremme dansk historisk forskning og støtte interessen for historie ved at virke for samarbejde mellem foreninger og institutioner (arkiver, biblioteker, museer o.l.), der arbejder for historiske, arkæologiske og etnologiske formål. Fællesforeningen varetager sine medlemmers fælles interesser i forhold til myndighederne. Den skal give sine medlemmer råd og vejledning med hensyn til løsningen af historiske opgaver af mere almindelig karakter og skal virke for fællesskab i arbejder og undersøgelser som overstiger de enkelte foreningers eller institutioners kræfter. Den lader afholde møder og kursus og udgiver et tidsskrift samt andre skrifter.
2. Som medlemmer af Dansk historisk Fællesforening optages foreninger og institutioner, der arbejder på at fremme kendskabet til historie, arkæologi eller etnologi. Disse kan samle sig i sektioner og forbund med love og styrelser, men medlemsforholdet til Fællesforeningen medfører ingen forpligtelse til at ind-

træde i nogen sektion. Repræsentantskabet kan vedtage, at en sektion skal have fast repræsentation i Fællesforeningens styrelse.

Hvis en forening eller institution, der ønsker at optages i Fællesforeningen, har henvendt sig derom til styrelsen, uden at denne har ment at kunne imødekomme begæringen, kan den forlange spørgsmålet forelagt for det første ordinære repræsentantskabsmøde.

3. Fællesforeningens øverste myndighed er repræsentantskabet, der består af én repræsentant for enhver som medlem optaget forening eller institution.
 4. Ordinært repræsentantskabsmøde afholdes én gang hvert år. Det indkaldes med mindst 3 ugers varsel. Til mødet kan enhver forening eller institution, der er medlem af Fællesforeningen, sende flere repræsentanter, men kun én af disse kan afgive stemme på foreningens eller institutionens vegne. På mødet aflægges beretning om Fællesforeningens virksomhed, og foreningens regnskab forelægges til godkendelse. Her fremsættes og drøftes endvidere planer om fælles arbejder, undersøgelser og opgaver.
 5. På repræsentantskabsmødet foretages valg af formand, fem styrelsesmedlemmer og to revisorer. Formændene for anerkendte sektioner er fødte medlemmer af Fællesforeningens styrelse. Mindst ét af de øvrige medlemmer af styrelsen skal repræsentere de foreninger og institutioner, som ikke er organiserede i sektioner. På det første styrelsesmøde efter repræsentantskabsmødet konstituerer styrelsen sig med næstformand, kasserer, sekretær og redaktør.
 6. Til at bistå redaktøren nedsættes et redaktionsudvalg for tidsskriftet på tre medlemmer, hvoraf et udpeges af Dansk historisk Fællesforenings styrelse, et af Dansk kulturhistorisk Museumsforenings styrelse og et af styrelsen for Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger.
 7. Ekstraordinært repræsentantskabsmøde kan til enhver tid afholdes efter styrelsens bestemmelse, eller når mindst ti tilsluttede foreninger eller institutioner kræver det og samtidig angiver, hvad der ønskes forhandlet.
 8. Indkaldelse til Fællesforeningens repræsentantskabsmøder og øvrige fælles foranstaltninger sker ved udsendelse af meddelelse til samtlige medlemmer.
 9. Fællesforeningens regnskabsår er finansåret. Det årlige medlemskontingent fastsættes på repræsentantskabsmødet.
 10. Ændringer i lovene kan vedtages på et ordinært repræsentantskabsmøde med almindelig stemmeflerhed. Forslag til eventuelle lovændringer skal udsendes sammen med dagsorden for repræsentantskabsmødet.
5. *Kontingent:* Formanden gjorde rede for kontingentforholdenes ordning for den nye sammenslutning i overgangsåret og bad forsamlingen om at lade ændringer i kontingentberegningen vente til næste år. Herimod havde ingen noget at erindre.
6. *Valg:* Tidligere havde man haft to-årige valg til styrelsen med skiftevis nyvalg, men efter de lige vedtagne love skal kun vælges for ét år. Formanden genvalgtes med akklamation. På styrelsens vegne foreslog formanden: sognepræst Ove Bruun Jørgensen, der havde lovet at påtage sig hvervet som kasserer, Povl Eller, Kristian Hald, Knud Prange og Peter Seeberg samt anmodede repræsentanterne om tilslutning til et forslag om at vælge Johan Hvidtfeldt til ekstraordinært medlem af styrelsen i endnu et år. De således foreslåede blev valgt.

Ifølge de nye love indtræder de tre sektioners formænd automatisk i Fællesforeningens styrelse.

Revisorerne Olav Christensen og Hans Neumann genvalgtes.

7. *Eventuelt: Aage Lauritzen* foreslog ved angivelse af stednavne, hans interesse var specielt gamle veje, at benytte de ny hærkorts internationale koordinatsystem, som ved firecifrede tal angiver sted med en nøjagtighed indenfor 1 km, med ottecifrede indenfor 10 m.

Overinspektør *Holger Rasmussen* rejste på baggrund af sin erfaring med indkvartering 25 min. gang fra mødestedet spørgsmålet om årsmødets næste placering. Han foreslog et badehotel eller lignende, eventuelt udenfor landets grænser, f. eks. i Lybeck.

Museumsdirektør *Jørgen Paulsen* anbefalede Lybeck, fordi det var godt engang imellem at komme til udlandet med mødet. I almindelighed skal det naturligvis holdes i Danmark, og han kunne også foreslå Hillerød. Han takkede formanden for beretningen, der vidnede om linie og vækst i fællesforeningens virke.

Registrator *Bjørn Fabricius* ønskede i tilfælde af at valget skulle falde på et sted i udlandet, at det blev et sted med tidligere tilknytning til Danmark. Han foreslog Visby, som før havde været fremme, men da var fundet for dyrt, hvad vistnok ikke mere var tilfældet.

Redaktør *Verner Hansen* henstillede, at man ikke på grund af den ny sektion forlængede årsmøderne. Han efterlyste mere omhu med valg af mødelokale med god akustik, en mere effektiv omdeling af det dupliserede materiale samt en udstilling af de i det forløbne år udgivne trykte værker fra foreningens medlemmer. Han gav udtryk for, at Lolland-Falster gerne ville være vært ved et årsmøde, men bad om, at man ikke lagde sig fast på en bestemt by, før forholdene var undersøgt. Endelig understregede han, at medlemmerne, ikke mindst de lokalhistoriske foreninger, burde gøre et godt salgsarbejde for det historiske billedværk, som det må blive en ærressag for DHF at få ud.

Museumsleder *Holger Jacobsen* gjorde opmærksom på, at Åbenrå kommune ikke gav tilskud til deltagelse i møder udenlands.

Formanden omtalte de vanskeligheder, der flyder af mødernes stigende deltagerantal. Han havde under debatten foreslået Sydfyn eller Lolland-Falster, og fik nu forsamlingens bemyndigelse til at lade styrelsen arbejde videre med alle de fremkomne forslag. Til slut rettede han en tak til Jørgen Paulsen og gjorde hertil opmærksom på, at 99 % af fællesforeningens arbejde i det forløbne år bestod i fortsættelse af den virksomhed, som Johan Hvidtfeldt havde sat i gang.

Ved aftenmødet fredag den 8. september holdt redaktør Verner Hansen, Maribo, foredrag om: De folkelige bevægelser og lokalhistorien. Foredraget og diskussionen er refereret nedenfor. Den følgende dag talte overarkivar Vagn Dybdahl om: Det lokalhistoriske arbejde i byerne. Foredraget er trykt i dette hefte side 275 ff. og den påfølgende drøftelse er refereret i det følgende.

Efter festmiddagen, lørdag den 9. september gav Bangsbomuseet deltagerne en – i dobbelt forstand – strålende modtagelse. Museet havde megen ære af dette vellykkede arrangement.

Søndag den 10. september sejlede 104 af årsmødedeltagerne til Læsø. Under overfarten holdt turens leder, museumsinspektør Bjarne Stoklund, Frilandsmuseet, i salonen et indledende foredrag. På Læsø var der arrangeret en busrundtur, som på grund af sejltiderne kun kunne vare tre timer. Der blev dog tid til, at selskabet i Museumsgården nød en forfriskning, som Læsø Museumsforening bød på. Under hjemturen spiste man frokost om bord i skibet.

Povl Eller

De folkelige bevægelser og lokalhistorien Referat af Verner Hansens foredrag og den efterfølgende diskussion

Lokalhistorien er ikke blevet en folkelig bevægelse. De første folkelige bevægelser, skabt af bønderne, blev i vid udstrækning præget af højskolens folk. Hvad historien angik, var det det store i historien og ikke lokalhistorien, der optog dem. Derimod betød bogens indtog i bondehjemmene en revolution og bibliotekerne kom til at betyde mere, end man gør sig klart. Den folkelige bevægelse blandt arbejderne blev mere socialt og oplysningspræget, men lærte meget af bondebevægelsen. Fælles for de to bevægelser var optagethed af skolevæsenet. Lærerne var ofte interesserede i deres sogn, men med deres store deltagelse i sognets liv i alle former blev det ikke til meget med lokalhistorisk arbejde. Det, der blev drevet, var ensidigt på den måde, at det var det skrevne ord, som var i højsædet, ikke de synlige ting, billeder, gravhøje, jordfund. De mennesker, som berusede sig i det åndelige, kom let til at betragte lokalhistorikeren som en særling.

De første lokalhistoriske virksomheder var museerne. Ofte var de enkeltmands værk, og de slog ikke igennem som lokalhistoriske centre. Biblioteket opfattedes mere som udadvendt, museerne som aflukkede; forskning trængte det udadvendte ved museerne tilbage og skadede deres omdømme i offentligheden. Noget af det rigtige var vennekredsene, men fejlen var, at museerne aldrig forstod at få kontakt med kommunalpolitikere, der fik så stor betydning for bibliotekssagen. Denne har også vist sig at stå bedre end museumssagen, når talen er om at udbygge de bestående institutioner til kulturcentre. Amtssamfundene havde tidligere et eksklusivt præg og de blev ikke præget af folkene fra de folkelige bevægelser, og årbøgerne er triste og kedelige. De lokalhistoriske samlinger og arkiver fører en yderst tilbage-trukket tilværelse.

Det, der må til, er, at de lokalhistoriske organer må foretage udspil. Man skal satse på de unge, bruge deres sprog. Man må på landsbasis kontakte biblioteker, skolekredse og oplysningsforbund og følge det op på amtsbasis. Man må kunne tilbyde foredrag, undervisningsmateriale, litteraturlister, film, lysbilleder og udstillinger. Museerne må præsentere sig hyggeligere og deres aktivitet må øges. Man skal ikke vente på folk, men komme til dem. Vi kommer med noget af værdi, som berører alle og som fortjener en plads i dansk folkeligt kulturliv.

O. Warthoe-Hansen tog efter foredraget til orde mod sammenstillingen af biblioteker og museer. Forståelsen af museernes ting forudsætter den dannelse, som hentes på biblioteket, der er ikke tale om noget parallelt. Han opponerede også mod tilbøjelig-

heden til at antyde, at fortidens folk misforstod deres opgave, det var datidens opgaver, de løste.

P. Kr. Iversen påpegede, at hvor museerne gør et udadvendt arbejde, kommer folk også. I øvrigt er forholdene forskellige rundt om i landet. I Sønderjylland havde det vist sig umuligt at få kontakt med oplysningsforbundene og fagbevægelsen. I Jylland er det ungdoms- og idrætsforeningerne, man skal søge, og man havde haft tanker om at danne en ungdomsafdeling indenfor Historisk Samfund for Sønderjylland. Det er rigtigt, at samfundene må komme med udspil og gribe til moderne ideer, gerne med chokvirkninger. – Iversen mente, at det lokalhistoriske arbejde var ført frem af kredse, som også omfattede mange af højskolens mænd og elever.

Bjørn Fabricius syntes, at videnskabsmændene stadig ofte nærrede ligesom lidt ringeagt for lokalhistorien. I øvrigt følte han sig ikke truffet af kritikken mod museerne for så vidt som den lokale befolkning var ganske ivrig og oplysningsforbundene mere end det.

Johan Hvidtfeldt erindrede om, at de spørgsmål, Verner Hansen havde rejst, havde man i DHF arbejdet med i generationer. F. eks. havde man gjort et stort arbejde for udnyttelsen af ungdoms- og aftenskoleloven til lokalhistorisk arbejde. Årbøgernes indhold var ofte både kedeligt og ligegyldigt. Men sagen er den, at det er vanskeligt at fremkalde stof, man må tage af det, der kommer. Vi kan stille kravene, men der er for få til at gøre arbejdet. Det er centralt at få fat i de unge, som sjældnere har en naturlig interesse for historie. I øvrigt må vi vente os en del af den forening som blev stiftet tidligere i dag.

Strange Nielsen efterlyste hvilke tanker man konkret gjorde sig om, hvad der kan gøres for at få de unge i tale. Indbyder man på lokalhistoriske emner, kommer de ikke. Det må hænge sammen med, at de unge ikke ser tilbage men fremad; der må dog være en måde, hvorpå man kan gøre dem værdien af historie begribelig, Skalk har forstået det.

Verner Hansen svarede derefter ved at præcisere en del af problemstillingerne. Han ville ikke godtage det argument, at en boglig dannelse er en forudsætning for opfattelsen af museets ting. Et andet er, at det lokalhistoriske arbejde er fritidsarbejde, men derfor er der lige fuldt grund til at advare mod at stivne i traditionel tænkning i overdreven respekt for overleverede arbejdsformer.

Hvidtfeldt sagde, det måtte være en sag for Sammenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger at få kontakt med oplysningsforbundene på landsplan og i det hele taget at skaffe sig kontakter ud fra den kulturelle situation i dag. Vi må arbejde på at få det bedste af fortiden med ind i fremtiden: The past is our future, som der står over det amerikanske National Archives.

Formanden sluttede med betragtninger over den latente, levende interesse for historiske minder, som det er vor opgave at kalde frem. Han lykønskede SLF med Verner Hansen i den nye styrelse.

Povl Eller

Diskussionen efter Vagn Dybdahls foredrag

H. K. Kristensen udtalte, at det er en rigtig vej, der er vist, men de gamle veje bør ikke opgives. Sagen er jo den, at f. eks. Ribeårbogen indeholder mere stof om

byerne Ribe, Varde og Esbjerg, end dette tilfældige år viser. Desuden udsender samfundet for Ribe amt ikke få skrifter om andre emner end ældre landbohistorie, et skriftlæsningshæfte, en bog om Lyngbo's vestjyske billeder, Vestjyske adelsfolk, en bog om Ribe, om vestjyske fiskerlejer, og flere af dem går godt og til mange andre end samfundets medlemmer.

S. Fritz fandt bilagets budget for en udgivelse såre værdifuld som vejledning for de amtshistoriske samfunds redaktioner.

Steffen Linvald, Bjørn Fabricius og Aage Børresen opholdt sig ved vanskeligheden ved at få noget skrevet af gode forfattere, og sidstnævnte spurgte med tvivl i stemmen, om man ville kunne få en faghistoriker til at søge embede som stadshistoriker? *P. Kr. Iversen* mente, det var rigtigt, at der findes et stort behov, som ikke bliver imødekommet. Han var tilhænger af centralisering og decentralisering på én gang. Historisk Samfund for Sønderjylland er med, når de by- og egnhistoriske foreninger dannes; men den store forening kan ikke undværes, så lidt som årbogen, der er nødvendig af hensyn til de små bidrag. Indholdets skævhed kan der gøres meget for at rette. Århus-bøgernes oplag på 7000 eks. er der ikke grund til at imponeres af, når en Åbenrå bys historie kan sælges i 11-1200. Foretagsvirksomhed trives også bedst inden for en forenings rammer. Det var vel tvivlsomt, om en opdeling som i Sønderjylland kan gennemføres i andre områder, men man burde dog forsøge med kredse omfattende 1-2 herreder.

Waagepetersen fortalte om hæftet Jul i Kalundborg, som sikrer mange små lokalhistoriske stykkers udbredelse og bevarelse; men det er ikke overskudsgivende og ikke videnskabeligt. Til gengæld bliver det omsat.

Knud Prange fremhævede, at en væsentlig grund til vanskeligheden ved at få forfattere til at skrive, er for ringe eller slet ingen honorarer, som det kan læses i beretningen udsendt af de amtshistoriske samfund. Det gavner ikke værdsættelsen af historisk arbejde. Bogtrykkerregningens stigning affinder man sig med, men venter ikke nogen tilsvarende stigning for forfatterhonorarerne. Det skyldes ikke, at man ikke har råd, i givet fald kan man sætte kontingentet op, det giver ikke frafald.

Olav Christensen: Nej, sæt det dog op. Da vi satte det op i Hist. Samf. f. Sønderjylland fra 11 til 17 kr. gav det ikke større frafald, end da vi satte det op fra 10 til 11! *Vagn Dybdahl* tog her ordet med en beklagelse af, at ingen var kommet ind på spørgsmålet om ungdommen, så han havde fået lejlighed til at ride sin kæphest, der lyder: Hvad skal vi dog med den ungdom, hvad skal den i det historiske arbejde. Forskellige aldre, forskellige interesser. Arbøjerne skal vi ikke likvidere, de skal nok likvidere sig selv. I øvrigt kan man samle de små afhandlinger i en bog, »Rids« eller »Mosaik« eller lignende. Honoraret bør naturligvis være der og et rigeligt, det stimulerer, og der er plads til det på et budget. Iversen havde fremsat et centralt spørgsmål med tankerne om både centralisering og decentralisering, men det er næppe muligt i andre amter. Historisk Udvalg arrangerer også foredrag, men ikke udflugter, som også var blevet omtalt i debatten. Han fandt udflugter spild af kraft på de samme 10 % af medlemmerne hver gang.

Strange Nielsen forundrede sig over Dybdahls misforståelse af problemstillingen. Vi skal ikke noget med ungdommen, men den har brug for os.

Dybdahl mente ikke det var rigtigt. Ungdommen skal lære historie for at blive knyttet til Danmark og dansk kultur og for at vinde en vis kølig og kritisk indstilling, men så ikke mere. Alderen vil give interessen.

H. K. Kristensen holdt lidt med Dybdahl i det stykke, men vi var dog særligt interesserede i seminarieelever og gymnasiaster med tidlig interesse for historie.

Olaf Olsen takkede Dybdahl for det vægtige foredrag, der har givet stærke impulser til alle tilhørere, der beskæftiger sig med lokalhistorisk foreningsarbejde, og fremhævede den rolle, som et lokalhistorisk institut vil kunne spille i dette arbejde.

Povl Eller

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING'S REGNSKAB 1966/67

Kasseregnskab 1. april 1966 – 31. marts 1967

INDTÆGTER

<i>Beholdning pr. 1. april 1967, giro</i>	14.741,31	
– Sparekasse	22.570,98	
	37.312,29	
<i>Kontingenter:</i>		
Dansk kulturhistorisk Museumsforening	3.650,00	
Historisk Samfund, arkiver m. fl.	5.359,04	
	9.009,04	
<i>Fortid og Nutid</i>		
Abonnement	8.127,80	
Ministeriet f. kulturelle anliggender til trykning af institutionsberetninger (2 × 3.200,-)	6.400,00	
Undervisningsministeriet, tilskud	2.000,00	
	16.527,80	
<i>Skriftserien</i>		49.846,54
<i>Tilskud</i>		
Ministeriet f. kulturelle anliggender til konsulentvirksomhed (2 × 1.600,-)	3.200,00	
Kulturministeriet, ordinært tilskud, 1965–66	5.400,00	
Ministeriet f. kulturelle anliggender, yderligere tilskud	4.000,00	
Undervisningsministeriet, tilskud	1.500,00	
Dansk historisk Fællesfond	950,00	
Lyngby-Tårnbæk kommune, kontingent	45,00	
	15.095,00	
<i>Hillerød Toldkammer:</i>		
Refusion af indbetalt OMS		2.300,28
<i>Billedbog</i>		
Tilskud fra to amter		1.273,00
<i>Danske Historikere, salg</i>		11.040,90
<i>Renter</i>		804,25
<i>Hensat til årbogspræmie</i>		666,00
<i>Årsmøde, overskud</i>		1.175,06
<i>Diverse, refusion fra toldvæsen</i>		112,15
		145.162,31

UDGIFTER

<i>Styrelsen</i>	6.438,34	
<i>Kontorhold</i>	10.823,56	
<i>Lønninger</i>	12.591,13	
<i>Renter af lån, Historisk Samfund for Sønderjylland</i>	300,00	
<i>Lån tilbagebetalt, Historisk Samfund for Sønderjylland</i>	8.000,00	
<i>Fortid og Nutid</i>		
Trykning m. v.	14.795,20	
Forfatterhonorarer	3.191,00	
	17.986,20	
<i>Skriftserien</i>		43.143,56
<i>Danske Historikere</i>		15.204,78
<i>Billedbog</i>		939,15
<i>Manuskriptfører</i>		1.297,00
<i>Konsulentvirksomhed</i>		2.500,00
<i>OMS indbetalt</i>		995,13
<i>Hensat til årbogspræmie</i>		666,00
<i>Kursus, Snohøj. Underskud</i>		1.226,45
<i>Diverse</i>		241,20
<i>Beholdning 31.3.1967: Sparekasse</i>	13.789,34	
– Giro	9.020,47	
	22.809,81	
		145.162,31

Regnskabet er revideret, fundet rigtigt og stemmende med bilagene. Beholdningens tilstedeværelse (giro 9.020,47 kr. og sparekasse 13.789,34 kr.) er konstateret.

Haderslev, den 19. august 1967.

Hans Neumann.

Olav Christensen.

351

Status pr. 31. marts 1967

<i>Foreningens egne midler</i>			
Beholdning 1.4.1966	5.314,64	
Merudgift 1966-67	÷ 8.964,93	
		<hr/>	÷ 3.650,29
<i>Kulturhistorien</i>			
Beholdning 1.4.1967		903,97
<i>Lokalhistorisk konsulent</i>			
Beholdning 1.4.1966	÷ 1.197,70	
Udgift 1966-67	÷ 2.500,00	
		<hr/>	÷ 3.697,70
Tilskud 1966-67	3.200,00	
		<hr/>	÷ 497,70
<i>Manuskriptfører</i>			
Beholdning 1.4.1966	608,57	
Udgift 1966-67	÷ 1.297,00	
		<hr/>	÷ 688,43
<i>Danske Historikere:</i>			
Beholdning 1.4.1966	÷ 1.088,87	
Udgift 1966-67	÷ 15.204,78	
		<hr/>	÷ 16.293,65
Indtægt (salg) 1966-67	11.040,90	
		<hr/>	÷ 5.252,75
<i>Hensat til årbogspræmie</i>			
Hensat 1966	666,00	
Hensat 1.4.1967	666,00	
		<hr/>	1.332,00
<i>Billedbog</i>			
Beholdning 1.4.1966	÷ 179,50	
Udgift 1966-67	÷ 939,15	
		<hr/>	÷ 1.118,65
Tilskud 1966-67, to amter	1.273,00	
		<hr/>	154,35
<i>Udgivervirksomhed</i>			
Beholdning 1.4.1966	23.805,68	
Merindtægt 1966-67	6.702,98	
		<hr/>	30.508,66
Samlet beholdning pr. 31.3.1967	<hr/>	<hr/>
			22.809,81

AKTIVER

Indestående 31.3.1967, sparekasse	13.789,34	
Indestående 31.3.1967, giro	9.020,47	
		<hr/>	22.809,81
Kontingenter (restancer)		6.000,00
<i>Tilskud: Kulturministeriet:</i>			
Til Ms-fører	4.000,00	
Ordinært statstilskud	5.400,00	
Ekstraordinært tilskud	4.000,00	
<i>Undervisningsministeriet:</i>			
Til fortsat udgivervirksomhed	1.500,00	
Til udg. af Fortid og Nutid	2.000,00	
Dansk historisk Fællesfond	1.000,00	
		<hr/>	17.900,00
		<hr/>	46.709,81

PASSIVER

Bogkataloger, gl. regn.	13.150,00	
Bogtr. Rosendahl, Esbjerg: Danske Historikere	14.900,00	
Specialtryk, Viborg: »Lokalhistorie - Rigshistorie«	6.885,00	
Refus. til D. K. M., andel i overskud ved årsmøde	587,53	
Gl. mellemregning	300,00	
		<hr/>	887,53
Overskud	<hr/>	35.822,53
		<hr/>	10.887,28
		<hr/>	46.709,81

Af beholdningen på 22.809,81 kr. indestår 13.789,34 kr. på sparekassebog nr. 28.936, Sparekassen for Randers By og Omegn, og 9.020,47 kr. på giro-konto nr. 86264.

Randers, den 16. juni 1967.
O. Warthoe-Hansen,
kasserer.

København, den 20. august 1967.
Olaf Olsen,
museumsinspektør, dr. phil.
formand.

